

การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา

โดย
นายยุทธภูมิ มั่นตรง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาพระพิมพ์แม่ในล้านนา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A STUDY ON LANNA VOTIVE TABLETS IN WOODEN FRAME

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Historical Archaeology

Department of Archaeology

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาพระพิมพ์แม่
ในล้านนา” เสนอโดย นายยุทธภูมิ มั่นตรง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สฤณีพงศ์ ขุนทรง)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทรารุจ)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ)

...../...../.....

54101212: สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: พระพิมพ์แผงไม้ / ล้านนา

ยุทธภูมิ มั่นตรง: การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:
ผศ. ดร. จิรัลสา คชาชีวะ. 141 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อทำการศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา โดยแบ่งการศึกษาตามแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบถึงรูปแบบและคติในการสร้างพระพิมพ์แผงไม้ ตลอดจนความแพร่หลายของพระพิมพ์แผงไม้เพื่อหาความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีที่พบในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

จากการศึกษาพบว่า พระพิมพ์แผงไม้ล้านนาได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ในประเทศเมียนมา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-19 โดยผ่านทางชุมชนโบราณหริภุญไชย นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลศิลปะแบบอยุธยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบแผงไม้และพระพิมพ์ที่คล้ายคลึงกัน

จากการวิเคราะห์ตีความพบว่า การสร้างพระพิมพ์แผงไม้ในลักษณะเช่นนี้ ถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพุทธศาสนา ในคัมภีร์และพระสูตรต่างๆ ได้กล่าวถึงพระพิมพ์ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับคติเรื่องเจดีย์ จัดอยู่ในประเภทอุเทสิกเจดีย์ การสร้างพระพิมพ์แผงไม้และการประดับภายในอาคารศาสนสถาน สร้างขึ้นโดยคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ในเรื่อง“อดีตพุทธ” ทั้งนิกายเถรวาทและมหายาน ที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้ามีมากมายนับไม่ถ้วนทั้งในอดีตและที่จะตรัสรู้ในอนาคต สันนิษฐานได้ว่าน่าจะนิยมสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 การสร้างพระพิมพ์แผงไม้ยังเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้ครบ 5,000 ปีตามความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธาน และเป็นการทำบุญสืบต่ออายุปรารถนาในอานิสงค์ของผู้สร้าง

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

54101212: MAJOR: HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORD: VOTIVE TABLETS IN WOODEN FRAME / LANNA

YOOTHAPOOM MUNTRONG: A STUDY ON LANNA VOTIVE TABLETS IN WOODEN FRAME. THESIS ADVISOR: ASST. PROF. JIRASSA KACHACHIVA, Ph.D. 141 pp.

The objectives of this thesis are: 1) to study Lanna votive tablets in wooden frame found from provinces situated in river basins: Chiang mai, Lamphoon, Lampang, Chiang rai, Prayao, Phrae and Nan, 2) to know models and beliefs in making such kind of votive tablet as well as the popularity 3) to relationship find the relationship between the archaeological sites in Thailand and the neighboring countries.

The results found that Lanna votive tablets in wooden frame were influenced from Pagan Arts in Myanmar during the 16th-19th centuries through Haripunjaya ancient community. Furthermore, they were influenced from Ayuthaya arts in 23rd century which relate to wooden panel model and votive tablet.

From the analysis found that a concept in making wood panel votive tablets is a symbol of Buddhism. It is said in Buddhist scripture and sutras that votive tablet concerning to the belief in Chetiya. It is a kind of Buddha Chetiya (Uthesik Chedi). In Lanna we found that votive tablets were decorated on wood panels and in religious places. To make wood panel votive tablets may come from the belief of "Former Buddha". Both Theravada and Mahayana believed in countless Buddha in the past and in the future. . It was assumed that making votive tablets in wooden frame 24th-25th centuries. Making wood panel votive tablets related to this activity was popularity during Buddhism until 5000 years old following the belief of Panca Antaradhana. It is a kind of making merit of the donators.

Department of Archaeology

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature

Academic Year 2015

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สามารถสำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคล และหน่วยงานต่างๆ ที่คอยให้ความช่วยเหลือ และคำปรึกษาแนะแนวทางสู่กระบวนการทำอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่านเป็นอย่างสูง

ขอกราบนมัสการขอบคุณ พระจินดารัตนาภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ที่เมตตาต่อลูกศิษย์เสมอมา และขอกราบนมัสการขอบคุณพระคุณเจ้าทุกวัดที่เกี่ยวข้องเมตตาช่วยเหลือในการให้ข้อมูลครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราชู และศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ที่จุดประกายความคิดหัวข้อวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรัสสา คชาชีวะ ที่รับเป็นผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ และสละเวลาอันมีค่า ได้ตรวจทานข้อมูลวิทยานิพนธ์ รวมถึงคณาจารย์คณะโบราณคดี ทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สฤณีพงศ์ ขุนทรง ที่ช่วยตรวจทานแนะแนวทางแก้ไขด้วยดี อาจารย์ประอร ศิลาพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาประจำชั้นที่ดูแลด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัญชลี ทองเอน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เขียรชาย อักษรดิษฐ์ อาจารย์สุริรัตน์ นิชาพัฒน์ อาจารย์สิริลักษณ์ หุ่นศรีงาม อาจารย์ธนภุต ลออสุวรรณ คุณปัฐยารัช ธรรมวงษา คุณณภัทร ขุนทรง ที่แนะแนวทางในการศึกษาตลอดจนให้กำลังใจในการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบคุณ เพื่อนๆ พี่ๆ ทุกคนในสาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรแห่งนี้ ที่มอบมิตรภาพที่ดีและสร้างความประทับใจในห้องเรียนเสมอมา

ขอขอบคุณ คุณวรวุฒิ เลิศเขาวณะ คุณปกรณ์ แจ่มประเสริฐ ทพ. วรชน ยุกตานนท์ คุณฐาปกรณ์ เครือระยา คุณชนะภักดิ์ ไชยวงศ์ คุณลิขิต เครือบุญมา คุณไววุฒิ ชมพูนาม คุณธนรัตน์ อุทัยศรี และเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ที่มีได้ออกนามที่มอบกำลังใจ และช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลวิจัย ส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินการวิจัย จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณ คุณย่าคำมูล มั่นตรง ที่คอยสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา และคอยเป็นกำลังใจที่ดียิ่งของหลาน และขาดไม่ได้คือคุณพ่อกิตติศักดิ์ มั่นตรง คุณแม่เรียม มั่นตรง และพี่สาวอันเป็นที่รัก คอยเป็นขวัญและกำลังใจแนะแนวทางให้ลูกในเวลาที่ต้องแก้ไขเสมอมา ถือว่าเป็นกำลังใจที่สำคัญที่สุดในชีวิต

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญภาพ.....	ณ
	สารบัญลายเส้น.....	ญ
	บทที่	
1	บทนำ.....	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
	ประโยชน์ของการศึกษา.....	5
	ขอบเขตของการศึกษา.....	5
	ขั้นตอนของการศึกษา.....	5
	วิธีการศึกษา.....	6
	แหล่งข้อมูลในการศึกษา.....	6
	ข้อจำกัดของการศึกษา.....	7
2	ประวัติการสร้างพระพิมพ์.....	8
	มูลเหตุที่มีการสร้างพระพิมพ์.....	9
	เทคนิคการสร้างพระพิมพ์.....	10
	คติการสร้างพระพิมพ์.....	15
	คติพระอติตพุทธเจ้า.....	18
	รูปแบบพระพิมพ์แผงไม้ในศิลปะต่างๆ.....	19
3	ประวัติศาสตร์ล้านนาและพุทธศาสนาในล้านนา.....	27
	ลักษณะทางภูมิศาสตร์.....	27
	แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน.....	28
	แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง).....	30
	แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา.....	31
	อาณาจักรล้านนา.....	33
	ความเชื่อดั้งเดิมของล้านนา.....	36

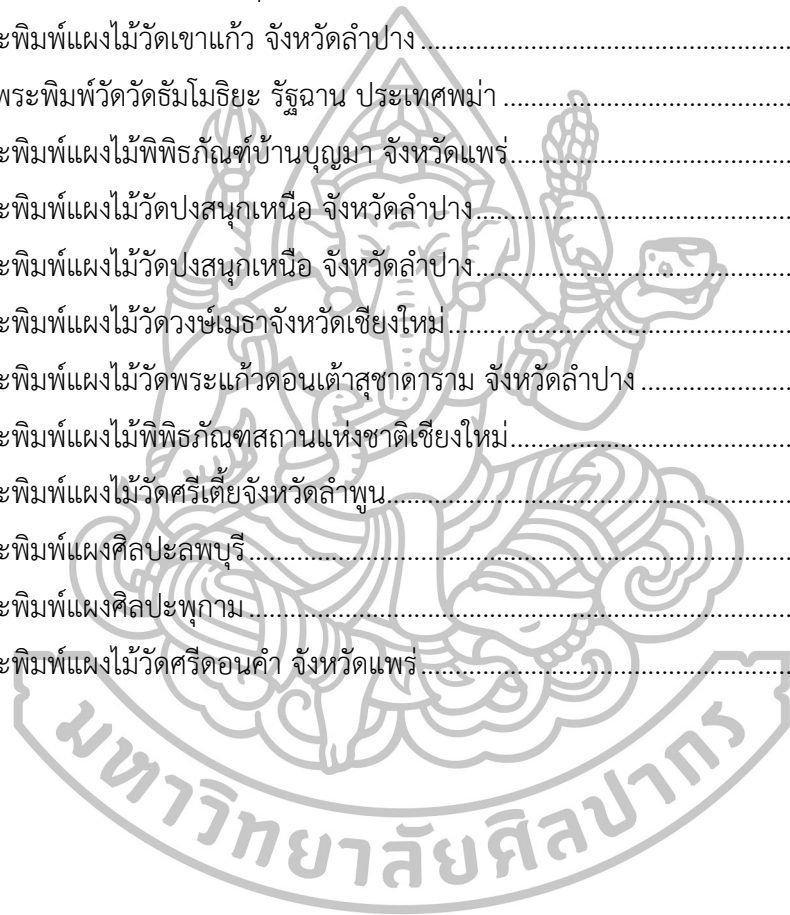
บทที่	หน้า
	พุทธศาสนาในล้านนา..... 38
	ประเพณีความเชื่อชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปและพระพิมพ์..... 44
4	พระพิมพ์แม่ในดินแดนล้านนา 47
	พระพิมพ์แม่จังหวัดเชียงใหม่..... 48
	พระพิมพ์แม่จังหวัดลำพูน..... 57
	พระพิมพ์แม่จังหวัดลำปาง..... 69
	พระพิมพ์แม่จังหวัดเชียงราย..... 83
	พระพิมพ์แม่จังหวัดพะเยา..... 84
	พระพิมพ์แม่จังหวัดแพร่..... 85
	พระพิมพ์แม่จังหวัดน่าน..... 90
5	การวิเคราะห์เปรียบเทียบและแปลความคติการสร้างพระพิมพ์แม่..... 111
	รูปแบบของแม่..... 111
	คติการสร้าง..... 121
	การกำหนดอายุสมัยของพระพิมพ์แม่ในล้านนา..... 129
6	บทสรุป..... 131
	ข้อเสนอแนะ..... 134
	รายการอ้างอิง..... 136
	ประวัติผู้วิจัย..... 141

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระพิมพ์ขุ้มพุทธคยา ศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ.....	13
2	พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม	14
3	พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะทวารวดี	14
4	พระพิมพ์ ศิลปะศรีวิชัย.....	15
5	พระโพธิสัตว์โลกิเตศวร ศิลปะบายน.....	21
6	พระพิมพ์ ศิลปะแบบเขมรในกรุงวัดราชบูรณะ.....	21
7	พระพิมพ์ในถ้ำคอกวุ่น ประเทศเมียนมา.....	22
8	พระพิมพ์แม่พิมพ์ศิลปะล้านช้าง วัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง	23
9	พระพิมพ์ในวิหารวัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง	23
10	พระพิมพ์แม่พิมพ์อยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร	24
11	พระพิมพ์แม่พิมพ์ศิลปะอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร	25
12	พระพิมพ์แม่พิมพ์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น	26
13	พระพิมพ์แม่พิมพ์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น	26
14	พระพิมพ์แม่พิมพ์วัดทุ่งยู จังหวัดเชียงใหม่.....	46
15	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่	48
16	แม่พิมพ์พระพิมพ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่	49
17	แม่พิมพ์พระพิมพ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่	50
18	แม่พิมพ์พระพิมพ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่	51
19	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดดอกเอื้อง จังหวัดเชียงใหม่.....	53
20	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดวงศ์เมธา จังหวัดเชียงใหม่.....	54
21	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่.....	55
22	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหางดง จังหวัดเชียงใหม่	56
23	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูน.....	57
24	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	58
25	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	59
26	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	60
27	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	61
28	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	62

ภาพที่		หน้า
29	แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	63
30	แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	64
31	แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	65
32	แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน	66
33	แผงพระพิมพ์วัดศรีเตี้ย จังหวัดลำพูน	68
34	แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง	70
35	แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง	71
36	แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง	72
37	แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง	73
38	แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว	74
39	แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง	75
40	แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง	76
41	แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง	77
42	แผงพระคุณเงินวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	78
43	แผงพระพิมพ์ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	79
44	ซุ้มพระพิมพ์ วัดพระธาตุลำปางหลวง	80
45	แผงพระพุทธรูปคุณเงินวัดป่ากล้วย จังหวัดลำปาง	81
46	แผงพระพุทธรูปคุณเงินวัดบ้านคำ จังหวัดลำปาง	82
47	แผงพระพิมพ์วัดป่าซาง จังหวัดเชียงราย	83
48	แผงพระพุทธรูปคุณเงินวัดลี จังหวัดพะเยา	84
49	แผงพระพิมพ์วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่	85
50	แผงพระพิมพ์วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่	86
51	แผงพระพิมพ์วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่	87
52	แผงพระพิมพ์วัดสะแล่ง จังหวัดแพร่	88
53	แผงพระพิมพ์พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา จังหวัดแพร่	89
54	แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน	90
55	แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร	92
56	แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน	93
57	แผงพระพิมพ์วัดน้ำลัด จังหวัดน่าน	94

ภาพที่	หน้า
58	แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง 95
59	ซุ้มพระพิมพ์วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง 114
60	พระพิมพ์แม่พิมพ์ิธิภณทสสถานแห่งชาติทริภุญไชย จังหวัดลำพูน 115
61	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดบ้านแก้ว รัฐฉาน ประเทศพม่า 115
62	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน 115
63	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง 116
64	ตุ้งพระพิมพ์วัดวัดธัมโมธิยะ รัฐฉาน ประเทศพม่า 116
65	พระพิมพ์แม่พิมพ์ิธิภณทบ้านบุญมา จังหวัดแพร่ 118
66	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง 118
67	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง 119
68	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดวงษ์เมธาจังหวัดเชียงใหม่ 119
69	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง 120
70	พระพิมพ์แม่พิมพ์ิธิภณทสสถานแห่งชาติเชียงใหม่ 120
71	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดศรีเตี้ยจังหวัดลำพูน 121
72	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดศิลปะบุรี 123
73	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดศิลปะพุกาม 123
74	พระพิมพ์แม่พิมพ์ัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่ 128

สารบัญถายเส้น

ถายเส้นที่		หน้า
1	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	48
2	พระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ่มเรื่อนแก้ว	49
3	พระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ่มเรื่อนแก้ว	50
4	พระพิมพ์ปางนาคปรก	51
5	พระพิมพ์ปางมารวิชัยใน ซุ่มเรื่อนแก้ว.....	53
6	พระพิมพ์ปางประทับยืน	53
7	รูปบุคคล	53
8	พระพิมพ์ปางมารวิชัย ภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	54
9	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	55
10	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	56
11	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	57
12	พระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ่มเรื่อนแก้ว	58
13	พระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ่มเรื่อนแก้ว	59
14	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	60
15	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	61
16	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	62
17	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	63
18	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	64
19	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	65
20	พระพิมพ์ปางมารวิชัย	66
21	พระพิมพ์ปางมารวิชัย ภายในซุ่มวงโค้ง	68
22	พระพิมพ์ประทับยืน ภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	68
23	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	70
24	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	71
25	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	72
26	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	73
27	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	74
28	พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ่มเรื่อนแก้ว	75

ลายเส้นที่	หน้า
29 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว	76
30 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว	77
31 พระพุทธรูปดุนเงินปางมารวิชัย	78
32 พระพิมพ์ปางมารวิชัย	79
33 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว	80
34 พระพุทธรูปดุนเงินปางมารวิชัย	81
35 พระพุทธรูปดุนเงินปางมารวิชัย	82
36 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว	83
37 พระพุทธรูปดุนเงินปางมารวิชัย	84
38 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว	85
39 พระพิมพ์ปางมารวิชัย	86
40 พระพิมพ์ปางมารวิชัย	87
41 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้โพธิ์พฤกษ์ (สันนิษฐานจากร่องรอย).....	88
42 พระพิมพ์ปางมารวิชัย	89
43 พระพิมพ์ปางลีลา.....	90
44 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้ โพธิ์พฤกษ์.....	92
45 พระพิมพ์ปางลีลา.....	92
46 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้โพธิ์พฤกษ์	93
47 พระพิมพ์แผงไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง.....	112

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาณาจักรล้านนา เป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนา โดยมีกลุ่มเมืองที่กระจายอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง โดยก่อนที่จะเกิดอาณาจักรล้านนามีหริภุญไชยเป็นศูนย์กลาง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 พญามังรายได้เข้ายึดหริภุญไชยได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.1837 พญามังรายได้สร้างเวียงกุมกามขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ประทับอยู่เพียง 2 ปี จากนั้นพระองค์ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ โดยเชิญพญางำเมืองและพ่อขุนรามคำแหงร่วมวางผังเมือง และได้สถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้น¹ อาณาจักรล้านนาแบ่งยุคการปกครองได้ดังนี้

ล้านนาตอนต้นพญามังราย-พญาผายู พุทธศตวรรษที่ 18-19

ล้านนาคยุคของพญาเกือนา-พญาแก้ว พุทธศตวรรษที่ 19-20

ล้านนาคยุคเสื่อม พญาเมืองเกษเกล้า-พระเมกุฎี พุทธศตวรรษที่ 20-21

ล้านนาคยุคใต้อำนาจพม่า พระเมกุฎี-โปมะยง่วน พุทธศตวรรษที่ 21-23

ล้านนาคยุคใต้สยาม พระเจ้ากาวิละ-เจ้าแก้วนารัฐ พุทธศตวรรษที่ 23

และคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปีพ.ศ. 2475

จากหลักฐานเอกสารและตำนานหลายฉบับ ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานจามเทวีวงศ์ ได้กล่าวประวัติของเมืองหริภุญไชยโดยโยงเข้ากับพุทธศาสนา กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังบริเวณแห่งนี้โดยผูกเป็นเรื่องราวเข้ากับนิยายพื้นถิ่น

พระพิมพ์เป็นโบราณวัตถุอย่างหนึ่งที่พบเห็นได้อย่างกว้างขวางในกลุ่มผู้ที่นับถือพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์สำคัญต่าง ๆ และขั้นตอนในการทำพระพิมพ์ไม่ยุ่งยากเหมือนรูปแบบประติมากรรมอื่น ๆ ในล้านนา พระพิมพ์ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่เชื่อมโยงกับชุมชนโบราณ พระพิมพ์ที่มีลักษณะศิลปะแบบทวารวดี หริภุญไชย พุกาม และล้านนา ซึ่งกล่าวไว้ในงานเขียนของศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง “คันทาอดีตของเมืองโบราณ”²

¹ สุรัสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2544).

² ศรีศักร วัลลิโภดม, คันทาอดีตของเมืองโบราณ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538).

พระพิมพ์ล้านนาในช่วงต้นได้รับอิทธิพลจากศิลปะทวารวดีหรือศิลปะเขมรเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาได้เปลี่ยนความนิยมโดยใช้โลหะในการทำพระพิมพ์ พระพิมพ์สมัยทวารวดีหรือศิลปะเขมรนั้นได้รับอิทธิพลศิลปะจากหลายแห่ง ได้แก่ อิทธิพลศิลปะอินเดีย สมัยราชวงศ์ปาละราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 พบที่ระฆังมณีประนิมสร้างพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับภายในซุ้มสถูปแบบพุทธคยา ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกในศิลปะแบบปาละ ซึ่งรุ่งเรืองอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย แถบแคว้นพิหารและเบงกอล เช่น พระพิมพ์ที่พบที่ระฆังมณีประและนาลันทา อิทธิพลศิลปะทวารวดีพิมพ์แบบพระปฐม (ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดย์) เป็นพระพิมพ์ที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย มีอายุในพุทธศตวรรษที่ 11-12 ถึง 16 ซึ่งศิลปะทวารวดีมีความเจริญในแถบภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะในแถบนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ฯลฯ แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะหลังคุปตะและศิลปะแบบปาละ และมักจารึกคาถา “เยธัมมา” เช่น พระพิมพ์นาคูน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 พระพิมพ์มีสถูปจำลองปรากฏอยู่เสมอ มีแบบพิมพ์ที่สำคัญ ได้แก่ 1.พระพิมพ์ปางแสดงธรรม 2.พระพิมพ์ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ 3.พระพิมพ์ปางสมาธิประทับใต้ต้นไม้หรือพิมพ์ปรกโพธิ์ 4.พระพิมพ์แผง³ อิทธิพลศิลปะลพบุรีพุทธศาสนายานจากเขมรได้แพร่เข้ามา ได้รับคติ เช่น พระพิมพ์ภาพพระรัตนตรัยมหายาน ที่เรียกว่า พระตรีกาย หรือเรียกกันทั่วไปว่าพระนารายณ์ทรงปืน องค์พระประดับด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น เทริด พานหู้ด สวมกุณฑล พระพิมพ์ที่ได้รับอิทธิพลนี้มีความแตกต่างตรงซุ้มเรือนแก้ว ส่วนอิทธิพลศิลปะพุกามแบบพระเจ้าอโนรุธ ในช่วงต้นสมัยพญามังรายทรงยึดครองเมืองหริภุญไชยได้สำเร็จในราวพุทธศตวรรษที่ 18 และได้สร้างเวียงกุมกามขึ้น จากนั้นพระองค์ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ สถาปนาเป็นราชธานีของล้านนา หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์ในช่วงแรกที่พบ ดังต่อไปนี้

เวียงมโน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบพระพิมพ์ดินเผา ได้แก่ พระสาม พระสิบสอง พระแผง⁴

เวียงท่ากาน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบพระพิมพ์ดินเผา ได้แก่ พระแผงห้าร้อย พระสามหอมเดี่ยวหรือพระสิบสอง และพระสาม⁵

³ ธีระพงษ์ จตุรพาณิชย์, “พระพิมพ์กัณฑ์ทริวิชัย: นาคูน ฟ้าแดดสงยาง เมืองไพร พุทธศิลป์ทวารวดี,” *เมืองโบราณ* 26, 1 (มกราคม-มีนาคม 2543): 94-99.

⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ชุมชนโบราณในแอ่ง เชียงใหม่-ลำพูน* (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, 2543), 62.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 70.

เวียงเกาะ ตั้งอยู่ที่ตำบลสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พระพิมพ์ดินเผา (จำนวนน้อย)⁶

เวียงกุมกาม (สมัยราชวงศ์มังราย) อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบพระพิมพ์ดินเผา คล้ายสมัยทริภุญไชย⁷

พระพิมพ์ล้านนายุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง สมัยพระยามังรายถึงพระเจ้าผจญ พ.ศ.1839-1900 พระพิมพ์ในช่วงต้นนี้มีวิวัฒนาการสืบมาจากศิลปะทริภุญไชยตอนปลาย ซึ่งหลักฐานการพบพระพิมพ์ในระยะนี้น้อยมาก การขุดพบพระพิมพ์ที่เชียงแสนพบพระพิมพ์ในช่วงต้นนี้ได้แก่ โปธิพฤกษ์ วัสดุทำจากโลหะประเภทชิน มีฐานบัวคว่ำบัวหงายรองรับองค์พระบางพิมพ์ ประกอบไปด้วยขุมเรือนแก้ว ตกแต่งตามอิทธิพลศิลปะสกุลปทุมทะเลและศิลปะสกุลวิชัยนคร ต่อมาหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดประตูลี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบชิ้นส่วนพระสิบสองจากหลุมขุดค้นในชั้นดินระยะที่ 2 พบร่วมกับพระและเศษภาชนะเคลือบจากเตาสมัยล้านนา พุทธศตวรรษที่ 19-21 ด้านหลังพระสิบสองนั้นมีจารึกอักษรล้านนาอยู่ด้วย⁸ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างเลียนของเดิม

ในช่วงต่อมายุคทองและการรับอิทธิพลพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัย สมัยพระเจ้ากือนา-พระเมืองแก้ว พ.ศ.1900-2060 เป็นยุคการเปลี่ยนแปลงของล้านนาครั้งสำคัญ และมีความเจริญในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าติโลกราช ในสมัยพระเจ้ากือนารับศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยที่ได้ทูลขอพระสุมนเถระจากพญาลิไทแห่งสุโขทัย ทำให้ศาสนาและศิลปกรรมของสุโขทัยเข้ามาเผยแพร่ในทุก ๆ ด้าน โดยมีคติการสร้างพระพุทธรูปสี่หิ๊งค์เกิดขึ้นและนิยมสร้างพระพุทธรูปจากโลหะคือพระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิเพชร นิยมสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้จำนวนมาก

ยุคเสื่อมของล้านนา สมัยพระเมืองแก้วแล้วเกิดเหตุการณ์และปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะการเมืองที่มีการรุกรานจากภายนอกและภายใน จึงทำให้อาณาจักรล้านนาเข้าสู่ยุคเสื่อม ทำให้การสร้างงานศิลปกรรมพุทธศิลป์หยุดชะงักลง ซึ่งจากหลักฐานทั้งศิลปกรรม โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ พบได้น้อยมากในยุคนี้ พบหลักฐานเพียงพระพุทธรูปพระเจ้ามังรายที่สร้างขึ้นโดยเจ้านายพม่าที่เข้ามาปกครอง

⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ชุมชนโบราณในแอ่ง เชียงใหม่-ลำพูน**, 74.

⁷ สายันต์ ไพรชาญจิตรี และคณะ, **รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเวียงกุมกาม** (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534).

⁸ ผาสุข อินทรารุท, สิ้นชัย กระบวนแสง และเพียว นาคเวศ, **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536),15.

ล้านนา ซึ่งจารึกระบุปีที่สร้าง พ.ศ.2108 ฝีมือการสร้างพระพุทธรูปดูดีกว่าสมัยแรกมาก เมื่อพม่าเข้ามาปกครองนั้นได้ลดความสำคัญของงานประติมากรรมและศิลปะแบบล้านนาลง ล้านนาภายใต้การปกครองของไทย (รัตนโกสินทร์) พระเจ้ากาวิละ-เจ้าแก้ววรวรรุ ปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23 ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องในศาสนาพุทธเป็นงานศิลปะที่แตกต่างจากยุคทอง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 มีการทำพระพุทธรูปจากหลากหลายวัสดุ เช่น ไม้ แก้ว หินสี โลหะประเภทชิน และรักสมุก ส่วนมากเป็นงานประติมากรรมขนาดเล็ก บางทีลอกแบบจากงานประติมากรรมช่วงยุคทอง เนื่องจากเป็นระยะนี้ล้านนาได้ขับไล่พม่าออกจากล้านนา มีการกวาดต้อนกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่เรียกว่า เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง เช่น ไทลื้อ ไทเขิน ไทยอง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ได้ตั้งถิ่นตามหัวเมืองและนอกเมือง เช่น ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุไม้ แก้ว และหินสี ได้รับความนิยมนอย่างมากและแพร่หลายในช่วงสมัยนั้น

ในช่วงเวลานี้ มีการสร้างพระพิมพ์ใหม่เกิดขึ้น คือ การใช้วัสดุเนื้อชินเลียนแบบพระพิมพ์ในยุคแรก พบว่ามีการประดับพระพิมพ์แบบนี้ไว้บนผนังด้านหลังเหนือพระประธาน ประดับพระพิมพ์ลงบนแผ่นไม้ เช่น วิหารวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ วิหารวัดต้นแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ วิหารวัดปงสนุก จังหวัดลำปาง พระพิมพ์วัสดุโลหะประเภทชินมีทั้งอริยาบทนั่งและยืน ลักษณะสำคัญของพระพิมพ์แสดงรูปพระพุทธรูปประทับนั่งมารวิชัยสมาธิราบเหนือฐานปัทม์ ครองจีวรห่มเฉียง โดยมีชายสังฆาฎิยาวจรดพระนาภี ภายใต้อันประสาทรือนแก้ว พุทธลักษณะสังเกตได้ว่าความงามและความละเอียดต่างจากช่วงต้นอย่างมาก พระพักตร์ยาวรีมีริมฝีปากแหลม ลักษณะของชุ่มคดโค้งส่วนปลายคล้ายตัวหงา รวมถึงการทำเสารองรับกรอบชุ่มแบบมีปากแล ที่เรียกว่า เสาช่อมปากแล เสามีความสูงตามองค์พระ ลักษณะแบบนี้ตรงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของล้านนาในสมัยนี้ เช่น ชุ่มประตูทางเข้าวิหาร ชุ่มธรรมาสน์แบบพื้นเมืองล้านนา

พระพิมพ์แผงไม้ เป็นงานพุทธศิลป์ที่นิยมสร้างตามความเชื่อของอดีตพุทธและตามคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พุทธวงศ์ที่กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ แผงพระพิมพ์นิยมทำจากไม้แผ่นเดียวที่มีขนาดใหญ่ แกะสลักเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงาย เพื่อรองรับน้ำหนัก ส่วนบนของแผงพระพิมพ์นิยมทำเป็นรูปชุ่มปราสาท ประดับตกแต่งด้วยลายมณฑลหรือลายพันธุ์พฤกษา ปิดทองล่องชาด แต่ละชั้นแบ่งออกเป็นช่องมีพื้นที่ประดับพระพิมพ์

ในอดีตการสร้างพระพิมพ์แผงนั้น ผู้สร้างมักจะเป็นเจ้านายผู้ปกครองนครหรือคหบดี พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีฐานะทางสังคม อีกทั้งความเชื่อในเรื่องบุญกุศลและเป็นบุญใหญ่ ซึ่งชาวบ้านธรรมดาไม่นิยมสร้างถวาย

การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา ศึกษาคติความเชื่อทางพุทธศาสนา รูปแบบทางศิลปะของแต่ละพื้นที่ ความแพร่หลาย โดยอาศัยข้อมูลเอกสาร ข้อมูลจากการสำรวจ และข้อมูลจารึกในแม่ไม้ประดับ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนากับแหล่งอื่น ๆ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา ให้ทราบถึงรูปแบบลักษณะและความแพร่หลาย
2. เพื่อศึกษาคติทางพุทธศาสนาแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์แม่ไม้
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนาในแหล่งอื่น ๆ ที่พบในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

ประโยชน์ของการศึกษา

1. ได้ทราบถึงรูปแบบและความแพร่หลายของพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา
2. ได้ทราบถึงคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์แม่ไม้
3. ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรร่วมสมัย

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา มีทั้งหมดที่รูปแบบรวมถึงวัสดุที่ทำให้ค้นพบ โดยแบ่งตามทีราบลุ่มแม่น้ำ ได้แก่ แอ่งทีราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งทีราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งทีราบเชียงราย-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งทีราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) และศึกษาในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่าง ๆ และพิพิธภัณฑ์สถานท้องถิ่น

ขั้นตอนของการศึกษา

1. รวบรวมเอกสารและงานโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง
2. สำรวจพระพิมพ์แม่ไม้ ใน 7 จังหวัดภาคเหนือ และที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ต่าง ๆ รวมถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
3. จัดจำแนกรูปแบบของพระพิมพ์แม่ไม้ที่ได้สำรวจ ทำการถ่ายภาพและเปรียบเทียบกับพระพิมพ์แม่ไม้ที่มีอายุร่วมสมัยกันกับแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ
4. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และตีความ
5. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอในรูปแบบของวิทยานิพนธ์

วิธีการศึกษา

1. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา รวมไปถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์แผงไม้ที่มีอายุร่วมกัน และเอกสารวิชาการ รายงานการขุดค้นที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลภาคสนาม ทำการสำรวจพระพิมพ์แผงไม้ตามแหล่งศาสนสถานและศึกษาจารึกที่ปรากฏตรงบริเวณแผงไม้ ตลอดจนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่าง ๆ และพิพิธภัณฑ์สถานท้องถิ่นใน 7 จังหวัดภาคเหนือของไทย
3. จัดจำแนกและวิเคราะห์รูปแบบของพระพิมพ์แผงไม้ เพื่อทราบถึงรูปแบบต่าง ๆ ของพระพิมพ์แผงไม้และเปรียบเทียบกับแหล่งอื่น ๆ ที่ได้ทำการสำรวจ
4. ศึกษาเปรียบเทียบพระพิมพ์แผงไม้ที่มีอายุร่วมสมัยกันกับแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง พิจารณารูปแบบ ความสัมพันธ์หรือได้รับอิทธิพลจากแหล่งใดบ้าง มีการแพร่หลายของพระพิมพ์ลักษณะเดียวกันในบริเวณแถบใด ตลอดจนวิเคราะห์ถึงคติความเชื่อทางศาสนาที่มีต่อรูปแบบพระพิมพ์แผงไม้ เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
5. สรุปผลการศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา และผลการเปรียบเทียบรูปแบบกับพระพิมพ์แผงไม้ที่มีอายุร่วมสมัยกันจากแหล่งโบราณคดีทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

แหล่งข้อมูลด้านเอกสาร

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
3. สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. หอสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. หอจดหมายเหตุจังหวัดเชียงใหม่

แหล่งข้อมูลภาคสนาม

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย
2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่
3. วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
4. วัดหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
5. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
6. วัดศรีดอนคำ อำเภอลอง จังหวัดแพร่
7. วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง

8. วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
9. วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
10. และ 7 จังหวัดภาคเหนือ
11. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ข้อจำกัดของการศึกษา

พระพิมพ์ส่วนใหญ่ที่บรรจุอยู่ในแผงไม้สูญหายแต่ยังคงหลงเหลือที่เป็นหลักฐานอยู่บ้าง บางพื้นที่อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ ส่วนแผงไม้ที่มีการจารึกบางแผงถูกแมลงรบกวน พระพิมพ์แผงไม้บางชิ้นจึงไม่สามารถศึกษาได้อย่างละเอียด

บทที่ 2

ประวัติการสร้างพระพิมพ์

พระพิมพ์เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพุทธศาสนา ในคัมภีร์และพระสูตรต่าง ๆ ได้กล่าวถึงพระพิมพ์ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับคติเรื่องเจติย ซึ่งเจติยวัตถุเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงปรินิพพานไปแล้ว ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่¹

1. ธาตุเจติย คือ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่แจกจ่ายไปยังเมืองต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมด 8 ส่วนไปยังเมืองต่าง ๆ ได้แก่

- 1.1 เมืองราชคฤห โดยพระเจ้าอชาตศัตรู
- 1.2 เมืองกบิลพัสดุ์ โดยกษัตริย์สัถยราช พระญาติวงศ์ของพระพุทธองค์
- 1.3 เมืองเวสาลี โดยกษัตริย์ลิฉฉวี
- 1.4 เมืองอัลกัปปะ โดยกษัตริย์กุลิยะ
- 1.5 เมืองภูริทัตตปุระ โดยพราหมณ์ผู้ครองเมือง
- 1.6 รามคาม ปัจจุบันใกล้เขตประเทศเนปาล โดยกษัตริย์โกถิยะ
- 1.7 เมืองปาวา ปัจจุบันแขวงปีพระโอนะ โดยมีลลิกษัตริย์เมืองหาวา
- 1.8 เมืองกุสินารา โดยมีลลิกษัตริย์เมืองกุสินารา

2. บริโภคเจติย คือ สถานที่สำคัญทั้ง 4 แห่งที่พระพุทธเจ้า ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้พุทธบริษัทได้สักการะเพื่อปลงธรรมสังเวยระลึกถึงพระองค์ หรือเรียกว่า สังเขวนิยสถาน คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ต่อมาในสมัยหลังได้เพิ่มสถานที่อันเกี่ยวเนื่องในพุทธประวัติ เช่น สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ ได้รวมอยู่ในบริโภคเจติยอีกด้วย

3. ธรรมเจติย คือ พระธรรมคำสอนอันแทนองค์พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ต่อมาได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นพระไตรปิฎก รวมถึงพระสูตรต่างๆ จัดเป็นพระธรรมเจติยเช่นเดียวกัน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจติย* (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2531), 3-10.

4. **อุเทสิกเจดีย์** คือ ของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า ในยุคแรกของอินเดียนั้นไม่มีคติการสร้างรูปเคารพ แต่มีการสร้างพุทธบัลลังก์เป็นอาสนะบูชา เครื่องหมายแทนตอนตรัสรู้² รูปม้าผูกเครื่องอานเปล่า เป็นเครื่องหมายแทนตอนออกมหาภิเนษกรรม ต่อมาเมื่อมีการทำพระพุทธรูปเป็นประติมากรรมรูปบุคคลแล้ว จึงนิยมสร้างและนับถือพระพุทธรูปเป็นส่วนหนึ่งของอุเทสิกเจดีย์ เพราะเป็นรูปแทนองค์พระพุทธเจ้าเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

มูลเหตุที่มีการสร้างพระพิมพ์

การสร้างพระพิมพ์แต่แรกเริ่มนั้น นิยมสร้างพระพิมพ์ดินเผาเพื่อฝังไว้ภายใต้สถูปสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา มีความเชื่อว่าพระพุทธศาสนามีอายุ 5,000 ปี การสร้างพระพิมพ์ศาสตราจารย์อัลเฟรด ฟูเช่ (Alfred Foucher) กล่าวว่า มีมูลเหตุมาจากสังเวชนียสถานของพระพุทธเจ้าจากการที่พุทธศาสนิกชนได้เดินทางไปสังเวชนียสถานที่ 4 แห่ง คือ

1. เมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลรัมมินเด ประเทศเนปาล
2. พุทธคยา สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษ์ ปัจจุบันคือตำบลพุทธคยา
3. ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ปัจจุบันคือ ตำบลสารนาถ
4. เมืองกุสินารา สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาละวนอุทยาน ปัจจุบันคือ แขวงกาเซีย

สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนี้เป็นบริโศกเจดีย์โดยพระบรมพุทธานุญาต กล่าวคือ เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้อนุญาตให้พุทธบริษัทไปปลงธรรมสังเวยเพื่อระลึกถึงพระองค์³ ทำให้เกิดการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ของการจาริกแสวงบุญ โดยมักทำเป็นก้อนดินเผาโดยการพิมพ์หรือการกดประทับเป็นรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งพบตามสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาเกือบทุกแห่งในอินเดีย อีกทั้งยังแพร่กระจายมาถึงคาบสมุทรมลายูและแคว้นอันนัมของเวียดนามด้วย⁴

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์*, 12.

³ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, *เรื่องของพระพิมพ์* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2531), 259.

⁴ Alfred Foucher, *The Beginnings of Buddhist Art and Other Essays in Indian and Central-Asian archaeology* (New Delhi: AES, 1994), 11-12.

ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedes) มีความเห็นสอดคล้องว่าพระพิมพ์สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการเดินทางไปยังสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง ซึ่งสังเกตจากสัญลักษณ์ที่ปรากฏ เช่น ที่เมืองกุสินารา สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้สร้างสถูปเช่นเดียวกับเมืองพาราณสี ได้สร้างรูปเสมาธรรมจักรและมฤคคู้หนึ่งด้วย เมืองพุทธคยาคือต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นโพธิพฤกษ์ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นต้น⁵ ต่อมาเกิดความนิยมสักการะสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหารย์อีก 4 แห่ง คือ

1. สถานที่พระองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัส แขวงสุขานโกต
2. สถานที่พระองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี แขวงสาเกตมาเขต
3. สถานที่พระองค์ทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ณ เมืองราชคฤห์ แขวงราชเคียว
4. สถานที่พระองค์ทรงทรมานพระยาวานร ณ เมืองเวสาลี แขวงเพสาร์ห์

พระพิมพ์ จึงเสมือนเป็นเครื่องอนุสรณ์สำคัญในการเดินทางไปสักการะสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ต่อมาได้เพิ่มสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปแสดงปาฏิหาริย์อีก 4 แห่ง โดยมีการจำลองสถานที่ต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ลงในพระพิมพ์ ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งนิยมสร้างตั้งแต่ยุคต้นพุทธศาสนา⁶ ถือเป็นอุเทสิกเจดีย์ตามคัมภีร์และพระสูตรต่าง ๆ ได้กล่าวไว้

เทคนิคการสร้างพระพิมพ์

รูปแบบการสร้างพระพิมพ์แรกเริ่มนั้น สันนิษฐานว่าเริ่มสร้างในสมัยราชวงศ์คุปตะ ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของศิลปะอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 9-11 มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาฝ่ายเหนือ เนื่องจากองค์ประกอบของภาพบนพระพิมพ์นั้น พบว่ามีรูปพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ สถูป และจารึกคาถา ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความเชื่อของฝ่ายมหายาน⁷ ต่อมาในสมัยราชวงศ์ปาละซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย แถบแคว้นพิหารและเบงกอล ดังเช่นพระพิมพ์ที่พบที่ระฆุรัมปุระ (Raghurampur) และนาลันทา (Nalanda) พุทธศาสนาในช่วงนี้

⁵ ยอร์ช เซเดส์, “ตำนานพระพิมพ์,” ใน **ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงศิก ศิลปะไทยสมัยสุโขทัย ราชธานีรุ่นแรกของไทย**, แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526), 30-31.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 29.

⁷ Simon D. Lawson, “A Catalogue of Buddhist Clay Sealing in British Museums” (Ph.D. Dissertation, Oxford University, 1982), 511, quoted in M. L. PattaraTorn Chirapravati, “The cult of Votive Tablets in Thailand (sixth to thirteenth centuries)” (Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1994), 60.

เกิดผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์และรับอิทธิพลต้นตระกูล พบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากในตำบลพุทธคยา รวมถึงที่มหาวิทยาลัยนาถันทา⁸ รูปแบบของพระพิมพ์สมัยราชวงศ์ปาละ เช่น พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปปางมารวิชัยในซุ้มพุทธคยาประทับอยู่ภายใต้ซุ้มจรณะนำรูปวงโค้งสามวง เหนือขึ้นไปเป็นหลังคาทรงศิขร มีอามาลกะ (หม้อน้ำ) ประดับอยู่บนยอด และมีรูปสลูปขนาดเล็กประดิษฐานอยู่บริเวณส่วนบนอีกหนึ่งองค์⁹ (ภาพที่ 1)

ศิลปะอินเดียแบบปาละคงแพร่เข้ามาในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15.16 และส่งอิทธิพลให้กับบรรดาพระพิมพ์ในภูมิภาคนี้ เป็นต้นว่า พระพิมพ์ในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม (ภาพที่ 2) และพระพิมพ์ในศิลปะเขมรที่ได้ดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปประทับภายในซุ้มทรงปราสาทแทนซุ้มสลูปแบบพุทธคยา¹⁰

ความนิยมในการสร้างพระพิมพ์เหล่านี้ แต่เดิมนิยมสร้างพระพิมพ์จากดินเผาแล้วฝังไว้ใต้สลูปจำนวนมาก สร้างเพื่อระลึกถึงการบูชาสังเวชนียสถาน ต่อมา มีการสร้างรูปหล่อด้วยโลหะไม้ หรือสลักด้วยหินจำนวนมาก การสร้างรูปหล่อนั้นเป็นของทำยากและทำกันไม่ได้โดยทั่วไป ราชฎที่ปรารถนาในบุญจึงนิยมพากันสร้างพระพิมพ์จากดินเผาหรือครั้ง หลักฐานการสร้างพระพิมพ์ในประเทศไทย ในระยะแรกนั้นได้ค้นพบพระพิมพ์ศิลปะปาละที่แสดงภาพพระพุทธรูปประทับอยู่ภายใต้ซุ้มจรณะนำของสลูปแบบพุทธคยา ที่ตำบลพงตึก อำเภอนาทม จังหวัดกาญจนบุรี สันนิษฐานว่าคงจะเป็นสิ่งของเพื่อการเคารพบูชาที่พวกพ่อค้านำติดตัวเข้ามา และอาจเป็นต้นเค้าให้แก่พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในช่วงปลายของสมัยทวารวดี¹¹ พระพิมพ์ดินเผาแสดงภาพพระพุทธรูปประทับภายใต้สลูปแบบพุทธคยา เช่น แหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดีที่เมืองโบราณนครปฐม จังหวัดนครปฐม (ภาพที่ 3)

⁸ M. L. PattaraTorn Chirapravati, "The cult of Votive Tablets in Thailand (sixth to thirteenth centuries)", 51.

⁹ Das Gupta, Charu Chandra, **Origin and Evolution of India Clay Sculpture** (Calcutta: The Art Union Printing Works Private, 1961), 247; Alexander Cunningham, **Mahabodhi** (Varanasi: The Eureka Publication, 1982).

¹⁰ กฤษณา พิณศรี, "พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา," **เมืองโบราณ** 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 125-127.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 125-127

จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผาขนาดุน จังหวัดมหาสารคาม เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ กำหนดอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 กล่าวว่า “บุญอันนี้ในกอมระตาดูญพร้อมด้วยสหายของตน ผู้เป็นสามัญชนได้ร่วมกันสร้างไว้”¹² จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดดสงยาง พระพิมพ์ดินเผา รูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งแบบปรยงกาสนะ ปางสามธิ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ กล่าวว่า “พระพุทธรูปนี้สร้างขึ้นเพื่อท่านปิณณะอุปัชฌายาจารย์ ผู้มีคุณ อันเลื่องลือไปไกล”¹³ กำหนดอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ด้วยเช่นกัน

จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผาทรงกลม ซึ่งพบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจารึกคาถา “เย ธัมมาฯ” จำลองแบบมาจากพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นที่แคว้นพิหารของอินเดีย อันเป็นที่ตั้งของพุทธคยาและนาลันทา กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ 16¹⁴ แสดงรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับสมาธิเพชรเหนือปัทมาสน์บนบัลลังก์ (ภาพที่ 4) และจารึกของวัดบางสนุก จังหวัดแพร่ เป็นจารึกอักษรไทยแบบสุโขทัย สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นในราว พ.ศ. 1882 กล่าวว่า “เจ้าเมืองตรอกสลอบ ได้ชักชวนบรรดาลูกเจ้าขุนมูลนาย (ชนชั้นปกครอง) และไพร่ มาทำบุญกุศล และได้ พิมพ์รูปพระด้วยเหล็ก ด้วยดิน ได้หมื่นพันแปดร้อยอัน”¹⁵ ต่อมาได้พัฒนาวัสดุในการสร้างพระพิมพ์เป็นโลหะ ทั้งนี้เพราะพระพิมพ์ดินเผาไม่เกิดความนิยม เนื้อดินเป็นวัตถุที่ไม่คงทนถาวร จึงนิยมการสร้างพระพิมพ์ที่ทำจากโลหะมากขึ้น

ขั้นตอนในการทำพระพิมพ์ วัสดุที่นำมาทำพระพิมพ์ส่วนมากนิยมทำจากเนื้อชิน คือ พระเนื้อโลหะที่เกิดจากการผสมของโลหะ 2 ชนิดได้แก่ ดีบุกและตะกั่ว จนเกิดเนื้อโลหะใหม่ แต่ก็นิยมทำพระพิมพ์จากเนื้ออื่น ๆ เช่น เนื้อรัก (บั้น) เกสรดอกไม้ (บั้น) ปูนขาว รวมถึงการดุนแผ่นเงินแผ่นทองคำ

การพิมพ์พระพิมพ์เริ่มจากการแกะแบบแม่พิมพ์ขึ้นรูปลักษณะแบบที่ต้องการ แล้วใช้ดินเหนียวกดลงที่แบบแม่พิมพ์จากนั้นถอดแบบนำไปเผาไฟจะได้แม่พิมพ์ดินเผา การหล่อพระพิมพ์ต้องใช้ผงปูนหรือผงแป้งโรยลงบนแม่พิมพ์เพื่อไม่ให้โลหะติดกับแม่พิมพ์ เมื่อเทน้ำโลหะลงบนแม่พิมพ์รอจนแข็งตัวจะได้พระพิมพ์เนื้อชินส่วนการทำพระพิมพ์ที่นอกเหนือจากการใช้ความร้อนหลอมโลหะแล้ววิธีการคล้ายคลึงกัน คือการพิมพ์พระพิมพ์โดยเริ่มจากการมีแม่พิมพ์ เป็นอุปกรณ์สำคัญในการผลิตต้องทำแบบที่จะพิมพ์โดยการขึ้นรูปที่แบบพิมพ์แกะแบบรายละเอียดให้ชัดเจนอาจใช้หินสบู่

¹² เติม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ, **จารึกในประเทศไทย อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ 12-21** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 77.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 85.

¹⁴ พิริยะ ไกรฤกษ์, **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย** (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, 2555), 254.

¹⁵ กฤษณา พิณศรี, “พระพิมพ์สมัยพุกามแบบพระเจ้าอนิรุธ,” **ศิลปากร** 40, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2540): 63.

หินทราย นำมาแกะคว้านเป็นรูปแม่พิมพ์จากนั้นใช้วัสดุที่ต้องการพิมพ์เช่น รักปั้น เกสรดอกไม้ปั้น ปูนขาวหรือดินเหนียว นำมากดลงที่แบบพิมพ์ให้เกิดเป็นรูปแล้วแกะออก นำไปฝังให้แห้งจะได้แบบพิมพ์ที่ต้องการตามรูป

บางครั้งอาจใช้แม่พิมพ์ที่ทำจากโลหะ กล่าวคือแม่พิมพ์จะเป็นแผ่นทองแดงแกะอย่างลึก และมีด้ามสำหรับถือ¹⁶ ดังหลักฐานแม่พิมพ์แบบศิลปพบุรี ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย เหตุที่เรียกว่าพระพิมพ์นั้นสันนิษฐานว่าเนื่องมาจากลักษณะที่เป็นรูปนูนครึ่งซีก ที่ใช้โลหะ, ดิน ฯลฯ พิมพ์ออกมาจากตัวแม่พิมพ์นั่นเอง¹⁷

ภาพที่ 1 พระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าปางมารวิชัยในซุ้มพุทธคยา ศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ ที่มา: กฤษณา พิณศรี, “พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา,” เมืองโบราณ 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547).

¹⁶ ยอร์ช เซเดส์, “ตำนานพระพิมพ์,” ใน ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก ศิลปะไทยสมัยสุโขทัย ราชธานีรุ่นแรกของไทย, 33.

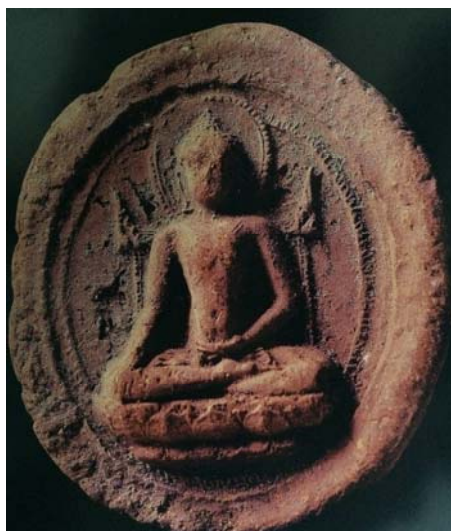
¹⁷ จิตร บัวบุศย์, ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: อัมพลพิทยา, 2514), 192-194.

ภาพที่ 2 พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16
ที่มา: กฤษฎา พิณศรี, “พระพิมพ์ขุ้มพุทธคยา,” เมืองโบราณ 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547).

ภาพที่ 3 พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 พบที่จังหวัดนครปฐม
ที่มา: กฤษฎา พิณศรี, “พระพิมพ์ขุ้มพุทธคยา,” เมืองโบราณ 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547).

ภาพที่ 4 พระศากยมุนี พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ที่มา: พิริยะ ไกรฤกษ์, *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย* (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, 2555), 254.

คติการสร้างพระพิมพ์

ความเชื่อของมหายาน การสร้างพระพิมพ์ถือได้ว่าเป็นการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ อานิสงส์เทียบเท่ากัน เหตุความเชื่อนี้จากหลักฐานการบันทึกการเดินทางของพระภิกษุชาวจีนคือ อี้จิง (I-Tshing) พ.ศ.1214-1238 ได้เดินทางไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียในสมัยหลังคุปตะกล่าวว่า ในประเทศอินเดียมีการนิยมสร้างเจดีย์ขนาดเล็กและพระพิมพ์ โดยมีการบรรจุสรีระ 2 อย่างเข้าไปด้วยกัน คือ พระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและ คาถา เย ธมมา (คาถาหัวใจอริยสัจ) ผลานิสงค์ของการทำเจดีย์ขนาดเล็กและพระพิมพ์เหล่านี้มีอันมาก อาจทำให้ผู้สร้างได้ไปเกิดในชีวิตที่สุขสบายถึง 4 ชาติ¹⁸ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการทำบุญ และยังมีส่วนทำให้เกิดประเพณีการสร้างพระพิมพ์อย่างแพร่หลาย เช่น ในสมัยพุกาม มีการสร้างพระพิมพ์จำนวนมาก พบพระพิมพ์จำนวนหนึ่งที่มีจารึกระบุถึงคำอธิฐานผลบุญของผู้สร้างว่า “ขอให้บรรลุวิมุตติธรรม” หรือ “ขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า” เป็นต้น¹⁹

¹⁸ I-Tshing, *A Record of Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago*, trans. J. Takakusu (Dclhi: Munshiram Manoharlal, 1982), 150-151.

¹⁹ Gordon Luce, *Old Burma-Early Pagan*, vol. 3 (New York: ArtibusAsiae, 1969), pls. 68 [b]. 74 [b].

การสร้างพระพิมพ์นอกจากสร้างเพื่อเป็นการทำบุญ และความปรารถนาของผู้สร้างแล้ว ยังมีการสร้างพระพิมพ์อุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เช่นการสร้างพระพิมพ์ดินดิบใน คาบสมุทรลพบุรี บริเวณอาณาจักรศรีวิชัย พบพระพิมพ์อยู่ตามถ้ำและในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ นอกจากนั้นยังสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการฝึกกรรมฐาน เช่นในประเทศธิเบต พบว่ากลุ่มลามะนิยม สร้างพระพิมพ์ ซึ่งธิเบตเรียกพระพิมพ์ว่า Tsha-Tsha ตามคติมหายานอีกด้วย²⁰

การสร้างพระพิมพ์ตามความเชื่อของเถรวาทนั้น เป็นการสร้างเพื่อสืบทอดอายุพระ ศาสนามีความเชื่อว่าพระพิมพ์เหล่านี้เสมือนเครื่องสืบทอดอายุ ซึ่งมีความเชื่อว่าพุทธศาสนาจะมีอายุ ยาวนานถึง 5,000 ปี เป็นเครื่องหมายให้ผู้ที่นับถือเกิดความเลื่อมใสถึงแม้ว่าพุทธศาสนาจะสูญสิ้นไป ก็ตาม ในประเทศอินเดียและในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่าการสร้างพระพิมพ์มักมีคำจารึก เป็นอักษรเล็ก ๆ โดยส่วนมากจารึกข้อความ “คาถา เย ธมมา” ซึ่งเป็นคาถาหัวใจอริยสัจ สามารถ แปลโดยรวมว่า “ธรรมเหล่านี้เกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น และความ ดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณมีวาจาอย่างนี้”²¹ อีกทั้งพระพิมพ์ยังเป็นวัตถุขนาดเล็กเมื่อ จารึกคาถา เย ธมมา ลงไปแล้วเสมือนเป็นการประกาศศาสนาจากพุทธวจนะสั้น ๆ

ศาสตราจารย์ออร์จ เซเดส์ ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับอายุพุทธศาสนาที่จะสูญสิ้นไป เมื่อครบ 5,000 ปีไว้ว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับคำทำนายในคัมภีร์บางเล่มที่กล่าวถึงภัยพิบัติใหญ่ ทำลาย ล้างปวงนี้ยวัตถุทางศาสนาจนหมดสิ้น คงเหลือแต่พระพิมพ์เท่านั้น หากผู้คนภายหลังมาพบพระพิมพ์ จะได้รู้ว่าครั้งหนึ่งเคยมีพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ค่านิยมในความเชื่อเรื่องการสร้างพระพิมพ์ จึง แพร่หลายเข้ามาในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แม้กระทั่งในประเทศไทยเอง ยังนิยมสร้างพระพิมพ์ จำนวนมากฝังไว้ภายในสถูปหรือสร้างพระพิมพ์บรรจุในผนังอาคารศาสนสถานจำนวนมาก

คติความเชื่อที่เกี่ยวกับอายุของพุทธศาสนา 5,000 ปี ในล้านนานั้นเกิดจากความเชื่อที่ เป็นตำนาน โดยการกล่าวอ้างถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงพยากรณ์ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานตั้ง ปรากฏในตำนานสิหิงคนิทานกล่าวว่า

²⁰ Peter Skilling, “Buddhist Sealings :Reflection on terminology, motivation, donors’ status, school-affiliation and print-technology,” **Paper presented at South Asian Archaeology Conference, Paris** (4 July 2001): 8. (mimeographed)

²¹ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, **เรื่องโบราณคดี, พิมพ์ครั้งที่ 2** (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง ศพหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ปวง อินทวงศ์) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 10 พฤศจิกายน 2531, กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, 2531), 261-262.

“...พระองค์จึงประดิษฐานศาสนาไว้เอาอนุเคราะห์สิทธิโลกโดยทรงมอบศาสนาอันประเสริฐไว้กับพระพุทธรูป 5,000 ปีแล้วจึงปรินิพพาน...”²²

ความเชื่อเหล่านี้ได้ปรากฏในตำนานคัมภีร์ทางศาสนาที่พระสงฆ์ล้านนาได้แต่งขึ้น เช่น ตำนานมูลศาสนากล่าวถึงเรื่องอันตราย 5 ประการ อันตราย 5 ประการ จะเกิดขึ้นตามลำดับทุก ๆ พันปี จนครบ 5,000 ของอายุพุทธศาสนา ได้แก่

1. อธิคยอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล
2. ปฏิบัติอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ
3. ปริยัตติอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติธรรม
4. ลิงคอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งสมรเทศ
5. ธาตุอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ²³

ดังนั้นการที่พุทธศาสนาจะหมดสิ้นไปตามคำทำนาย จึงต้องเร่งสร้างบุญกุศลพุทธศาสนิกชน จึงต้องช่วยกันทำนุบำรุงศาสนาอุทิศถวายของบูชาต่าง ๆ มีการกัลปนาแรงงานคนและสิ่งของต่างๆ เพื่อให้บำรุงศาสนสถานเพื่อให้วัตถุทางพุทธศาสนาสืบต่อไปให้ถึง 5,000 ปี ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนา ดังนี้

“...แม้ว่าพงศาวดารท้าวพระยา อันว่ารักษาศาสนาภายนอกด้วยปัจจัยก็มี ก็สืบปรัมปราไปตราบเท่าสิ้นศาสนาอันช้อย อันพระพุทธเจ้ากาทกิตตนาไว้ว่า 5000 ปีแล...”²⁴

มีข้อความในจารึกสมัยพระยอดเชียงรายกล่าวถึงพระมหาเทวีของพระยอดเชียงราย พร้อมทั้งผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายได้อุทิศคนให้กับวัด และกำหนดแรงงานของคนกลุ่มนี้ที่ต้องสืบทอดแรงงานเป็นของวัดจนสิ้น 5,000 ปี

ศิลาจารึกวัดหนองหนาม ปีพ.ศ. 2032 กล่าวว่า “...ให้อุปฐากเท่าพุทธเจ้า ในอารามนี้สืบ ๆ กันตราต่อเท่าสิ้นศาสนา 5000 ปี...”²⁵

²² พระโพธิ์รังสี, **นิทานพุทธสังคีต**, แปลโดย แสง มนวิฑูร (พระนคร: กรมศิลปากร, 2501), 34.

²³ พระพุทธพุกาม, **ตำนานมูลศาสนา** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2519), 223.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ กรมศิลปากร, **ประชุมจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกวัดหนองหนาม จังหวัดลำพูน** (พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 98.

คติความเชื่อยังปรากฏในวรรณกรรม ปัญญาสชาดก ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งแต่งเลียนแบบชาดกภูฏาน (อรรคชาดก) เพื่อเป็นการสอนศาสนาโดยใช้ชาดก ส่งผลให้ผู้ปกครอง พระสงฆ์ ไพร่ ในล้านนาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและชวนชวนทำหน้าที่สืบทอดอายุพุทธศาสนาโดยการกัลปนาทรัพย์สิ่งของ ข้าทาสต่าง ๆ ถวายไว้ในพุทธศาสนา มีการสร้างพระธาตุ วิหาร พระพุทธรูป รวมถึงการสร้างพระพิมพ์ไว้อย่างมากมายเพื่อเป็นการสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้ครบ 5,000 ปีนั่นเอง

คติพระอดีตพุทธเจ้า

พระอดีตพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธเจ้าที่ล่วงมาแล้วหลายพระองค์ในแต่ละกัลป์ มีจำนวนมากมายับไม่ถ้วน โดยมีคติความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน แตกต่างกันคือ

คติพระอดีตพุทธฝ่ายเถรวาทนั้นถือว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระโคตมพุทธเจ้า) เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา แต่ได้สั่งสมบารมีไว้มากจนสามารถบรรลุโพธิญาณได้ คติพระอดีตพุทธได้กล่าวในคัมภีร์ภาษาบาลีหลายฉบับ ได้แก่ คัมภีร์พุทธวงศ์²⁶ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธรเจ้า 25 องค์ ได้แก่ 1.พระทีปังกร 2.พระโกทัตถะ 3.พระมังคละ 4.พระสุมนะ 5.พระเรวัตตะ 6.พระโสภิตะ 7.พระอนิมทัสสี 8.พระปทุม 9.พระนารทะ 10.พระปทุมุตระ 11.พระสุเมธะ 12.พระสุชาต 13.พระปิยทัสสี 14.พระอรรถทัสสี 15.พระธรรมทัสสี 16.พระสิทธะ 17.พระติสสะ 18.พระปุสสะ 19.พระวิปัสสี 20.พระสิขี 21.พระเวสสกุ 22.พระกกุสันธะ 23.พระโกนาคมน 24.พระกัสสป 25.พระศากยะ

คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์²⁷ ได้กล่าวถึงพระพุทธรเจ้า 27 องค์ รวมถึงพุทธประวัติของพระศากยะ จำนวนพระอดีตพุทธ 27 องค์ ได้แก่ 1. พระตันหังกร 2.พระเมธังกร 3.พระสรณังกร 4.พระทีปังกร 5.พระมังคละ 6.พระสุมนะ 7.พระเรวัตตะ 8.พระโสภิตะ 9.พระโกณฑัญญะ 10.พระปทุมุตระ 11.พระสิทธะ 12.พระวิปัสสี 13.พระสุเมธ 14.พระสุชาต 15.พระติสสะ 16.พระมุสสะ 17.พระธสิขี 18.พระเวสสกุ 19.พระอนิมทัสสี 20.พระปทุม 21.พระนารทะ 22.พระปิยทัสสี 23.พระอรรถทัสสี 24.พระธัมมทัสสี 25.พระกกุสันธะ 26.พระโกนาคมน 27.พระกัสสปะ

²⁶ เอนก ขำทอง, **พุทธวงศ์: ประวัติพระพุทธรเจ้า 25 พระองค์** (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2541), 25-60

²⁷ พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย แสง มณวิฑูร แปล (กรุงเทพฯ: มหาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 210.

นิทานกถา ได้กล่าวถึงพระพุทธรเจ้า 28 องค์²⁸ ได้แก่ 1.พระทีปังกร 2.พระโกทัณฺฑะ 3.พระมังคละ 4.พระสุมนะ 5.พระเรวัตตะ 6.พระโสภิตะ 7.พระอโนมาทสสี 8.พระปทุม 9.พระนารทะ 10.พระปทุมตระ 11.พระสุเมธะ 12.พระสุชาติ 13.พระปิยทสสี 14.พระอรรถทสสี 15.พระธรรมทสสี 16.พระสิทธธะ 17.พระติสสะ 18.พระปุสสะ 19.พระวิปัสสี 20.พระสิขี 21.พระเวสสภู 22.พระกกุสันนทะ 23.พระโกนาคม 24.พระกัสสป 25.พระศากยะ 26.พระตันหังกร 27.พระเมธังกร 28. พระสรณังกร

คัมภีร์มหาปทานสูตร(ทิฆนิกาย) กล่าวถึงพระพุทธรเจ้า 7 องค์ คืออดีตพุทธเจ้า 6 องค์ และพระพุทธรเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้แก่ 1.พระวิปัสสี 2.พระสิขี 3.พระเวสสภู 4.พระกกุสันนทะ 5.พระโกนาคม 6.พระกัสสป 7.พระศากยะ

คติพระอดีตพุทธฝ่ายมหายาน มีความเชื่อว่าเมื่ออดีตพุทธลงมาตรัสรู้บนโลกมนุษย์จำนวนมาก มหายานเรียกพระอดีตพุทธเหล่านี้ว่า มานุชิพุทธ²⁹ คือ พระพุทธรเจ้าที่เสด็จลงมายังโลกมนุษย์ เพื่อตรัสรู้สั่งสอนชาวโลก มานุชิพุทธแบ่งได้เป็น อดีตพุทธ ปัจจุบันพุทธ อนาคตพุทธ ซึ่งพระศรีศากยมุนีหรือพระโคตรมะเป็นเพียงพระมานุชิพุทธที่เป็นปัจจุบันพุทธ มหายานจึงจัดให้พระศากยมุนีเป็นมานุชิพุทธประจำกัลป์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นกัลป์ที่ 4 (ภัทรกัลป์)³⁰ วรรณกรรมที่สำคัญของมหายานในคัมภีร์ภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤต กล่าวถึงอดีตพุทธคือ ลลิตวิสตระ ได้กล่าวถึงพระพุทธรเจ้า 56 องค์ แต่เป็นที่รู้จักกันดีคือ พระทีปังกร พระประภฏตรัตนะ และอดีตพุทธ 7 องค์สุดท้าย คือ 1. พระวิปัสย (วิปัสสี) 2. พระสิขี (สิขี) 3. พระวิศวภู (เวสสภู) 4. พระกระกุจฉันทะ (กกุสันนทะ) 5. พระกนกมุนี (โกนาคม) 6. พระกาศยป (กัสสป) 7. พระศากยสิงหะ (โคตรมะ)³¹

รูปแบบพระพิมพ์แผงไม้ในศิลปะต่างๆ

คติการสร้างรูปพระพุทธรเจ้าจำนวนมากมานั้น ในสมัยบายน พุทธศตวรรษที่ 18 พบประติมากรรมสำริดศิลปะเขมรแบบบายน เป็นรูปพระพุทธรเจ้านั่งเรียงรายจำนวนมากอยู่ด้านหลัง

²⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, แพลและเรียบเรียง, นิทานกถา พระพุทธรประวัติตอนต้น (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2530), 19-60.

²⁹ Benoytosh Bhattacharyya, *The Indian Buddhist Iconography* (New Delhi: Cosmo Publications, 1985).

³⁰ ผาสุข อินทรารุช, *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน* (กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, 2543), 55.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 56.

พระโพธิสัตว์โลกิเตศวร³² (ภาพที่ 5) การแผ่ขยายอิทธิพลศิลปะเขมรเข้ามาในประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-18 ทำให้ได้รับอิทธิพลทางศาสนาปรากฏศาสนสถานที่มีรูปแบบเขมรหลายแห่ง ที่สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนานิกายมหายาน คติพุทธศาสนานิกายมหายานในเรื่องอดีตพุทธนั้นพบ รูปอดีตพุทธในศิลปะลพบุรีที่ปราสาทหินพิมาย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 16-17³³ ในแหล่งโบราณคดีภาคกลางยังพบพระพิมพ์ศิลปะแบบเขมร (ภาพที่6) แสดงรูปอดีตพุทธเจ้า ในกรุพระปรารค์ประธานวัดราชบูรณะ แสดงภาพพระพุทธรูปเจ้าห้องค์ประทับปางสมาธิในเรือนแก้ว องค์ที่หกมีขนาดใหญ่กว่าห้องค์ ประทับสมาธิราบปางมารวิชัยภายในรัตนปราสาท แสดงถึงความสำคัญเหนือกว่าห้องค์จึงอนุมานได้ว่าเป็นพระสมณโคดม ส่วนอีกห้องค์นั้นได้แก่พุทธะห้าพระองค์ในภัททกัป³⁴

พระพิมพ์แผงศิลปะพม่า นั้น พบว่ามีการทำประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กพบพระพิมพ์ดินเผาในกรุสถูปร้างใกล้เจดีย์เซนเยท (Seinyes) เมืองพุกาม ประเทศพม่า มีจารึกว่า “ศรีอนุรุทธะเว” ซึ่งหมายถึงพระเจ้าอนิรุทธ (Aniruddha) กษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกาม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16³⁵ ปรากฏรูปพระพุทธรูปนั่งเรียงรายเป็นแถวจำนวนมาก สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลศิลปะปาละ ในแถบรัฐพิหารและเบงกอล ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ซึ่งพุทธศาสนาในยุคนี้เริ่มผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์ และรับอิทธิพลตันตระซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น³⁶ ซึ่งชุดของพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏทั่วไปและมีความสำคัญมากที่สุดคือ ชุด 28 องค์³⁷ นอกจากความนิยมการทำพระพิมพ์อดีตพุทธเจ้าแล้วนั้น ยังพบว่ามีคตินิยมประดับศาสนสถาน เช่นในผนัง ถ้ำคาว์กูณ(Kaw-goon Cave) เมืองพะอัน (ภาพที่7) ต่อมาได้ส่งอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในดินแดนที่รับเอาพุทธศาสนาซึ่งพบตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ อย่างมากมาย

³² Emma C. Bunker, **Khmer bronzes: new interpretations of the past** (Chicago: Art Media Resources, 2011),384.

³³ ชอง บวชเชอลีเย่, **ประติมากรรมขอม**, เรียบเรียงโดย สุภัทรดิศ ดิศกุล (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2515), 84.

³⁴ พิริยะ ไกรฤกษ์, **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**, 363.

³⁵ กฤษณา พิณศรี, “พระพิมพ์สมัยเมืองพุกาม แบบพระเจ้าอนิรุทธ,” **ศิลปากร**, 63.

³⁶ ผาสุข อินทรารุช, **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ** (นครปฐม: แผนกบริการกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522), 49.

³⁷ Tu One, **Mural Paintings of The Buddhist Temples in Burma** (Japan: Kodansha, 1978), 216.

ภาพที่ 5 พระโพธิสัตว์โลกิเตศวร ปราบกฐรูปพระพุทธรูปเจ้านั่งเรียงรายอยู่ด้านหลัง
ที่มา: Emma C, Khmer, *Bronzes: new interpretations of the past* (Chicago: Art Media Resources, 2011), 384.

ภาพที่ 6 พระพิมพ์ศิลปะแบบเขมรพบในกรุปรารงค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: พิริยะ ไกรฤกษ์, *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย* (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, 2555), 363.

ภาพที่ 7 พระพิมพ์ประดับภายในผนังถ้ำค่อวู๋น ประเทศเมียนมา

พระพิมพ์แผงศิลปะล้านช้าง พบพระพิมพ์แผงไม้จากวัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว (ภาพที่ 8) วัสดุจากรักสมุก นอกจากนี้พบว่ามีความนิยมนำพระพิมพ์ประดับศาสนสถานจำนวนมาก (ภาพที่ 9) พบพระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัยนั่งเรียงรายเป็นแถว ซึ่งน่าจะมาจากคติพระพุทธรูปเจ้าจำนวนนับไม่ถ้วนทั้งสองนิกาย ตามคัมภีร์ของมหายาน เช่น อปริมิตรารณีกกล่าวว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงได้เกิดมาแล้วและที่กำลังจะเกิดมาอีก มีจำนวนมากมายิ่งกว่าเม็ดทรายริมฝั่งแม่น้ำคงคา³⁸ ส่วนคัมภีร์เถรวาท เช่น วิสุทธชนวิลาสินี ในขุททกนิกาย อปทานกล่าวว่า เหตุแห่งพระพุทธรูปทั้งหลายพึงเห็นว่ามี 30 ถ้วนมีทานบารมีเป็นต้น เป็นเหตุของพระพุทธรูปทั้งหลายมิใช่น้อย อุปมาดั่งเมล็ดทรายในคงคา³⁹

³⁸ Alice Getty, *The Gods of Northern Buddhism: Their History, Iconography and Progressive Evolution Through the Northern Buddhist*, Rutland, Vt. Charles E. Tuttle (Oxford: The Clarendon press, 1962), 16.

³⁹ พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525), 191.

ภาพที่ 8 พระพิมพ์แผงไม้ศิลปะล้านช้าง พบที่วัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว

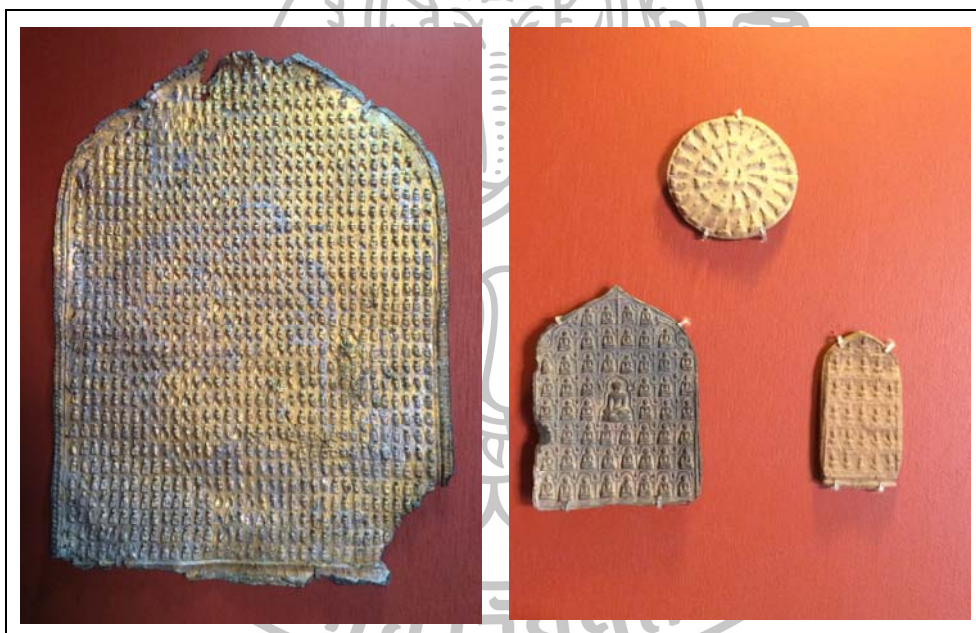

ภาพที่ 9 พระพิมพ์ประดับตามผนังภายในวิหารวัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว

สำหรับในประเทศไทย นอกจากดินแดนล้านนาแล้วนั้น ยังได้พบพระพิมพ์แผงไม้ในศิลปะอยุธยา คติเรื่องอดีตพุทธนั้นสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น เนื่องจากมีความนิยมในเรื่องอดีตพุทธ ทั้งนี้พบรูปจิตรกรรมฝาผนังอดีตพุทธเจ้าจำนวนมาก ต่อมาได้รับความนิยมลด

น้อยลงใจสมัยอยุธยาตอนปลาย ภาพส่วนใหญ่จำเป็นรูปพระพุทธรเจ้าจำนวน 24 องค์และ 28 องค์⁴⁰ พระพิมพ์แผงสมัยอยุธยาในช่วงแรก สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลศิลปะพุกาม รวมทั้งภายในกรุงพระปรางค์วัดราชบูรณะ และวัดพระศรีสรรเพชญ์⁴¹

พระพิมพ์ทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็ก ทำด้วยวัสดุเนื้อชินและดินเผา ประทับนั่งเรียงกันเป็นแถวจำนวนมากภายในกรอบสามเหลี่ยมปลายมนและทรงกลม แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายมหายานและนิกายเถรวาท (ภาพที่ 10) นอกจากนี้ยังพบแผงไม้แกะเป็นช่องประดับพระพิมพ์จำนวน 28 ช่อง จากวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 11) สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงอดีตพุทธเจ้าจำนวน 28 องค์ ด้านบนของแผงไม้สลักเป็นรูปปรางค์จำนวน 1 องค์ซึ่งน่าจะหมายถึงคติการบูชาพระจุฬามณีเจดีย์

ภาพที่ 10 พระพิมพ์แผงสมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 21-23

(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร)

⁴⁰ สันติ เล็กสุขุม และกมล ฉายาวัดนะ, *จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา* (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524), 63.

⁴¹ กฤษณา พิณศรี, “พระพิมพ์ขุมพุทธคยา,” *เมืองโบราณ* 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547).

ภาพที่ 11 พระพิมพ์แผงไม้ศิลปะอยุธยาพบที่เจดีย์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร)

พระพิมพ์แผงศิลปะรัตนโกสินทร์ เริ่มมีการสร้างพระพิมพ์จากวัสดุดินเผาลงรักปิดทองทั้งหมด ลักษณะเป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับภายในซุ้มเรือนแก้ว ฐานแบบย่อมุมบนประดับผ้าทิพย์อยู่ด้านหน้า ลักษณะของพระพิมพ์กลุ่มนี้มีลักษณะพิเศษ คือ นิยมสร้างรูปพระพุทธเจ้าในอิริยาบถต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าสร้างตามปางประจำวันแล้วประดับลงบนแผงไม้ ลักษณะของแผงไม้ทำเป็นรูปปราสาทตามแบบศิลปะอยุธยาตอนปลาย (ภาพที่ 12) นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์แผงไม้ประดับพระพิมพ์ดินเผาจำนวน 34 องค์ จารึกระบุชื่อผู้สร้างคือนายจันสร กับภรรยาและญาติ ร่วมกันสร้างในปี จ.ศ. 1179 หรือปีพ.ศ. 2360 (ภาพที่ 13) ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 12 พระพิมพ์แผงไม้ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(สมบัติของเอกชน)

ภาพที่ 13 พระพิมพ์แผงไม้ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบที่วัดรวกบางบำหรุ กรุงเทพมหานคร
ที่มา: รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, วัดรวกบางบำหรุ ประวัติและศาสนวัตถุ (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2549), 65.

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์ล้านนาและพุทธศาสนาในล้านนา

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ล้านนา คือ กลุ่มเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ซึ่งอาจรวมไปถึงสิบสองปันนาและบางส่วนของรัฐฉาน (Shan State)¹ อาณาเขตด้านทิศตะวันตก ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และทิศเหนือจดประเทศพม่า ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกจดประเทศลาว ทางด้านทิศใต้จดเขตจังหวัดตาก สุโขทัย และอุตรดิตถ์

ที่ตั้งอยู่ในระหว่างเส้นเมริเดียน 97 องศา 20 ลิปดา กับ 101 องศา 20 ลิปดา ตะวันออก และเส้นละติจูด 17 องศา กับ 20 องศาเหนือ² ลักษณะภูมิประเทศ มีทิวเขาทอดยาวในแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งแนวเทือกเขาเหล่านี้เชื่อมโยงมาจากเทือกเขาหิมาลัยและเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน เทือกเขาดังกล่าวเกิดแม่น้ำหลายสาย เช่น แม่น้ำกก อิง ปิง วัง ยม น่าน และแม่น้ำสาขาต่าง ๆ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ 2 สายใหญ่ ๆ คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง

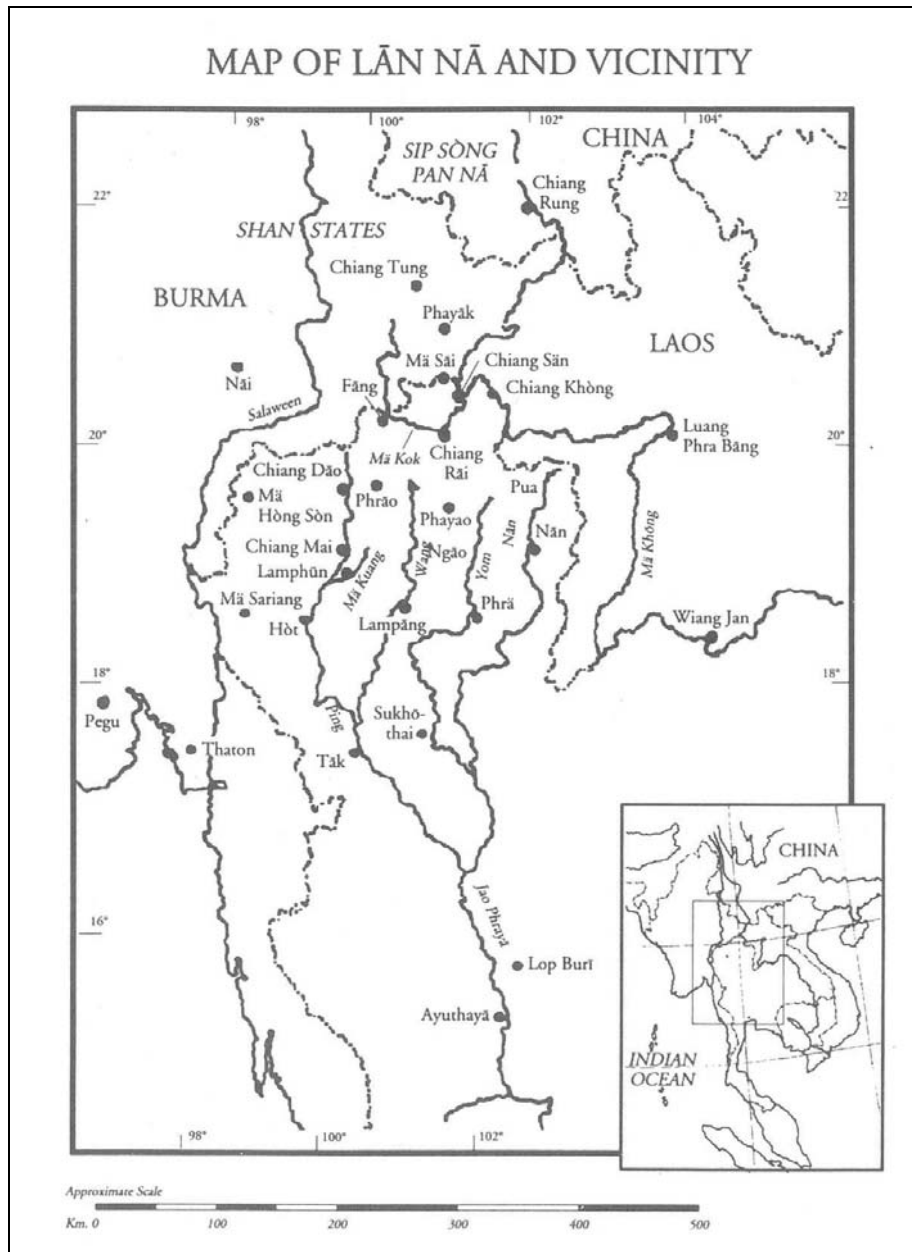
สมัยชุมชนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานการอยู่อาศัยตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญ คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ได้แก่ แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชียงใหม่-พะเยา (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน)

ดินแดนล้านนาแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ล้านนาตะวันตกและล้านนาตะวันออก ล้านนาตะวันตก ได้แก่ เชียงใหม่, ลำพูน, ลำปาง, เชียงราย, และพะเยา ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบ 3 แห่ง คือ แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (ลำปาง) และแอ่งที่ราบเชียงใหม่-พะเยา ส่วนล้านนาตะวันออกคือ แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน³

¹ พูนพล อาสนจินดา, “ภูมิศาสตร์ล้านนาไทย,” ใน *ล้านนาไทย* (เชียงใหม่: พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, 2526), 39.

² เรื่องเดียวกัน, 34.

³ สุรัสวดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2557), 33.

แผนที่ที่ 1 แผนที่ภาคเหนือของประเทศไทย

ที่มา: Hans Pentz, "Kunst im Lan Na Thai: Carl Bocks Buddhafiguren aus Fang,"
Artibus Asiae 38 (1976): 2/3.

แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน

แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน แต่เดิมเป็นพื้นที่ของชุมชนชาวลัวะ ในตำนานจามเทวีวงศ์ ได้กล่าวถึงเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างขุนหลวงวิลังคากับพระนางจามเทวี ต่อมาได้ทำสงคราม ชาวลัวะบางกลุ่มอยู่ภายใต้การปกครองของพระนางจามเทวี และพระนางจามเทวีแต่งตั้งให้ขุนลัวะ

ปกครองชุมชนชาวลัวะและต้องส่งส่วยประจำ⁴ สันนิษฐานว่าศูนย์กลางอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ โดยพัฒนาการของรัฐในเขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนก่อนการตั้งอาณาจักรล้านนา แบ่งได้ 2 สมัย คือ สมัยชุมชนพื้นเมืองลัวะและสมัยทริภุญชัย

สมัยชุมชนพื้นเมืองลัวะแต่เดิมเป็นที่ตั้งของชาวพื้นเมืองที่เรียกว่า “ลัวะ” สันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ โดยเริ่มจากชุมชนขนาดเล็กและขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ต่อมาจึงสร้าง “เวียง” ขึ้นในบริเวณเชิงดอยสุเทพไปจนถึงลำพูน เมื่อพญามังรายก่อตั้งเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองระบุว่าบริเวณนี้ “เป็นที่อยู่ที่ตั้งแห่งท้าวพระยาทั้งหลายมาก่อน”⁵ ซึ่งหมายถึงพวกลัวะ

ในตำนานสุวรรณคำแดงกล่าวถึงชุมชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง อันเป็นดินแดนของชาวลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมที่รู้จักการก่อตั้งเมือง เมื่อกลุ่มเจ้าสุวรรณคำแดงกับผู้อพยพเข้ามาได้รวบรวมผู้คนตั้งเมืองขึ้น⁶

สมัยทริภุญชัย หากพิจารณาจากตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ และพงศาวดารทริภุญชัย ได้กล่าวถึงบทบาทของฤๅษีในการสร้างเมือง โดยกล่าวถึงฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสุกกัณฑ์ได้ทูลเชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาแห่งเมืองลวปุระ ขึ้นมาปกครองเมืองทริภุญชัย ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พระนางจามเทวีได้นำเอาวิทยากรต่าง ๆ และพุทธศาสนา หินยานเข้ามาในทริภุญชัย ในตำนานกล่าวถึงการทูลเชิญพระนางจามเทวีว่า

...ครั้นสร้างเสร็จแล้วอีกสองปี จึงได้ไปอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้หรือลพบุรีมาเป็นกษัตริย์ปกครอง พระนางจามเทวีนั้นเป็นพระราชธิดาของพระยาจักรีวัตติแห่งกรุงละโว้ และมีพระสวามีเป็นอุปราชครองเมืองรามบุรี การเสด็จมาของพระนางจามเทวีในคราวนั้นได้เดินทางมาตามเส้นทางลำน้ำแม่ปิง พร้อมทั้งได้ทรงนำเอาข้าราชการบริพารที่มีความรู้ทางศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ จากเมืองละโว้มาสู่เมืองทริภุญชัยด้วย...⁷

⁴ สงวน โขติสุขรัตน์, “ตำนานนางจามเทวี,” ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย** (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2515), 27.

⁵ สงวน โขติสุขรัตน์, ผู้แปล, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** (พระนคร: คณะกรรมการการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), 39.

⁶ อ่างอิง ทำบุญ, “ก่อนสมัยทริภุญชัยและเงินยางเชียงลาว การวิเคราะห์เบื้องต้น,” **วารสารธรรมศาสตร์** 12 (1 มีนาคม 2556): 135-140.

⁷ พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ, **ตำนานมูลศาสนา** (กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2519), 207-208.

เหตุการณ์ในครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นการเคลื่อนตัวเข้ามาของกลุ่มชนในเขตภาคกลางบริเวณ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากเมืองละโว้หรือลพบุรีเข้ามาสู่ในดินแดนแถบนี้ ขณะเดียวกันเหตุการณ์ตำนาน นี้ก็เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมศิลปะวิทยาการด้านต่าง ๆ ทั้งพุทธศาสนา การ ปกครอง สังคม และวัฒนธรรม เข้ามาสู่ดินแดนในเขตภาคเหนือตอนบน⁸ โดยเฉพาะเมืองหริภุญชัย

จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณหริภุญชัย ได้กำหนดอายุ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์จากถ่านหรือคาร์บอน 14 ร่วมกับการศึกษาเปรียบเทียบทางศิลปกรรม และโบราณวัตถุอื่น ๆ พบว่าเมืองหริภุญชัยมีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14⁹

หลังจากที่เมืองหริภุญชัยมีความเจริญมั่นคงแล้วได้ขยายอาณาออกไป โดยสร้างเมือง เขลางค์นครบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังขึ้น ต่อมาเมืองหริภุญไชยถูกพญามังรายเข้ายึดครองในราว พ.ศ.1835 โดยมีพญาญาเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงความ อ่อนแอของพญาญาที่หลงเชื่อ กลอุบายของอ้ายฟ้า ซึ่งเป็นคนที่พญามังรายให้มาเป็นไส้ศึก ทำให้ สร้างความเกลียดชังระหว่างราษฎรกับพญาญา เป็นเหตุให้พญามังรายเข้าโจมตีเมืองหริภุญไชยได้ สำเร็จ¹⁰

แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง)

ที่ราบลุ่มแม่น้ำวังมีลักษณะเป็นแนวยาวจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ ด้านทิศตะวันตกเป็น เทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก(ขุนตาล) ทอดยาวจากอำเภอลำปางเหนือจนถึงอำเภอมะปริง ด้านตะวันออก เป็นเทือกเขาผีปันน้ำกลาง ที่ราบลุ่มน้ำวังมีลักษณะเป็นที่ราบไม่ต่อเนื่อง¹¹ ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 มีการสร้างเมืองเขลางค์นครซึ่งร่วมสมัยกับแคว้นหริภุญไชย ในตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึง การสถาปนาเจ้าอนนต์ยศ ราชโอรสของพระนางจามเทวีให้ครองเมืองเขลางค์นคร ส่วนเจ้ามหันตยศ ให้ครองเมืองหริภุญชัย

เมืองเขลางค์นครเป็นศูนย์กลางที่มีกษัตริย์และชนชั้นปกครอง ปัจจุบันหลักฐานที่ เหลืออยู่ คือ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พบโบราณวัตถุ คือ พระพิมพ์ดินเผาแบบทวารวดีและ

⁸ สุรพล ดำริห์กุล, **ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญชัย** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), 19.

⁹ ผาสุข อินทรารุส และคณะ, **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรม โบราณจากหลักฐานโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19** (กรุงเทพฯ: ภาควิชา โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536).

¹⁰ สงวน โชติสุขรัตน์, ผู้แปล, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**, 39.

¹¹ สุรัสวดี อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, 88.

ลพบุรี โดยมีเวียงบริวารประมาณ 9 แห่งอยู่ล้อมรอบ ทำหน้าที่ช่วยป้องกันข้าศึก เมืองสำคัญได้แก่ เวียงพระธาตุลำปางหลวง เมืองโบราณมีกำแพงล้อมรอบ 3 ชั้น บริเวณเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นชุมชนเก่าแก่ มีตำนานของการเสด็จมาของพระนางจามเทวี ซึ่งสอดคล้องกับการขุดค้นทาง โบราณคดีพบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีในชั้นดินอยู่อาศัยชั้นแรก¹²

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองเขลางค์นครได้ถูกรวมตัวกับอาณาจักรล้านนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงชัยชนะที่มีต่อเมืองทวารวดีและเขลางค์นครว่า พญาธิบาได้หนี ไปพึ่งพญาเบิกผู้เป็นราชบุตรที่เขลางค์ พญาเบิกนำกำลังมาล้อมเวียงกุมกามและได้ชนช้างกับพญา ไซยสงคราม พญาเบิกได้พ่ายแพ้หนีกลับเขลางค์ แต่ไม่ทันถูกประหารที่ขุนตาล ส่วนพญาธิบาหนีไป พึ่งเมืองสองแคว เมืองเขลางค์นครจึงรวมกับอาณาจักรล้านนา¹³

แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา

ที่ราบลุ่มเชียงราย-พะเยา ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง รวมไปถึงลุ่มน้ำสายและลุ่มน้ำ โขง แม่น้ำส่วนใหญ่ในบริเวณนี้ ได้แก่ แม่น้ำลาว แม่น้ำอิง แม่น้ำอิง ไหลขึ้นไปทางตอนเหนือลงสู่ แม่น้ำโขง ในเอกสารโบราณเรียกบริเวณนี้ว่า แคว้นโยนก และบริเวณลุ่มแม่น้ำสายและแม่น้ำโขง เรียกว่า เมืองสุวรรณโคฒคำ แบ่งออกได้ 2 สมัย คือ เมืองสุวรรณโคฒคำ และเมืองหิรัญนครเงินยาง (เชียงใหม่)

ชุมชนในตำนานก่อนสมัยเมืองหิรัญนครเงินยาง ปรากฏในตำนานของล้านนา ได้แก่ ตำนานเมืองสุวรรณโคฒคำ ตำนานเชียงใหม่ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานมูลศาสนา ตำนานชินกาล มาลีปกรณ เป็นต้น ซึ่งได้กล่าวถึงความเป็นมาของชุมชนในที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ว่าเดิมเป็นที่อยู่ของพวก ขอมหรือกรอม เมืองสุวรรณโคฒคำ จากตำนานสุวรรณโคฒคำกล่าวว่าแต่เดิมเป็นที่อยู่ของพวกกรอม มาก่อน อาณาเขตของกรอมจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศกัมพูชาปัจจุบัน¹⁴ ต่อมากรอมได้ขยายอาณา เขตขึ้นตามลำน้ำโขง โดยสร้างเมืองสุวรรณโคฒคำขึ้น เมืองสุวรรณโคฒคำเป็นเมืองตอนเหนือของ กรอม ตำนานเมืองสุวรรณโคฒคำกล่าวถึงที่ตั้งเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเมืองสุวรรณโคฒคำเป็นเกาะ อยู่ในลำน้ำโขงใต้ปากแม่น้ำกกลงไป ดังนี้

¹² ภาสกร โทณะวณิก, “การศึกษาเมืองโบราณพระธาตุลำปางหลวง” (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2529), 70

¹³ สุรัสวดี อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, 95.

¹⁴ จิตร ภูมิศักดิ์, **ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม** (กรุงเทพฯ: ไม้งาม, 2525), 23.

...สถานที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นเกาะเนินทรายชายแม่น้ำชลนที (แม่น้ำโขง) ถัดปากน้ำราม
คือ กุเกษนที ที่มาผุดต่อตะวันตก....¹⁵

ตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงการขยายเมืองโยนกออกไปถึงเมืองสุวรรณโคฒาคำเก่า ว่า

...แล้วก็แบ่งให้แต่งเมืองที่ใหม่ คือ ของใต้หนบุพทิศกว่ามูล เกิดเป็นเกาะดอนจันใหญ่
ที่เมืองสุวรรณโคฒาคำเก่า...พระองค์ไชยনারายณ์ตนเป็นลูก...กษัตริย์เมืองโยนกออกไปตั้งภู
กาวาดดอนมูลให้เป็นเมืองแล้วเข้าอยู่ที่นั่นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงไชยনারายณ์เมืองมูลนั้น
แล...

แสดงให้เห็นได้ว่าเมืองสุวรรณโคฒาคำได้ล่มสลายลงเนื่องจากแม่น้ำโขงเซาะพังตลิ่งจนจม
หายไปทั้งเมือง ต่อมาภายหลังได้เกิดเป็นเกาะขนาดใหญ่ขึ้นใหม่เรียกว่า ดอนมูล ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ได้
อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ที่ตั้งของเมืองสุวรรณโคฒาคำนั้น อยู่บนเกาะใหญ่ริมแม่น้ำโขงฝั่งประเทศ
ลาว ตรงดอนมูลเยื้องปากแม่น้ำกกลงไปทางใต้เล็กน้อย และอยู่ตรงข้ามบ้านสวนดอก อำเภอเชียง
แสน จังหวัดเชียงราย ในปัจจุบัน¹⁶

ต่อมาตำนานเมืองสุวรรณโคฒาคำ ได้กล่าวถึงการล่มสลายของเมืองสุวรรณโคฒาคำ ถูก
ทำลายเนื่องจากพระยานาคเข้ามาทำลายโดยทำให้แม่น้ำโขงไหลท่วมเมือง ผู้คนหนีหายทำให้พวก
กรอมส่วนหนึ่งไปอยู่เมืองอุ้มงคเสลา และส่วนหนึ่งอพยพไปถึงเมืองราชคฤห์นครหลวงไทยเทศ ซึ่ง
เชื่อว่าเป็นเขตรัฐใต้ในบริเวณมณฑลอุยานของจีนทุกวันนี้¹⁷

สมัยนครเงินยาง (เชียงแสน) ตามตำนานกล่าวว่า ผู้สร้างเมือง คือ ลวจักรราชผู้เป็นต้น
วงศ์ของพญามังราย ซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงพระอินทร์ได้
ส่งลาวจงเทวบุตรลงมากำเนิด นับเป็นการเริ่มต้นของราชวงศ์ลาว หรือ ลวจักรราช ศูนย์กลางแห่ง
แรกเชื่อว่าอยู่ที่เมืองเชียงลาว ใกล้กับแม่น้ำสาย¹⁸ ต่อมาศูนย์กลางสู่เมืองเงินยาง ในสมัยลาวเฉียง

¹⁵ “ตำนานเมืองสุวรรณโคฒาคำ,” ใน **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72**, เล่ม 45 (พระนคร:
องค์การค้าของคุรุสภา, 2512), 173.

¹⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทาง
สังคมของชื่อชนชาติ** (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2525), 443-444.

¹⁷ สุรพล ดำริห์กุล, **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม** (กรุงเทพฯ: มรดกไทย
โครงการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม, 2542), 95.

¹⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา** (เชียงใหม่: ช้างเผือก, 2529), 6.

องค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์ลาว การขยายอำนาจของราชวงศ์ลาว ได้ขยายอำนาจไปอย่างกว้างขวาง ดำเนินพื้นที่เมืองเชียงใหม่ระบุว่า ขุนเจือง ลำดับกษัตริย์ที่ 19 แห่งราชวงศ์ลาว ตรงกับราวพุทธศตวรรษที่ 17 ขุนเจืองได้ขยายอาณาเขตของเมืองเงินยางไปทางด้านตะวันออกโดยรบชนะเมืองแก้ว (เวียงต๋นมาตอนเหนือ) จนทำให้เมืองเงินยางมีความมั่นคง ขุนเจืองได้ส่งโอรส 5 องค์ ไปปกครองเมืองเงินยาง ไชยনারายณ์ ล้านช้าง เมืองแก้ว และเชียงรุ่งในสิบสองปันนา¹⁹ ซึ่งล้วนเป็นเมืองสำคัญในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนในบริเวณนั้น

ต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 พญามังรายโอรสของลาวเม็ง ได้สร้างเมืองเชียงรายเป็นเมืองหลวงในปี พ.ศ.1805 ส่วนเมืองเชียงแสนกล่าวว่าพญาแสนภูเป็นผู้สร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นเมืองเงินยางมาก่อน เมืองเชียงแสนและเมืองเชียงราย จึงมีความสำคัญในฐานะเมืองลูกหลวงของเมืองเชียงใหม่ ต่อมาในสมัยพญาแสนภูและพญาคำฟู ได้แบ่งเป็นอาณาจักรล้านนาเป็น 2 ส่วน คือ ตอนบนมีเชียงรายเป็นศูนย์กลาง และตอนล่างมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

อาณาจักรล้านนา

แรกเริ่มของอาณาจักรล้านนา หลังจากที่พญามังรายเข้ายึดครองหรือกฤษฎีชัยได้ในปี พ.ศ. 1835 และทรงประทับอยู่ที่เมืองหริภุญชัย 2 ปีต่อมาพระองค์ทรงสร้างเวียงกุมกามในปี พ.ศ. 1837 พงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงพญามังรายทรงประทับอยู่ที่เวียงกุมกามเพียง 3 ปี และได้ย้ายมาสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี ในปี พ.ศ. 1839 เนื่องจากประสบปัญหาน้ำท่วมใหญ่ ดำเนินพื้นที่เมืองเชียงแสน กล่าวถึงพญามังรายทรงสร้างเวียงกุมกามและเวียงเชียงใหม่ ความว่า

...ถัดนั้นไปรอดสักราชได้ 648 ตัว ปีรวายเส็ดมิ่งรายราชเจ้าก็ยกเอาหมู่ไปตั้งอยู่บ้านเชียงกุมกามแม่น้ำระมิงตั้งอยู่บ้าน 3 แห่ง แห่งที่ 1 ชื่อว่า บ้านกลาง แห่ง 1 ชื่อว่า บ้านลุ่ม แห่ง 1 ชื่อว่า บ้านห้ำม แล ถึงยามกลางวัสสาน้ำถ้าวมฉิบหายมากนักแล ค้นว่าออกวิสสารอดเดือน 5 พระเจ้าฟ้ามิ่งรายท่านก็มีอาชญาหื้อเสนาอำมาตย์ป่าวไพรบ้าน ไทยเมืองทั้งหลาย ถมกวมแม่น้ำบ้านพิงเป็นเวียงเชียงกุมกามอยู่...²⁰

¹⁹ อานันท์ กาญจนพันธุ์, **ตำนานพระยาเจือง** (เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2524), 9.

²⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546), 68.

ในการสร้างเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้เชิญ พญาจ่าเมือง แห่งเมืองพะเยา พ่อขุนรามคำแหงแห่งเมืองสุโขทัย มากำหนดผังเมือง การเลือกทำเลที่ตั้งมาจากปัจจัยการตั้งถิ่นฐาน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงการเลือกชัยภูมิ 7 ประการในการสร้างเมือง ได้แก่

- ประการที่ 1 กวางเผือกแม่ลูกสองตัวมาจากป่าใหญ่ทางทิศเหนือมาอยู่ชัยภูมิที่นี่
- ประการที่ 2 เก้งเผือกสองตัวแม่ลูกมาอยู่ชัยภูมิที่นี่สู้กับหมา หมาพ่ายหนี
- ประการที่ 3 มีหนูเผือกกับบริวารสี่ตัวออกมาแต่ชัยภูมิที่นี่
- ประการที่ 4 ภูมิประเทศตะวันตกสูงลาดเทมาตะวันออก น้ำจากดอยสุเทพไหลลงมา
- ประการที่ 5 แม่น้ำข่าไหลมาโอบตัวเมืองเชียงใหม่แล้วไหลไปเวียงกุมกาม
- ประการที่ 6 มีหนองน้ำอยู่ทางทิศอีสานไว้ให้สัตว์กิน
- ประการที่ 7 แม่น้ำปิงไหลผ่านด้านตะวันออกของเมืองเชียงใหม่

ผังเมืองเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย โดยแรกสร้างกำแพงเมืองมีขนาดกว้าง 900 วา ยาว 1,000 วา และขุดคูน้ำกว้าง 9 วา กำแพงเมืองเชียงใหม่ปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย ปัจจุบันเปลี่ยนรูปสี่เหลี่ยมยาวด้านละ 1,600 เมตร²¹ แล้วตั้งชื่อว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

อาณาจักรล้านนาราชวงศ์มังรายตอนต้น มีกษัตริย์ปกครอง 5 พระองค์ ได้แก่ พระญามังราย พญาไชยสงคราม พญาแสนพู พญาคำฟู และพญาผายู การสร้างความเข้มแข็ง โดยการขยายอาณาเขตและสร้างความมั่นคงในอาณาจักร ในสมัยพระญามังรายได้ผนวกเขลางค์นครเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ส่งผลให้ขยายอาณาเขตไปยังทางด้านตะวันออกสู่เมืองพะเยา การยึดครองพะเยาเป็นผลดีต่ออาณาจักรล้านนาเพราะ เมืองพะเยายังเป็นฐานกำลังขยายไปสู่เมืองแพร่และเมืองน่าน ดังปรากฏว่าเมื่อสิ้นสมัยพระญามังราย พระญาไชยสงครามครองราชย์ ได้เสด็จไปประทับที่เมืองเชียงราย ส่วนเมืองเชียงใหม่ให้โอรสครองเมือง

สมัยอาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง ปรากฏเห็นชัดในสมัยพญากือนา ได้รับการสนับสนุน โดยการรับนิกรจากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่ในล้านนา ทรงสร้างวัดสวนดอก ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา พระพุทธศาสนา ในสมัยพญาสามฝั่งแกนส่งภิกษุไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกา แล้วกลับมาตั้งนิกายสิงหลหรือลังกาวงศ์ใหม่ มีศูนย์กลางที่วัดป่าแดง

ในสมัยพระเจ้าติโลกราชถึงสมัยพระเมืองแก้ว เป็นช่วงยุคทองของพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ปรากฏการสร้างวัดวาอารามและทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดมหาโพธารามในปีพ.ศ. 2020 เกิดการเขียนคัมภีร์ทางศาสนา และแพร่หลายไปยังดินแดนใกล้เคียง เช่น ล้านช้าง พม่า อยูรยา ในส่วนของการเขียนตำนานในยุคนี้มีมากมาย มีพระสงฆ์ที่เขียนตำนานได้แก่ พระโพธิรังสี แต่งจามเทวีวงศ์ และสิทธิคนิทาน รัตนปัญญาเถระ แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นงานเขียนที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา พระสิริมังคลาจารย์ แต่งวรรณกรรมหลายเรื่อง

²¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, 111.

เช่น เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณีสังขยาปกาสฎีกการและมังคลัตถที่ปณี พระพุทธเจ้าและพระพุทธ
พุกาม แต่งตำนานมูล เป็นต้น

ความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจสมัยพระญาเกื้อนาเป็นต้นมา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
กล่าวว่ามิหนมู่พ่อค้าเมืองเชียงใหม่ไปค้าขายถึงเมืองพุกาม²² พบหลักฐานกล่าวถึงพ่อค้าจากทุกทิศมา
ค้าขายที่เชียงใหม่มีทั้งเงี้ยว ม่าน เม็ง ไทย ฮ่อ กุลา เมืองเชียงใหม่มีผลประโยชน์จากการเก็บภาษี
สินค้า สินค้าออกของเมืองเชียงใหม่สู่คือของป่า ส่งไปขายยังเมืองท่าทางตอนล่างในดินแดนกรุงศรี
อยุธยาและหัวเมือง มอญ กษัตริย์มีบทบาทในการค้าของป่า โดยอาศัยการเก็บส่วยจากไพร่และให้
เจ้าเมืองต่าง²³

สมัยอาณาจักรล้านนาล่มสลายเกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยราชวงศ์มังรายราว ปี พ.ศ. 2068
- 2107 มีกษัตริย์ปกครอง ได้แก่ พระเมืองเกษเกล้า ถือเป็นยุคเสื่อมของล้านนา, พญาชายคำ, พระ
นางจिरประภาเทวี ช่วงเหตุการณ์อยุธยายกทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่, พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และ
ท้าวแม่กุ เหตุการณ์ในช่วงรัชสมัยของท้าวแม่กุ ท้าวแม่กุมาจากเมืองนายโดยการเชิญของขุนนาง
ท้าวแม่กุได้แก้ไขการขาดอำนาจที่เมืองเชียงใหม่ จำนำเอาขุนนางใกล้ชิดมาตั้งเมืองเชียงใหม่ด้วย ขุน
นางที่ติดตามคงสร้างความไม่พอใจให้แก่ขุนนางท้องถิ่น เพราะมีการอ้างว่าขุนนางเมืองนายใช้จารีต
เงี้ยว และท้าวแม่กุเชื่อจารีตเงี้ยวด้วย เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นพม่า ท้าวแม่กุงยังครองเมืองต่อไป
จนกระทั่ง ได้ถูกจับตัวตัวไปอยู่พม่า พ.ศ. 2107 เนื่องจากความไม่ร่วมมือในการทำศึกสงคราม
หลังจากนั้นพระเจ้าบุเรงนองได้แต่งตั้งให้พระนางวิสุทธิเทวี เชื้อสายราชวงศ์มังรายดูแลบ้านเมือง²⁴

การฟื้นฟูล้านนาของเจ้าเจ็ดตน นับตั้งแต่พระเจ้ากาวิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ในปี
พ.ศ.2325 ได้ฟื้นฟูและตั้งเมืองเชียงใหม่ รวบรวมชาติพันธุ์หลายเชื้อชาติ ได้แก่ ไทใหญ่ ไทยอง ไท
ลื้อ ไทจีน ลัวะ ยาง ข่าและกลุ่มอื่น ๆ เข้ามาเป็นพลเมืองของล้านนา นักประวัติศาสตร์เรียกยุคนี้ว่า
“ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”²⁵

ในสมัยยุคเจ้าเจ็ดตนมีกษัตริย์ปกครองอยู่ 9 พระองค์ และในปี พ.ศ. 2442 มีการรวบรวม
หัวเมืองประเทศราชเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพมหานคร เกิดการปฏิรูปการปกครองของล้านนาเป็น
มณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 คณะ
ราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลทำให้เมือง
เชียงใหม่เป็นเพียงจังหวัดเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ จนถึงปัจจุบัน

²² สงวน โชติสุขรัตน์, ผู้แปล, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**.

²³ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, 204-207.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 259-265.

ความเชื่อดั้งเดิมของล้านนา

ความเชื่อดั้งเดิมพื้นเมืองของชาวล้านนา แต่เดิมสันนิษฐานว่าคงมีการนับถือผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษ ทั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารอย่างแน่ชัด การนับถือผีหรือการบูชาบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิม ซึ่งยังคงเหลือความเชื่อดังกล่าวอยู่ในประเพณี วิถีชีวิต การบูชาผีเมือง การยกย่องผีบรรพบุรุษที่มีลักษณะคล้ายกับของไทยใหญ่ ไทยจีน ไทลื้อ การนับถือผีของชาวล้านนา เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา ชาวล้านนาเชื่อว่าผีนั้นมีจำนวนมากมายอยู่ทุกแห่งทั้งผีเสื้อเมือง ผีเสื้อบ้าน หรือแม้กระทั่ง ฟุงนา แม่น้ำ ป่าไม้ จะมีผีคุ้มครองอยู่เสมอ และในบ้านเรือนนั้นเองจะมีผีบรรพบุรุษรักษาคุ้มครองหลักฐานที่กล่าวถึงผีมีอยู่ทุกสถานที่นั้น จากจารึกบนปี่บสาเก่า ของอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน กล่าวถึงโองการบอกผีว่า

...ดูราผี สัพพะว่าผีทั้งหลาย อันอยู่ในนารกขงเขต ประเทศป่าไม้และแดนดิน สายสมิน
เชื่อนถ้ำ ทุกท่น้ำลำซิมข่า ทั้งผีย่าและผีโป่ง ผีเสื้อโหลงและผีเสือนา ผีตายโหลงและผีตายท่า
ผีป่าผีบ้าน ผีเมืองคน ผีตายกลางป่า ไม้ป่าไพรสมณฑงใหญ่ มีทั้งผีเสื้อไร่และผีเสื้อสวน มีทั้ง
ผีหัวหลวง พวงเป็นหมุ่และเป็นขุม...²⁶

ทั้งนี้การนับถือผีของชาวล้านนาสามารถแบ่งผีได้หลายระดับ ทั้งผีอารักษ์ระดับเมืองจนไปถึงผีระดับบรรพบุรุษสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของล้านนาได้เป็นอย่างดี ผีของชาวล้านนานั้นมีทั้งที่ให้คุ้มและให้โทษ สามารถจะบันดาลให้เกิดอันตรายได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การบูชาและพลีของอุทิศ การบูชาผีเสื้อเมืองและยกย่องผีบรรพบุรุษล้วนมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงผูกพันต่อกัน ความเชื่อเหล่านี้มีบทบาทต่อชุมชนต่อการปกครองในระดับผู้นำ ในสมัยพระยาสามฝั่งแกน พ.ศ. 1945-1985²⁷ กษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ทรงกระทำพิธีสืบชะตาเมืองโดยประกอบพิธีกรรมอัญเชิญประชุมอำนาจจากบรรดาผีและเทพารักษ์ตามเมืองสำคัญ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสน พร้อมทั้งอัญเชิญบรรพบุรุษมาช่วย²⁸

²⁶ หนานดิษฐ์ ตันทไพบูลย์, “พลังแฝงชีวิตหลังความตาย,” เอกสารในการประชุมสัมมนา เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, (มิถุนายน 2557), 6.

²⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, 141.

²⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี** (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, 2539) 46.

จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย กล่าวถึงการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนในการปกครองโดยการกล่าวอ้างถึงดินแดนของบรรพบุรุษอ้างอำนาจอันชอบธรรม ในการปกครอง

“...แม้เขาเป็นเชื้อชาติแต่ปู่หม่อนกู เจ้าพระญาลวจังกราชก็ดี เชื่อเขานี้ติดปลายเจ้าลาวครองลาวข้างบ่ได้น้ำพุธาภิเษกหุดหัวสักคน...”²⁹

การนับถือผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษยังปรากฏในกลุ่มคนไทยในอาณาจักรสุโขทัย ในจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ 8 จารึกวัดมหาธาตุ ปีพ.ศ.1935 จารึกคำสาบานระหว่างพระยาไสลือไทยกับกษัตริย์รัฐใกล้เคียงโดยกล่าวอ้างด้าพงศ์ (ผีบรรพบุรุษ) เป็นพยาน ดังนี้

...แลแม่ผู้ใด บ่อ ชื่อไซร์ ให้ผีมันทั้งเสื่อใหญ่ เขาภูเขา เขาผาดาน แผแม่พระศักดิ์ พระศอ เสื่อทานอ้างทาน บูชระหมื่น หมื่นห้วยแสนตง ทั้งปู่เจ้าพระแพงขันยง พระศรีมีบาง พระศักดิ์อารักษ์ทุกแห่งแต่งตาดู สองปู่หลายรักกันมีผู้ใดบ่อชื่อจูงผีฝูงนี้ให้ก้าวน้าวคอบอย่า เป็นพญาเถิงเถ้า...³⁰

การอ้างด้าพงศ์ยังมีการกล่าวชื่อบรรพบุรุษมากมาย เช่น ผีปู่ผาคำปู่ชนจิตชนจอต ปู่พญาศรีอินทราทิตย์ ปู่พญาธาน ปู่พญารามราช ปู่พญาเลอไทย ปู่พญาจวันราม ปู่พญามหาธรรมราชา พ่อจ่าเมือง พ่อเลอไทย เห็นได้ว่าอาณาจักรสุโขทัยตั้งแต่แรกเริ่มนั้น มีความเชื่อในเรื่องการการนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษอย่างมาก

นอกจากนี้ในอาณาจักรล้านช้างยังพบหลักฐานการนับถือผีบรรพบุรุษดั้งเดิม คือ แถน ลักษณะความเชื่อดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมทำว้างหรือขุนเจือง ซึ่งปรากฏคำเรียกชื่อ เช่น แถนลอ แถนคำ วรรณกรรมทำว้างหรือขุนเจืองยังสอดคล้องกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเมืองพะเยา ตำนานเงินยางเชียงแสน ตำนานพระยาเจือง กล่าวถึงพระยาเจืองกับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและลัทธิบูชาผี ลัทธิบูชาผีในที่นี้กล่าวถึงเทวดาอารักษ์รักษาเมืองสอดคล้องกับตำนานเสอินทขิลตั้งแต่แรกเริ่มการสร้างเมืองเชียงใหม่ ผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องพระอินทร์

อาจกล่าวได้ว่าการนับถือผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยในหลายกลุ่ม รวมถึงอาณาจักรล้านนาแรกเริ่มก่อนการยอมรับพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏเป็นจารีต และขนบธรรมเนียมประเพณี ในปัจจุบันยังสะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมตลอดจนจารีตที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การบูชาเสอินทขิล การพลีผีเมือง ก่อนรับเอาพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

²⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี**, 9.

³⁰ ประชุมจารึกภาคหนึ่ง จารึกหลักที่ 3 วัดมหาธาตุ.

พุทธศาสนาในล้านนา

อาณาจักรล้านนาถือเป็นดินแดนที่นับถือพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ปรากฏเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มักเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับพุทธศาสนา เรื่องราวการเข้ามาของพุทธศาสนาแรกเริ่มนั้นสันนิษฐานได้ 2 อย่าง คือ อย่างแรกตามเอกสารหลักฐานที่ปรากฏ กล่าวว่า แคว้นโยนกเชียงแสนหรือเชียงแสนโบราณ พุทธศาสนาในระยะเริ่มแรกคงเป็นคติมหายาน เนื่องจากคนไทยเมื่ออยู่ในดินแดนจีนก็นับถือตามแบบจีน เมื่ออพยพเข้ามาตั้งบ้านเมืองในล้านนา ก็นำพุทธศาสนามหายานติดมาด้วย³¹ หลักฐานที่พบ เช่น การพบลานเงินจารึกอักษรพื้นเมือง “ธรรณมณฑ์” ตามคติของมหายาน

ส่วนอีกข้อสันนิษฐานกล่าวว่ารับเอาพุทธศาสนาจากเมืองหริภุญชัย ได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ นำเอาพุทธศานานิภายเถรวาทหรือหินยาน ตำนานมูลศาสนากล่าวถึงการนำพระสงฆ์เผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามายังหริภุญชัย ความว่า

...พระมหาเถระที่ทรงปิฎก ๕๐๐ องค์ หมู่ปะขาวที่ตั้งอยู่ในเบญจศีล ๕๐๐ คน บัณฑิต ๕๐๐ คน หมู่ช่างสลัก ๕๐๐ คน ช่างแก้วแหวน ๕๐๐ คน พ่อเลี้ยง ๕๐๐ คน แม่เลี้ยง ๕๐๐ คน หมู่หมอโหรา ๕๐๐ คน หมอยา ๕๐๐ คน ช่างเงิน ๕๐๐ คน ช่างทอง ๕๐๐ คน ช่างเหล็ก ๕๐๐ คน ช่างเขียน ๕๐๐ คน หมู่ช่างต่าง ๆ ๕๐๐ คน...³²

ในสมัยพระนางจามเทวีเป็นช่วงสมัยสร้างบ้านสร้างเมืองรวมทั้งการสร้างวัดจำนวนมากถึง 2,000 หลัง³³

ในพุทธศตวรรษที่ 19 เริ่มปรากฏหลักฐานการนับถือพุทธศาสนาในล้านนามากขึ้น ในต้นราชวงศ์มังราย สมัยพญามังราย ตำนานมูลศาสนา กล่าวว่า พญามังรายเมื่อพิชิตเมืองหริภุญไชยแล้ว โปรดให้มีการซ่อมเปลี่ยนรูปทรงพระธาตุหริภุญไชยจากเดิม ซึ่งเป็นเจดีย์เหลี่ยมให้เป็นรูปทรงกลม³⁴ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

³¹ แสง มนวิฑูร, “ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย,” **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** 3, 4 (กรกฎาคม - กันยายน 2519): 84.

³² พระพุทธพุกาม และพระพุทธานุภาพ, **ตำนานมูลศาสนา**, 207-208.

³³ พระโพธิ์รังสี, **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย** (พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2463), 49.

³⁴ หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, **โบราณสถานในแคว้นล้านนา** (กรุงเทพฯ: โบราณนุรักษ์, 2552), 290.

...ชุมนุมพร้อมกันแปลงที่รักษาธาตุเจ้าให้มั่นคงจึงให้คนทั้งหลายไปเอาหินมา แล้วจึง
พร้อมกันก่อครอบให้กลมมิให้เป็นดังคูกาเหมือนดังเมื่อก่อนนั้นทางสูงได้ 70 คอก ให้รจน
ให้วิจิตรในยอดแล้ว ก็ให้ใส่ค้ำลงไปที่นั่นแล...³⁵

ในระยะต้นราชวงศ์มังราย อาณาจักรล้านนาได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาที่สืบ
ทอดมาจากอาณาจักรทริภุชชัย ถึงแม้ว่าพญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทาง
การเมือง แต่ทริภุชชัยยังให้ความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนา จะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์
ล้านนาไทยหลายพระองค์ทรงให้ความสำคัญเคารพบูชาพระธาตุทริภุชชัย³⁶

ต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 มีการรับเอาพุทธศาสนานิกายลัทธิลังกาวงศ์ โดยการเผย
แผ่เข้ามาใน 2 ระยะ คือ

1. การรับเอาพุทธศาสนานิกายลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัย ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้ากือนา
พ.ศ. 1898-1928³⁷ พระองค์มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุอรุณญาสิมาอยู่ในนครเชียงใหม่³⁸ และ
สามารถทำสังฆกรรมได้ทั้งหมด จึงส่งทูตไปยังสำนักพระมหาสวามีอุทุมพร ในรามมะประเทศ ซึ่งใน
สมัยนั้นตรงกับพระมหารธรรมราชาลิไท เป็นช่วงที่สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนา ต่อมา
ท่านมหาสวามีได้อนุญาตให้พระอานนทเถระศิษย์มายังล้านนา แต่พระอานนทเถระยังไม่ได้รับ
อนุญาตจากสำนักอาจารย์ในการทำสังฆกรรม เนื่องจากบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้ทำสังฆกรรมได้ทุก
อย่างคือพระสุนนเถระแห่งอาณาจักรสุโขทัย พระเจ้ากือนาจึงส่งทูตไปยังสุโขทัยถึง 2 ครั้ง เพื่อ
นิมนต์พระสุนนเถระมาเผยแผ่พุทธศาสนาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 1912 พระสุนนเถระได้เดินทางมายัง
ล้านนาพร้อมกับพระบรมสารีริกธาตุ

พระสุนนเถระมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา และวางรากฐานพุทธศาสนา
ลัทธิลังกาวงศ์ในล้านนา โดยในระยะแรกได้ประดิษฐานที่วัดพระยืน ในเมืองทริภุชชัย ตำนานมูล
ศาสนาฉบับวัดป่าแดง กล่าวถึงการประดิษฐานพุทธศาสนาที่วัดพระยืนในสมัยพระเจ้ากือนาว่า

³⁵ คณะสังคัมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง**
(เชียงใหม่: ภาควิชาสังคัมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคัมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), 187.

³⁶ สังฆะ วรรณสัย, **ตำนานพระธาตุทริภุชชัย** (เชียงใหม่: แสงศิลป์, 2531), 5.

³⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, 135.

³⁸ พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย แสง มนวิฑูร (พระนคร:
กรมศิลปากร, 2501), 109.

...เจ้าสุมนรังสีก็อาสาดูแลธัมมปิฎกทั้ง ๓ ขึ้นมาพญาก่อนาก็ไปรับมาอยู่วัดป่าไผ่ หลวงวันออกเวียงละพูน...ก็อาราธนาพระเชื้อเก่าทั้งมวลอันมาแต่ เช่น นางจามเทวีนั้นบวชใหม่ทั้งเสียเหตุพญาบ่เชื่อพระเก่าอันต่างคนต่างว่าอักขระบ่เสมอกันนั้น ก็อาราธนาเจ้าสุมนรังสีและอาเนันทเถรพร้อมกับบวชเจ้าทั้งหลายชากชาย (เกาะทราย) น้ำแม่พิงหัวเวียงลำพูนหว่างวัดจันทมาโณอันนับภิกขุชั้นลงขนาน ๘๔๐๐ คน...³⁹

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัยมายังล้านนา ซึ่งทำให้มีการปรับปรุงพุทธศาสนาในสมัยพญาก่อนจนถึงพระสงฆ์ในสมัยที่สืบทอดมาจากหริภุญชัยโดยบวชแปลงใหม่ในลัทธิลังกาวงศ์ พระสุมนเถระได้รับความเลื่อมใสอย่างมาก ในตำนานมูลศาสนากล่าวถึงพระสุมนเถระว่า

...ชาวเมืองหริภุญชัย มีใจเลื่อมใสในเจ้าสุมนมากนัก เขาจึงชวนกันไปฟังธรรมรักษาศีลทุกขบิณฑังกลางพอง มีใจใครบวชกลางพองมีใจมักใคร่อุปัฏฐกแล้วทั้ง 3 บางพองมักใคร่บำเพ็ญทานไปเป็นนิจ...⁴⁰

พญาก่อนาทรงอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์อย่างมาก โดยทรงสร้างวัดบุปผาราม (วัดสวนดอกในปัจจุบัน) ให้เป็นที่จำพรรษาของพระสุมนเถระ และทรงยกเป็นพระสังฆราชองค์แรกของล้านนา นามว่า พระสมณะสุวรรณรัตนมหาสวามีเจ้า พุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง พระองค์ทรงสนับสนุนให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยแบบลังกาวงศ์ ซึ่งมีพระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงตุง และหัวเมืองต่างๆ เดินทางมาศึกษาศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ปราภฏหลักฐานในตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง คือ

“...ศักราชได้ 733 ตัว หื้อพระทั้งหลายอันมีในชนบททั้งมวล รวมถึงเชียงแสน เชียงตุง หรืออาษา เรียนอักขระและระบ่าบวช ทั้งมวลชุมเมืองถึงวัดสวนดอกไม้....⁴¹”

³⁹ พระพุทธพุกาม และพระพุทธานุญ, **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 9** (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), 12.

⁴⁰ พระพุทธพุกาม และพระพุทธานุญ, **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 8** (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), 1.

⁴¹ พระพุทธพุกาม และพระพุทธานุญ, **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 8**, 1.

พระสุนทรธรรมาธิบดีบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คัมภีร์ทางศาสนา การศึกษาพระธรรมวินัย มีการแต่งคัมภีร์หลายฉบับ การแปลงบาลี พุทธศาสนา ลังกาวัดจึงมีความเจริญรุ่งเรือง พระสุนทรธรรมาธิบดีดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบุปผารามเป็นเวลา 10 ปี จึงมรณภาพ ต่อมาคณะสงฆ์วัดบุปผารามจึงมีบาทบาทสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา สืบทอดศาสนา นิกายรามัญ จนทำให้มีตำแหน่งสังฆราชอยู่ที่วัดแห่งนี้หลายสมัย ดังปรากฏหลักฐาน คือ

“...เจ้าสุนทรรังษีนั้นมาก่อนตั้งในบุปผารามกาลนั้นเป็นกาลอันจำเริญด้วยธัมมคัมภีระแต่งแปลอรรถแปลมากี่สุดตมกนัก ชุวัด ชุครู ทั้งมวลก็มีถึงอัมทั่วไปในระแวกเมืองเชียงใหม่ ทั้งมวล...”⁴²”

การนับถือพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวัด มีผลกระทบต่อพระสงฆ์ล้านนาอย่างมาก ทำให้พระสงฆ์มีการศึกษาพระธรรมวินัยและการเดินทางออกไปศึกษาเล่าเรียนพุทธศานานอกอาณาจักร และกลับเข้ามาเผยแผ่ มีการทำนุบำรุงศาสนาโดยกษัตริย์เป็นตัวอย่างให้ชาวเมืองทำนุบำรุง มีการถวาย ข้าทาส ที่ดิน ข้าวของไว้ในพุทธศาสนา จนเป็นแนวทางที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย เพื่อเป็นปกป้องศาสนาและสืบต่ออายุ

2. การรับเอาพุทธศานานิกายสีหลจากลังกา หลังจากล้านนาได้รับเอาพุทธศานาลัทธิลังกาวัด ทำให้เกิดการศึกษาศาสนาพระธรรมวินัยมากขึ้น ดังปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ เช่น ตำรานามูลศาสนา ตำรานานจินกาลมาลีปกรณ์ ตำรานามูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ได้กล่าวถึงพระสิทธิธรรมาธิบดีพร้อมกับลูกศิษย์ 3 คน เดินทางไปบูชามหาธาตุในลังกาและได้ตำหนักเกี่ยวกับการออกเสียงอักษรภาษาบาลีดังนี้

... ข้าไปสู่ลังกาวัดอุปัชฌาย์อยู่ได้ 2 วัสสากับมหาสุรินทเธรก็มมาจาปาฏิโมกข์ พระสังฆะในลังกาติว่าบแมนข้าก็กล่าวตามอุปเทศอันครูหากสอนนั้นว่าแมนแล้ว ถึงเมืองเชียงใหม่ ครูหากสอนตั้งอื่บผิดแล้วละ ข้าก็ว่าตามตั้งเราทั้งหลายนี้แท้แล้ว พระสังฆะในเมืองลังกาว่าหื้อเราทั้งหลายว่า ตั้งอันพระสุทธานทั้งหลายบ่เป็นชีสัคนแล... สุกระทำกัมมบ่ขึ้น บ่เป็นพระสัคนและบวชหาอาานิสงค์บ่ได้ และจักมาพร้อมบ่ด้วยตุก็จัดเสี้ยกัมมบ่หุชะ และกั บ่หื้อเข้าอยู่กวัดขับตุข้าหนีมา...”⁴³

⁴² พระพุทธพุกาม และพระพุทธรุณยาน, ตำรานามูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 8, 12.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 14.

จึงทำให้เกิดข้อสงสัยในหมู่พระภิกษุเกี่ยวกับพระธรรมวินัยที่ปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน จึงได้เดินทางไปยังลังกา ตามตำนานมูลศาสนาและตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงพระภิกษุที่ไปลังกา ได้แก่ พระมหามนินกร พระมหาญาณมงคล พระมหาธรรมคัมภีร์ พระมหาศีลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนนาคร พระมหาพุทธสาคร พร้อมด้วยภิกษุชาวอมฤ และพระในแคว้นกัมโพช (ลพบุรี) อีกจำนวนหนึ่งเดินทางไปยังลังกาในปี พ.ศ. 1997⁴⁴ ได้ร่ำเรียนอักษรศาสตร์และการอ่านออกเสียงตามตัวอักษรในลังกาทวีปและได้อุปสมบทใหม่ทั้งหมด โดยมีพระธรรมมาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ และได้เดินทางกลับเนื่องจากลังกาประสบปัญหาอุทกภัย ได้พาพระเถระมาด้วยจำนวน 2 รูปเพื่อนำมาเป็นพระอุปัชฌาย์ คณะสงฆ์ที่กลับมาเป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์กลุ่มใหม่เรียกว่า นิกายสีหล เมื่อคณะสงฆ์กลุ่มนี้เดินทางกลับมาแล้วได้เผยแผ่พุทธศาสนานิกายสีหลตามเมืองต่าง ๆ เช่น อโยธยา สุโขทัยและกลับมาถึงเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1974⁴⁵

ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นกับคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากคณะสงฆ์นิกายสีหลได้ประพฤติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสมีผู้ขอเข้าอุปสมบทอย่างมาก ซึ่งแตกต่างกันกับภิกษุ นิกายรามัญหรือนิกายลังกาวงศ์เก่าแต่เดิม

ในสมัยพระเจ้าติโลกราช คณะสงฆ์นิกายสีหลได้รับการอุปถัมภ์อย่างมาก ในปีพ.ศ. 2020 ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอดในปัจจุบัน) ซึ่งนับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลก การชำระครั้งนี้ทำให้คณะสงฆ์ยึดหลักพระไตรปิฎกที่ชำระแล้วเป็นหลักของคณะสงฆ์ ทำให้ลดความขัดแย้งของคณะสงฆ์นิกายต่าง ๆ ได้ ในสมัยพระเจ้าติโลกราชจนถึงสมัยพระเมืองแก้ว เป็นยุคที่พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์สูงสุด พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เกิดวรรณกรรมคัมภีร์ทางพุทธศาสนาหลายชิ้น ได้แก่

1. จามเทวีวงศ์ แต่งโดยพระโพธิ์รังสีเถระ กล่าวถึงการสร้างเมืองหรืออุษยและประวัติพระนางจามเทวี แต่งในราว พ.ศ. 1950-2000
2. สีหิงคินิทาน แต่งโดยพระโพธิ์รังสีเถระ กล่าวถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปสีหิงค์ แต่งในราว พ.ศ. 1954-2000
3. ชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระรัตนปัญญา กล่าวถึงประวัติพุทธศาสนา แต่งเมื่อ พ.ศ. 2060
4. เวสสันดรทีปนี แต่งเมื่อ พ.ศ. 2060 , จักรวาลทีปนี, แต่งเมื่อ พ.ศ.2063 สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี แต่งเมื่อ พ.ศ. 2067 แต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์

⁴⁴ พระปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 121.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 122.

5. วิสพุทธมัทคทีปนี อธิบายขยายความของคัมภีร์วิสพุทธมัทค โดย พระสุวณฺณรังสีเถระ

6. ปัทกมโยชน-สัททตถกถจินดา แต่งโดย พระธรรมเสนาบดีเถระ แต่งในราว พ.ศ. 2020-2045

นอกจากนี้ยังมีงานวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น ปัญญาสชาตค อุปปาตสันติ มูลกัจจายนอัถถโยชนา สิมาสังกรวินิจฉัย ซึ่งล้วนแต่งขึ้นในช่วงเวลานั้นทั้งสิ้น⁴⁶

ต่อมาในสมัยล้านนาตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2101 การทำนุบำรุงพุทธศาสนาลดน้อยลง จนตกอยู่ในสภาวะเสื่อมโทรม ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 การนับถือพุทธศาสนาได้ผนวกเข้ากับความเชื่อของพม่า การก่อสร้างวัดแบบพม่าจำนวนมากหลาย ๆ แห่ง หรือเปลี่ยนรูปแบบศาสนสถานเดิมให้คล้ายแบบพม่า มีการส่งภิกษุจากพม่ามาปกครองวัดในเมืองเชียงใหม่ มีการทำนุบำรุงพุทธศาสนามากขึ้นปรากฏเอกสารรายชื่อวัดและนิกายสงฆ์ที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้น 15 นิกาย ปรากฏพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาแตกต่างกันออกไป เช่น นิกายเชียงใหม่ของคนไทยวนเชียงใหม่, นิกายเชียงแสน ของคนไทยวนเชียงแสน, นิกายเขิน ของคนไทเขิน, นิกายเงี้ยว ของคนไทใหญ่จากรัฐฉาน

เกิดการฟื้นฟูพุทธศาสนา เกิดการนับถือบูชาพระธาตุประจำเมืองเกิดขึ้น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงการบูชาและกัลปนาของถวายแด่พระธาตุ ของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ทุกองค์ที่ขึ้นครอง บูชาแด่พระธาตุลำปางหลวงว่า

... อยู่ได้ปลาย ๑๕ วัน เถิงเดือนยี่ออก ๕ ค่ำ วัน ๗ มีสมเด็จพระสุทนต์ปฐมบพิตรกระษัตริราชระชาพระเจ้าองค์เป็นพระราชเชษฐาเปนเกล้า เจ้าพระวรมหาอุปปราชานาธิบดินศรีสุวณฺณะฝ่ายหอคำ แลเจ้าฟ้าหลวงเมืองหริภุญชัย เจ้าศรีบุญมาหอหน้าเมืองละพูนขัตติยราชวงศา ท้าวพระญาเสนาอำมาจรัชมนตรีทั้งหลายหมายมีจตุรงค์เสนา ๔ จำพวก เปนประธานแลคณะพระสังฆะเจ้ามีพระมหาราชาคูร์เจ้าเปนเกล้า ได้นำเอาเครื่องมหาทานทั้งหลาย หมายมีพระมหาอัฐฐปริกขาร แลสุวรรณมัญจาคาอาสนาพระเจ้า งาข้าง ทุกคะด้าง ซ่อฟ้าหกตัว หีตหลวง พุงพระพะบงมูจจะลินคำ แลเครื่องท้าว ๕ ประการ เฟิงฉัตต์ พัดค้ำว จาวมอร ละแอบังวัน ไม้เท้า ไม้ว่า ฉัตต์ สัตตาสัตตยุกลา ซ่อข้าง โคมไฟ ซ่อน้อย พุงชัย อยาดอวยายไอยก่อนหน้า ยกออกจากพระนครเชียงใหม่ไฟด้วยลำดับคราวทาง ๕ วัน ไพรอดไฟเถิงเมือง กุกกุกตันตเสทพรหมเขกลางค์ลคอรไชยสุขวดี แล้วยู่เถิงเดือนยี่เพ็ง วัน ๓ คี่ได้อบรมเบิกบายฉลองต่างซ่อฟ้าพระวิหารแลหื้อทานแก่ภิกขุสังฆะ มีพระมหาชิน

⁴⁶ ลิขิต ลิขิตนนท์, ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย ล้านนาไทย (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2527), 83-101.

ธาตุเจ้าวัดหลวงสัมปางที่นั่น เป็นประธานเปนมหาสมัยการปางใหญ่เหล่านม้วน เจาะบอกไฟ
ดอก บอกไฟดาว ไฟเทียน ไฟขึ้น เปนอันสนุกสุสานต์ หาประหมามบได้ หั้นแล....⁴⁷

จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาในล้านนา แรกเริ่มจากการนับถือผีสาง เชื่อในเรื่องวิญญาณ
บรรพบุรุษ และถือได้ว่ามีบทบาทต่อมาจนถึงการรับพุทธศาสนา พุทธศาสนาเถรวาทมีบทบาทและ
ปรากฏเด่นชัดมากกว่าหินยานจนถึงปัจจุบัน ต่อมาในสมัยล้านนายุคหลังเกิดนิกายใหม่ซึ่งเกี่ยวเนื่อง
กับชาติพันธุ์ผสมกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อน จนเกิดประเพณีพิธีกรรมและวัฒนธรรมเฉพาะตน
จนถึงปัจจุบัน

ประเพณีความเชื่อชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปและพระพิมพ์

ประเพณีอบรมสมโภชพระเจ้า (พระพุทธรูป)

การสร้างพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ ชาวล้านนาถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะพระพุทธรูป
หรือพระพิมพ์เปรียบเสมือนตัวแทนของพระเจ้า การสร้างจะเรียบร้อยสมบูรณ์จะต้องผ่านพิธี
อบรมสมโภชหรือชาวล้านนาเรียกว่า บวชพระเจ้า การประกอบพิธีโดยการนำเอาเครื่องหลวง
ประกอบด้วยอัฐบริหาร เครื่องทำว (เครื่องเบญจราชาภรณ์) เครื่องสักการะ กล้าตันโพธิ์ หญ้าคา 8
กำ นำมาวางใกล้ ๆ กับพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ที่สร้างใหม่แล้วนำผ้าขาวเข้าคลุมพระพุทธรูปหรือ
พระพิมพ์ การคลุมผ้านี้เป็นสัญลักษณ์หมายถึง อวิชชาความไม่รู้แจ้ง เครื่องประกอบเหล่านี้แสดงถึง
ความเป็นวรรณกะษัตริย์และการสละออกบวชสู่สมณะ

ในการประกอบพิธี พระสงฆ์ผู้เป็นผู้นำต้องหาฤกษ์ที่เป็นมงคลในการประกอบพิธี หรือ
ถ้าหากวัดไหนมีประเพณีประจำปีขึ้นพระธาตุ (นมัสการพระธาตุ) ก็สามารถประกอบพิธีได้เลย ใน
การประกอบพิธีนั้นจะมีการสวดเบิกการสวดเบิกจะมีทั้งหมด 4 วาร (วาระ) ได้แก่

วารที่ 1 เอโส กล่าวถึงการออกบวชของพระเจ้า

วารที่ 2 ตัสสะเย กล่าวถึงการศึกษาในสำนักต่าง ๆ ของพระเจ้า

วารที่ 3 อะละโย กล่าวถึงการหาหนทางในการตรัสรู้ของพระเจ้า

วารที่ 4 โสปฐมมา กล่าวถึงการตรัสรู้ของพระเจ้า

ในแต่ละวารจะมีทำนองที่ไพเราะ ซึ่งพระสงฆ์สามเณรที่ผลัดกันสวดแต่ละวารจะสวด
ประสานเสียงทั้งเสียงสูงเสียงต่ำ สวดเสร็จจนใกล้สว่าง จากนั้นพระสงฆ์ทั้งหมดจะสวดธัมมจักร
กัปวัตตสูตร จากนั้นจึงเบิกเนตรโดยการเปิดผ้าขาวที่คลุมออก โดยกล่าวคาถาว่า “...ทิพะจักขุ สมัน

⁴⁷ ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ
เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, 146.

ตัจจุ ปัญญาจักขุ พุทธะจักขุ ธรรมะจักขุ สังขจักขุ ปะวะระทวายัง สวาหะ... ”⁴⁸ แสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และจะมีพิธีถวายข้าวมธุปายาสจำนวน 49 ก้อน เสมือนในครั้งพุทธกาล

ประเพณีสงฆ์น้ำพระเจ้า

ประเพณีสงฆ์น้ำพระเจ้าหรือสงฆ์น้ำพระพุทธรูป, พระพิมพ์นั้น ชาวล้านนานิยมสงฆ์น้ำปีละ 3 ครั้ง ด้วยน้ำอบน้ำหอม น้ำมัน ส้มป่อย ได้แก่ วันพญาวัน (วันสงกรานต์) ซึ่งถือว่าเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของชาวล้านนา วันเข้าพรรษา มีความเชื่อว่าสงฆ์น้ำลาพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์, วันออกพรรษา มีความเชื่อว่าได้อันรับพระพุทธเจ้าหลังจากที่พระองค์โปรดพุทธมารดา หรืองานเทศกาลประจำปีก็มักจะนิยมสงฆ์น้ำเช่นกัน เช่น ประเพณีเดือนหก ประเพณีเดือนแปด เป็นต้น

ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า

ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า ทำขึ้นในช่วงเดือน 4 เหนือหรือราวเดือนมกราคม จะมีการนำพืชมามากองไฟบริเวณหน้าวิหารเพื่อเป็นพุทธบูชาพระพุทธรูปประธานในวิหาร พืชที่ใช้เลือกไม้ที่มีสีขาวเช่น ไม้คนทา ไม้โมกมัน ไม้ไซคและไม้มะขาว ถากเอาเปลือกออกตัดขนาดยาว 1 ศอก แล้วนับไม้เหล่านั้นให้เท่าพระชนมชีพของพระพุทธเจ้า คือ 80 ต้น⁴⁹

ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้านั้น ชาวล้านนามีคติเชื่อว่าพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนมชีพอยู่ เนื่องจากช่วงเดือนมกราคมเป็นช่วงที่อากาศหนาวจัด จึงต้องมีการถวายหัวหิงไฟพระเจ้าเกิดขึ้น นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำในช่วงเช้ามีด

ประเพณีสะเดาะเคราะห์สี่ขาตา

การสะเดาะเคราะห์สี่ขาตานั้น มักเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ทำขึ้นหลังจากเกิดเรื่องไม่ดีหรือเกิดอาเพศ (ซัด) หรือเกิดอาการเจ็บป่วยไม่สบาย และสี่ขาตาเพื่อความเป็นมงคล⁵⁰ ผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมมักสร้างพระพิมพ์ หรือพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ โดยสร้างเท่าอายุและเพิ่มขึ้น 1 หน่วย เช่น อายุ 20 ปี ต้องสร้างเพิ่มขึ้นอีก 1 คือ 21 จากจารึกวัดทุ่งยู จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 14) กล่าวถึงการสร้างพระพิมพ์เงินคู่อายุในปี พ.ศ. 2479 ว่า “...เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก สร้างพระพิมพ์เงินคู่อายุ และเพิ่มอีก 1 องค์ รวมปีน 60 องค์ พระอภัยสรพา วัดทุ่งยู พร้อมทั้ง

⁴⁸ สัมภาษณ์ พระจินดารัตนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระอารามหลวง, 7 มกราคม 2558.

⁴⁹ สุรพล ดำริห์กุล, ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม, 2542), 293.

⁵⁰ สัมภาษณ์ พระจินดารัตนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระอารามหลวง, 7 มกราคม 2558.

ลูกศิษย์ได้อุปถัมภ์ช่วยจัดการหล่อและเตรียมที่ถาวรไว้ เพื่อค้ำชูพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นที่ไว้ และบูชาสำหรับคนและเทวดาทั้งหลาย....”⁵¹ วัสดุที่นำมาสร้างพระพิมพ์นั้นขึ้นอยู่กับฐานะ เช่น พระพิมพ์สร้างจาก ดินเหนียว โลหะ หรือรักปั้น เป็นต้น หลังจากนั้นนำไปถวายเป็นการ ผูกชีวิตไว้กับวัด ปัจจุบันคติความเชื่อเหล่านี้ลดน้อยลง เนื่องจากขั้นตอนและวิธีการทำพระพิมพ์ ยุ่งยาก แต่จะมีการถวายพระพุทธรูปขนาดเล็กทดแทน

ภาพที่ 14 พระพิมพ์แม่ไม้วัดทุ่งยูง จังหวัดเชียงใหม่

(ก) พระพิมพ์แม่ไม้คู่อายุ

(ข) จารึกภายในพระพิมพ์แม่ไม้

ที่มา: ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519), 191.

⁵¹ ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519), 191.

บทที่ 4

พระพิมพ์แผงไม้ในดินแดนล้านนา

ผู้ศึกษาได้แบ่งพื้นที่ในการจำแนกข้อมูลตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ ได้แก่ แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชิงทราย-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน) ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การจำแนกรูปแบบ เพราะในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาโดยคัดเลือกตัวอย่างพระพิมพ์แผงไม้ โดยแบ่งเป็นตัวอย่างในการศึกษาจากหลายแห่ง เพื่อศึกษาพัฒนาการและรูปแบบของแต่ละท้องถิ่น

1. แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ วัดดอกเอื้อง, วัดวงศ์เมธา (หนองโงง), วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร, วัดหางดง, จังหวัดลำพูน ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย, วัดหนองเงือก, วัดศรีเตี้ย จำนวนพระพิมพ์แผงไม้ทั้งหมด 17 แผง และประดับตามผนังอีก 1 วัด

2. แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง จังหวัดลำปาง ได้แก่ วัดปงสนุกด้านเหนือ, วัดเขาแก้ว, วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม, วัดพระธาตุลำปางหลวง, วัดป่ากล้วย, วัดบ้านคำ จำนวนพระพิมพ์แผงไม้ทั้งหมด 13 แผง

3. แอ่งที่ราบเชิงทราย-พะเยา ได้แก่ จังหวัดเชียงราย ที่วัดป่าซาง จังหวัดพะเยา ที่วัดลี จำนวนพระพิมพ์แผงไม้ทั้งหมด 2 แผง

4. แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน ได้แก่ จังหวัดแพร่ที่วัดศรีดอนคำ, วัดสะแล่ง, พิพิธภัณฑสถานบ้านบุญมา จังหวัดน่านที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, วัดน้ำลัด จำนวนพระพิมพ์แผงไม้ทั้งหมด 9 แผง

การสร้างพระพิมพ์แผงไม้ มักพบตามศาสนสถานเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันได้สูญหายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นปัญหาในการสำรวจและเก็บข้อมูล การศึกษาครั้งนี้ได้เก็บข้อมูลทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตลอดจนในความครอบครองของเอกชนสำรวจได้พระพิมพ์แผงไม้ทั้งหมด 41 แผง ซึ่งผู้ศึกษาได้เก็บข้อมูลในแต่ละจังหวัดดังต่อไปนี้

พระพิมพ์แม่ไม้จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ตั้งอยู่ที่ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง สร้างในสมัยพญาผายุกษัตริย์องค์ที่ 5 ในราชวงศ์มังรายสร้างวัดนี้ขึ้น ในปีพ.ศ. 1888 พร้อมทั้งสร้างพระเจดีย์ เพื่อใช้เป็นที่บรรจุอัฐิของพญาคำฟู พระพิมพ์แม่ไม้ที่พบจำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงรักปิดทอง ขนาดกว้าง 60 เซนติเมตร สูง 130 เซนติเมตร (ภาพที่ 15)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมุกุรา ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานสี่เหลี่ยมมีผ้าทิพย์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 1)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 6.2 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก¹

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 15 แผงพระพิมพ์วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร
จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 1 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

¹ รักสมุก (ฮักสมุก) คือ ยางรักผสมกับสมุก สมุกได้แก่ ถ่านบดละเอียดที่ได้จากการเผาหญ้าคา ฟางข้าว ใบตองแห้ง และกะลามะพร้าว บดและคลุกเคล้าให้เข้ากัน รักสมุกนี้ภายหลังจากแห้งสนิทแล้วจะแข็งและคงรูปอยู่ได้นานไม่แตกหักง่าย และยังเป็นตัวประสานระหว่างแผ่นกระจกกับพื้นชิ้นงานรักสมุกจึงเป็นวัสดุอีกชนิดหนึ่งที่ช่างปั้นสมัยก่อนนิยมนำมาใช้

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

พระพิมพ์แผงไม้ที่พบ จำนวน 3 แผง

แผงที่ 1

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงรักปิดทอง ฐานสลักรูปลายพันธุ์พฤกษา ขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร สูง 92 เซนติเมตร (ภาพที่ 16)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย มีพนักพิงด้านหลัง พระหัตถ์ซ้ายวางหงาย อยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูป เปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรท่มเฉียง เหนือพระเศียรขึ้นไปมีเส้นแฉกคล้ายประภามณฑลอยู่ โดยรอบ องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว กรอบซุ้มหน้านาง (ลายเส้นที่ 2)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 16 แผงพระพิมพ์ พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 2 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปซุ้มปราสาทลงขนาด กว้าง 50 เซนติเมตร สูง 105 เซนติเมตร (ภาพที่ 17)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมุทรา เป็นรูปพระพุทธรเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปเปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรห่มเฉียงองค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว (ลายเส้นที่ 3)

จำนวนพระพิมพ์: 60 องค์

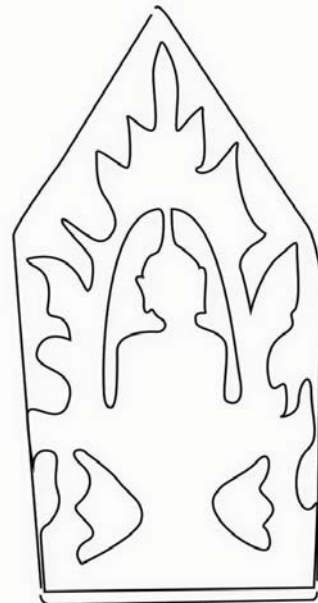
ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 4 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 17 แผงพระพิมพ์ พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 3 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ปั้นรักกระแหงเป็นเส้นลงรักปิดทอง
ประดับกระจกจีน ขนาด กว้าง 0.50 เมตร สูง 0.98 เมตร (ภาพที่ 18)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับ
นั่งขัดสมาธิราบบนลำตัวรูปนาค พระวรกายครองจีวรแบบห่มเฉียง เนื้อพระรัศมีเป็นรูปเศียรนาค
เจ็ดเศียรแผ่คลุมพระวรกาย (ลายเส้นที่ 4)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: พบจารึกด้านหลังแผงไม้ความว่า “สร้างบูชาพระศาสนา เมื่อปีพ.ศ. 2397”

ภาพที่ 18 แผงพระพิมพ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
เชียงใหม่

ลายเส้นที่ 4 พระพิมพ์ปางนาคปรก

วัดดอกเอื้อง

ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง สร้างเมื่อ พ.ศ.2219 แต่เดิมชื่อวัดนางเอื้อง เพราะนางเอื้องเป็นผู้สร้าง ต่อมาในปี พ.ศ.2487 จึงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวัดดอกเอื้อง ภายในวัดประกอบด้วยเจดีย์ทรงกลมล้านนา, วิหารปูนทรงพื้นเมือง และมณฑป ที่มีลักษณะอิทธิพลศิลปะพม่า-มอญ พระพิมพ์แผงไม้ที่พบจำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงรักปิดทอง ขนาดกว้าง 60 เซนติเมตร สูง 140 เซนติเมตร (ภาพที่ 19)

ลักษณะพระพิมพ์:

แบบที่ 1 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางภูมิสมุทรมุทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งแบบสมาธิราบ บนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระเศียรรูปเปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว (ลายเส้นที่ 5)

แบบที่ 2 ลักษณะพระพิมพ์แบบนี้ เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนแบบสมถังค์ (ยืนตรง) บนฐานรูปกลีบบัวด้านล่างปรากฏรูปก้านดอกบัว พระหัตถ์ทั้งสองข้างขนานแนบพระวรกาย พระวรกายครองจีวรแบบห่มคลุม รอบพระเศียรมีประภามณฑลรูปวงโค้ง มีชายจีวรตกเป็นเส้นหยักโค้งไถลกับข้อพระบาท (ลายเส้นที่ 6)

แบบที่ 3 พิมพ์รูปบุคคลยืนบนฐานสี่เหลี่ยม กำลังถือวัตถุอย่างหนึ่ง (ภาพเลื่อนกลาง) สวมผ้าถุงคลุมถึงเข่า ศรีษะสวมวัดถุยอดแหลมคล้ายชฎา ยืนรวมกันกับพระพิมพ์ภายในแผง (ลายเส้นที่ 7)

จำนวนพระพิมพ์:

แบบที่ 1 แสดงปางมารวิชัย 63 องค์ ขนาดพระพิมพ์ กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

แบบที่ 2 แสดงปางประทับยืน 13 องค์ ขนาดพระพิมพ์ กว้าง 2.5 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

แบบที่ 3 พิมพ์รูปบุคคล 4 ชิ้น ขนาดพระพิมพ์ กว้าง 2.5 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

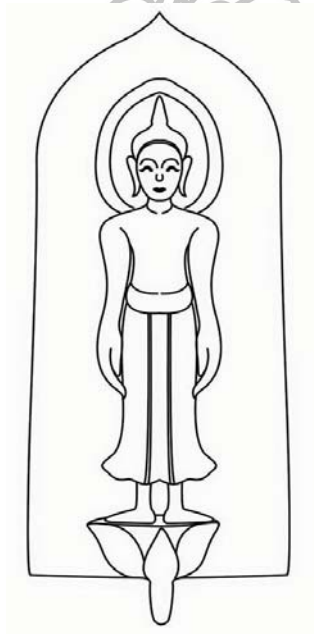
จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 19 แผงพระพิมพ์วัดดอกเอื้อง
จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 5 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ในซุ้มเรือนแก้ว

ลายเส้นที่ 6 พระพิมพ์ปางประทับยืน

ลายเส้นที่ 7 รูปบุคคล

วัดวงศ์เมธา (หนองโฆง)

ตั้งอยู่ที่ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ปัจจุบันหลงเหลือแต่เจดีย์ที่เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23 พระพิมพ์ผงแม่ทัพพบ จำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงแม่ทัพ: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ลงรักปิดทองประดับกระจกเงิน ขนาดกว้าง 0.45 เมตร สูง 0.70 เมตร (ภาพที่ 20)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปเปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรห่มเฉียงองค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว (ลายเส้นที่ 8)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 4.5 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 20 แผงพระพิมพ์วัดวงศ์เมธา
จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 8 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร

ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง สันนิษฐานสร้างขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ 20 แต่จากลักษณะทางศิลปกรรมของสิ่งก่อสร้างภายในวัด ปรากฏเป็นลักษณะของศิลปกรรมในสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะของยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ภายในวัดประกอบด้วยพระเจดีย์ และพระวิหาร ซึ่งสร้างในสมัยพระเมืองแก้ว แห่งเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันยังมีอาคารพิพิธภัณฑที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณ พบพระพิมพ์แผงไม้จำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: แผงไม้เป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม ด้านบนเป็นยอดแหลมซ้อนชั้นลงรัก ขนาดกว้าง 55 เซนติเมตร สูง 200 เซนติเมตร (ภาพที่ 21)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรคบุตรเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปกลีบบัว พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาด พระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 9)

จำนวนพระพิมพ์: 800 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 4.5 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 21 แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุศรีจอมทอง
วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 9 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

วัดทางดง

ตั้งอยู่ที่ตำบลทางดง อำเภอทางดง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ปัจจุบันพบอาคารวิหาร ศิลปะแบบล้านนา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23 พบพระพิมพ์ถูกประดับภายในอาคาร

ลักษณะแผงไม้: ประดับภายในวิหารหลังพระประธานและแผงคอสอง (ภาพที่ 22)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมุทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย มีพนักพิงด้านหลัง พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปเปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง เหนือพระเศียรขึ้นไปมีเส้นแฉกคล้ายประภาภณชโลมอยู่โดยรอบ องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 10)

จำนวนพระพิมพ์: ประมาณ 755 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 22 แผงพระพิมพ์วัดทางดง จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นที่ 10 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

พระพิมพ์แม่จ้งหวัดลำพูน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย

พระพิมพ์แม่จ้งที่พบจำนวน 1 แม่

ลักษณะแม่จ้ง: สลักเป็นรูปปราสาทซ้อนชั้น ขนาดกว้าง 37 เซนติเมตร สูง 80 เซนติเมตร (ภาพที่ 23)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรรมุทธรเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปกลีบบัว พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 11)

จำนวนพระพิมพ์: จำนวน 18 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 5 เซนติเมตร สูง 7.5 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 23 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 11 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

วัดหนองเจือก

ตั้งอยู่ที่ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านฝาง ตามประวัติกล่าวว่าสร้างในปีพ.ศ.2371 โบราณสถานปัจจุบันหลงเหลือแต่ภาพจิตรกรรม ภายในหอไตรเขียนภาพจิตรกรรม เป็นเรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอนที่เสด็จลงมาจจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านบนของผนังส่วนนี้ มีข้อความเขียนด้วยอักษรล้านนามีใจความว่า “ศักราชได้ ๑๒๗๙ ตัว ปีเมืองไล้ เดือน ๙ ลง ๑๕ ค่ำ เม็งวันเสาร์ ไทย กัดเป้า ยามกองแลงได้แต่้มข่าวเนื่องพระพุทธเจ้าโผดสัตว์ ในชั้นฟ้า เมืองคน แลเมืองนาค ถวาย คำนี ๔๐ แถบ รวมหมดเลี้ยง ๕๘ แถ” ส่วนผนังด้านขวาเขียนเป็นเรื่องราวจากนิทานชาดกเรื่อง “พรหมจักรชาดก” เป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบพม่า โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายของคนในภาพ พระพิมพ์แม่ไม้ที่พบจำนวน 9 แผลง

แผลงที่ 1

ลักษณะแผลงไม้: สลักเป็นรูปกรอบขุ่มหน้านางลงรักปิด ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร สูง 160 เซนติเมตร (ภาพที่ 24)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมุทราในชุ่มเรือนแก้วเป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ในชุ่มเรือนแก้ว ปลายกรอบขุ่มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 12)

จำนวนพระพิมพ์: 88 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 4.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 24 แผลงพระพิมพ์วัดหนองเจือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 12 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ในชุ่มเรือนแก้ว

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงรักปิด ขนาดกว้าง 55 เซนติเมตร สูง 158 เซนติเมตร (ภาพที่ 25)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมฺุทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 13)

จำนวนพระพิมพ์: 120 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 4.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 25 แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 13 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ตรงกลางกรอบซุ้มสลักเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ ลงชาติปิดทองขนาดกว้าง 45 เซนติเมตร สูง 80 เซนติเมตร (ภาพที่ 26)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมฤทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 14)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: “สกกราชได้ ๑๒๐๘ ตัวปีรายสง่าสทราหนานบะระมะ (ปรมะ) และ ภริยาลูกเต้าพ่อแม่พี่น้องผู้ชุกคนได้ถวายทาน ขอนิพพานเป็นยอดจิมเทอะ”

ภาพที่ 26 แผงพระพิมพ์วัดหนองเจือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 14 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 4

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงชาตประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร สูง 73 เซนติเมตร (ภาพที่ 27)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบกมุทิสปรสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 15)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 27 แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 15 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 5

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้าางลงชาดปิดทอง ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร สูง 70 เซนติเมตร (ภาพที่ 28)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบกมุทิสปรสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 16)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 28 แผงพระพิมพ์วัดหนองเจือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 16 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 6

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบซุ้มปลายมน ลงรักลงชาด ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร สูง 65 เซนติเมตร (ภาพที่ 29)

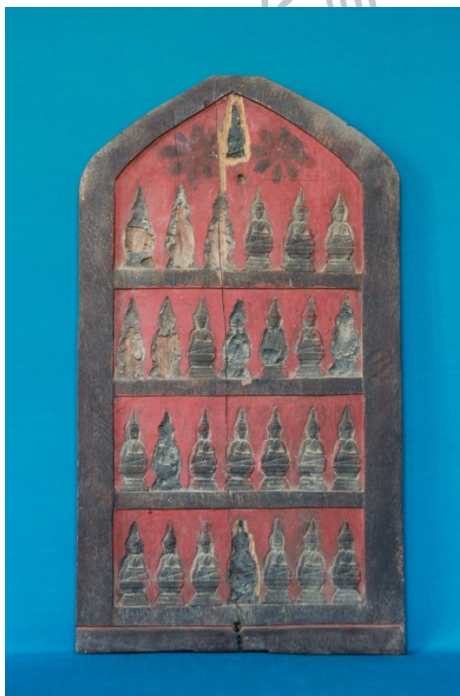
ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 17)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 29 แผงพระพิมพ์วัดหนองเจือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 17 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 7

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบซุ้มหน้านางลงชาด ขนาดกว้าง 54 เซนติเมตร สูง 75 เซนติเมตร (ภาพที่ 30)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบกมุทิสปรรมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 18)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 30 แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 18 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 8

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบหน้านาง ลงชาดปิดทอง ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร สูง 70 เซนติเมตร (ภาพที่ 31)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรรมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 19)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 31 แผงพระพิมพ์วัดหนองเงือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 19 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 9

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปซุ้มกรอบหน้านาง ลงชาติปิดทอง ขนาดกว้าง 50 เซนติเมตร สูง 75 เซนติเมตร (ภาพที่ 32)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบกมุทิสปรสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมยอดดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 20)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 32 แผงพระพิมพ์วัดหนองเจือก
จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 20 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

วัดศรีเตี้ย

ตั้งอยู่ที่ตำบลมะกอก อำเภอบ้านดง ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมทั้งหมด พระพิมพ์แผงไม้ที่พบจำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางซ้อนชั้น ลงรักปิดทอง ขนาดกว้าง 48 เซนติเมตร สูง 110 เซนติเมตร (ภาพที่ 33)

ลักษณะพระพิมพ์:

แบบที่ 1 พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสมุทราลักษณะพระพิมพ์แบบนี้เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัลลังก์ฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในกรอบวงโค้งไม่มีซุ้มประกอบ (ลายเส้นที่ 21)

แบบที่ 2 พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับยืน แบบสมถังค์ (ยืนตรง) ลักษณะพระพิมพ์แบบนี้ เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนแบบสมถังค์ (ยืนตรง) บนฐานรูปกลีบบัวซ้อน 2 ชั้น พระหัตถ์ทั้งสองข้างขนานแนบพระวรกาย พระวรกายครองจีวรแบบห่มคลุม มีชายจีวรตกเป็นเส้นตรงใกล้กับข้อพระบาท (ลายเส้นที่ 22)

จำนวนพระพิมพ์:

แบบที่ 1 แสดงปางมารวิชัย 20 องค์ ขนาดพระพิมพ์ กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 5.7 เซนติเมตร

แบบที่ 2 แสดงปางประทับยืน 9 องค์ ขนาดพระพิมพ์ กว้าง 2.5 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

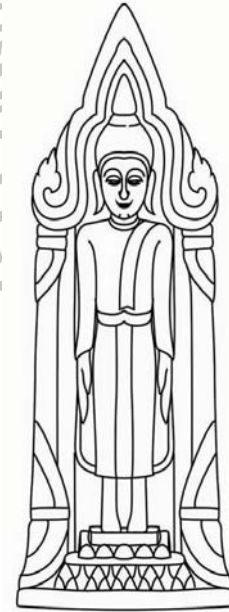
จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 33 แผงพระพิมพ์วัดศรีเตี้ย จังหวัดลำพูน

ลายเส้นที่ 21 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มวงโค้ง

ลายเส้นที่ 22 พระพิมพ์ประทับยืน
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

พระพิมพ์แม่จิ้งหวัดลำปาง

วัดปงสนุกด้านเหนือ

ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง สันนิษฐานว่าในสมัยที่ทัพเชียงใหม่และนครลำปางได้ขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน เมื่อปี พ.ศ. 2346 นั้น ได้มีการกวาดต้อนชุมชนชาวเชียงแสน ชาวพะเยา โดยเคลื่อนย้ายลงมาอยู่ที่นครลำปางเป็นเวลานานถึง 48 ปี ชาวเชียงแสนจึงได้นำชื่อวัดปงสนุกจากบ้านเดิมมาเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดปงสนุก เดิมวัดปงสนุกได้มีชื่อเดิมว่า วัดศรีจอมเมือง สร้างขึ้นพร้อมกับเมืองลำปาง² ภายในวัดมีเจดีย์ทรงกลมแบบล้านนา วิหารพระเจ้าพันองค์เป็นอาคารทรงจตุรมุขที่ผสมศิลปะล้านนา พม่า และจีน สันนิษฐานว่าสร้างโดยชาวเชียงแสน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ศิลปะแบบล้านนาตอนปลาย พระพิมพ์แม่จิ้งที่พบจำนวน 3 แฉก

แฉกที่ 1

ลักษณะแฉกแม่: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางลงรักปิดทอง ฐานสลักรูปลายพันธุ์พฤกษา ขนาดกว้าง 47 เซนติเมตร สูง 80 เซนติเมตร (ภาพที่ 34)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรรมุทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 23)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

² พระครูโสภิตขันติยาภรณ์, ประวัติวัดปงสนุกเหนือ (ลำปาง: สหกิจการพิมพ์, 2539),

ภาพที่ 34 แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 23 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นซุ้มปราสาทซ้อนชั้นลงรักปิดทอง ประดับกระจกเงิน ขนาดกว้าง 58 เซนติเมตร สูง 115 เซนติเมตร (ภาพที่ 35)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 24)

จำนวนพระพิมพ์: 30 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 35 แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 24 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ซ้อนชั้น ประดับลวดลายทองและ
กระจกจีน ขนาดกว้าง 58 เซนติเมตร สูง 95 เซนติเมตร (ภาพที่ 36)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป
พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา
พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระ
วรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน
(ลายเส้นที่ 25)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 36 แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 25 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

วัดเขาแก้ว

ตั้งอยู่ที่ตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน ไม่ปรากฏประวัติการสร้างวัด พระพิมพ์แผงไม้ที่พบ
จำนวน 5 แผง

แผงที่ 1

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลงชาติประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 62
เซนติเมตร สูง 110 เซนติเมตร (ภาพที่ 37)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบกมุทปรศมุทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป
พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา
พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระ
วรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน
(ลายเส้นที่ 26)

จำนวนพระพิมพ์: 72 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย:

ภาพที่ 37 แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 26 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลงชาติประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 75 เซนติเมตร สูง 125 เซนติเมตร (ภาพที่ 38)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 27)

จำนวนพระพิมพ์: 110 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 38 แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว

ลายเส้นที่ 27 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบวงโค้ง ลงรักประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 42 เซนติเมตร สูง 62 เซนติเมตร (ภาพที่ 39)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 28)

จำนวนพระพิมพ์: 17 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 39 แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 28 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 4

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลงชาติประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 82 เซนติเมตร สูง 150 เซนติเมตร (ภาพที่ 40)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ้มเรือนแก้วเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรท่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 29)

จำนวนพระพิมพ์: 118 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 40 แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 29 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 5

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบหักก ลงชาติประดับลวดลายทอง ขนาดกว้าง 64 เซนติเมตร สูง 114 เซนติเมตร(ภาพที่ 41)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมูทราในซุ่มเรือนแก้วเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในซุ่มเรือนแก้ว ปลายกรอบซุ่มเป็นรูปทางวัน (ลายเส้นที่ 30)

จำนวนพระพิมพ์: 72 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 41 แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 30 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ่มเรือนแก้ว

วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระอารามหลวง

ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยเมืองโบราณเขลางค์นคร ร่วมสมัยกับเมืองทริภูญไชย เคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตเป็นเวลาถึง 32 ปี ลักษณะทั่วไปวัดขนาดใหญ่มีผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นแบบศิลปะล้านนามีมณฑปยอดปราสาทศิลปะแบบพม่าที่สร้างขึ้นในสมัยหลังวัดนี้อุปัถุม์โดยเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายฝ่ายเหนือโดยลำดับ จากการสำรวจพบพระพิมพ์แผงไม้ที่มีลักษณะเด่นคือ การดุนแผ่นเงินเป็นรูปพระพุทธรูปและวัสดุจากรักสมุก จำนวน 2 แผง

แผงที่ 1

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ด้านบนเป็นรูปปราสาทซ้อนชั้น ลงชาติปิดทอง ขนาดกว้าง 50 เซนติเมตร สูง 82 เซนติเมตร (ภาพที่ 42)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมูทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปดอกไม้มหาชาติใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระกรรณคล้ายกลีบดอก พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง มีชายผ้าคล้ายจีบและด้านหน้าพระเพลา มีริ้วซ้อนกันคล้ายจีบ ด้านหน้าของผ้านุ่ง รอบพระวรกายมีประภามณฑลแผ่เป็นรูปดอกไม้โดยรอบ (ลายเส้นที่ 31)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 5 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

วัสดุ: แผ่นเงิน (ดุนลาย)

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 42 แผงพระดุนเงินวัดพระแก้วดอนเต้า
สุชาดาราม

ลายเส้นที่ 31 พระพุทธรูปดุนเงินปาง
มารวิชัย

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านางซ้อน 2 ลงรักลงชาดปิดทอง ขนาดกว้าง 58 เซนติเมตร สูง 110 เซนติเมตร (ภาพที่ 43)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปปางภูมิสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่งแบบสมาธิราบ บนบัลลังก์ที่มีฐานหน้ากระดาน พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระเกศรูปดอกบัวตูม พระกรรณยาวกว่าปกติ พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง ชายผ้าด้านหน้าพระเพลา มีริ้วซ้อนกันคล้ายจีบด้านหน้าของผ้านุ่ง พุทธลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปศิลปะแบบมณฑล (ลายเส้นที่ 32)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

วัสดุ: รักสมุก

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 43 แผงพระพิมพ์ วัดพระแก้วดอนเต้า
สุชาदारาม

ลายเส้นที่ 32 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

วัดพระธาตุลำปางหลวง

ตั้งอยู่ที่ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา ไม่มีประวัติการสร้างวัดที่แน่ชัด ส่วนประกอบของวัดสมบูรณ์แบบตามคติจักรวาล ได้แก่ พระธาตุลำปางหลวง ชุ่มประตู่โขง วิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม วิหารต้นแก้ว วิหารละโว้ และหอพระพุทธรูป วิหารพระพุทธรูป และอุโบสถ ทั้งหมดนี้จะแวดล้อมด้วยแนวกำแพงแก้วทั้งสี่ด้าน นอกกำแพงแก้วด้านใต้มีประตูที่จะนำไปสู่เขตสังฆาวาส ซึ่งประกอบด้วยอาคารหอพระไตรปิฎก กุฏิประดิษฐานพระแก้วดอนเต้า อาคารพิพิธภัณฑสถานและกุฏิสงฆ์สร้างขึ้นโดยจำลองตามคติไตรภูมิจักรวาล โดยมีองค์พระธาตุเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ จากการสำรวจพบพระพิมพ์ที่อยู่ในชุ่มไม้ทรงกลม ลักษณะเรียงกันแถว พบจำนวน 1 แถว

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นทรงกลมประดับพระพิมพ์เรียงแถว 1 แถว ส่วนยอดทำเป็นยอดแหลมลง รักปิดทองประดับกระจกเงิน ความสูงจากฐานถึงยอด 29 เซนติเมตร

สลักเป็นรูปกรอบชุ่มหน้านางซ้อน 2 ลมรักลงขาดปิดทอง ขนาดกว้าง 58 เซนติเมตร สูง 110 เซนติเมตร (ภาพที่ 44)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมฺทราในชุ่มเรือนแก้ว เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ภายในชุ่มเรือนแก้ว ปลายกรอบชุ่มเป็นรูปหางวัน (ลายเส้นที่ 33)

จำนวนพระพิมพ์: 12 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 44 ชุ่มพระพิมพ์ วัดพระธาตุลำปางหลวง

ลายเส้นที่ 33 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในชุ่มเรือนแก้ว

วัดป่ากล้วย

ตั้งอยู่ที่ตำบลปลงแสนทอง อำเภอเมือง ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ภายในวัดประกอบด้วยเจดีย์ อุโบสถ กุฏิ ศาลาการเปรียญ ซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด พระพิมพ์แผงไม้ที่พบ จำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านบนสลักเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ ลงสีเหลืองและแดงขนาดกว้าง 18 เซนติเมตร สูง 30 เซนติเมตร (ภาพที่ 45)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรคตมูทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระกรรณคล้ายกลีบดอก พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง มีชายผ้าคล้ายจีบและด้านหน้าพระเพลา มีริ้วซ้อนกันคล้ายจีบ ด้านหน้าของผ้านุ่ง รอบพระวรกายมีประภามณฑลแผ่เป็นรูปดอกไม้โดยรอบ (ลายเส้นที่ 34)

จำนวนพระพิมพ์: 1 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 8 เซนติเมตร สูง 11 เซนติเมตร

วัสดุ: แผ่นเงิน (ดุนลาย)

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 45 แผงพระพุทธรูปดุนเงินวัดป่ากล้วย
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 34 พระพุทธรูปดุนเงิน
ปางมารวิชัย

วัดบ้านคำ

ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านคำ อำเภอเมือง ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด พบพระพิมพ์แผ่นไม้ที่พบคล้ายกับวัดปากกล้วย คือการดุนแผ่นเงินเป็นรูปพระพุทธเจ้า พบจำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นกรอบปลายมน ลงชาติ ส่วนฐานประดับลวดลายทองกว้าง 15 เซนติเมตร สูง 31 เซนติเมตร (ภาพที่ 46)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรตมุทรา เป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปดอกไม้มหาชาติใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระกรรณคล้ายกลีบดอก พระวรกายครองจีวรห่มพระเพลา มีริ้วซ้อนกันคล้ายจีบด้านหน้าของผ้าถุง รอบพระวรกายมีประภามณฑลแผ่เป็นรูปดอกไม้โดยรอบ (ลายเส้นที่ 35)

จำนวนพระพิมพ์: 1 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 8 เซนติเมตร สูง 13 เซนติเมตร

วัสดุ: แผ่นเงิน (ดุนลาย)

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 46 แผงพระพุทธรูปดุนเงินวัดบ้านคำ
จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ 35 พระพุทธรูปดุนเงิน
ปางมารวิชัย

พระพิมพ์แม่จางจังหวัดเชียงราย

วัดป่าซาง

ตั้งอยู่ที่ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จาง ไม่มีประวัติและหลักฐานการสร้างวัดที่แน่ชัด ปัจจุบันพบรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ ประกอบด้วย เจดีย์ วิหาร กุฏิ จากการสำรวจพบพระพิมพ์แม่จางที่ จำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ลงชาดประดับลวดลายทอง กว้าง 38 เซนติเมตร สูง 60 เซนติเมตร (ภาพที่ 47)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมฺพราในซุ้มเรือนแก้ว เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปเปลวเพลิง พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (ลายเส้นที่ 36)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 4 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 47 แผงพระพิมพ์วัดป่าซาง
จังหวัดเชียงราย

ลายเส้นที่ 36 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

พระพิมพ์แม่จ้งหวัดพะเยา

วัดลี

ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเมือง อยู่กลางเมืองโบราณรูปน้ำเต้า เรียกว่าเมืองโบราณเวียงพยาว ตามหลักฐานศิลาจารึกกล่าวว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2038 โดยเจ้าสีหมันพะเยา มีพระมหาเถระปัญญาวิงสะ เป็นเจ้าอาวาสในสมัยนั้น วัดลีเป็นชื่อภาษาพื้นเมือง คำว่า ลี หมายถึงตลาด วัดลีจึงหมายถึงวัดที่เป็นศูนย์กลางชุมชนตลาด ภายในวัดลีมียะเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม มีลวดลายปูนปั้น ศิลปะแบบล้านนา นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑที่เก็บรวบรวมพระพุทธรูปหินทรายจำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงพระพุทธรูปสกุลช่างแบบพะเยา จากการสำรวจพบพระคุนเงินประดับในแม่จ้งไม้ จำนวน 1 แม่จ้ง

ลักษณะแม่จ้งไม้: สลักเป็นซุ้มรูปทรงปราสาท ลงขาดประดับลวดลายทองและกระจกเงิน ความสูงจากฐานถึงยอด 31 เซนติเมตร (ภาพที่ 48)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรคมูทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานรูปดอกไม้มหาชาติใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระกรรณคล้ายกลีบดอก พระวรกายครองจีวรห่ม พระเพลา มีริ้วซ้อนกันคล้ายจีบด้านหน้าของผ้านุ่ง รอบพระวรกายมีประภามณฑลแผ่เป็นรูปดอกไม้โดยรอบ (ลายเส้นที่ 37)

จำนวนพระพิมพ์: 1 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 4.5 เซนติเมตร สูง 7.5 เซนติเมตร

วัสดุ: แผ่นเงิน (คุนลาย)

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 48 แม่จ้งพระพุทธรูปคุนเงินวัดลี
จ้งหวัดพะเยา

ลายเส้นที่ 37 พระพุทธรูปคุนเงินปาง
มารวิชัย

พระพิมพ์แม่จันทน์จังหวัดแพร่

วัดศรีดอนคำ

ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง ตามตำนานจามเทวีวงศ์และพงศาวดารโยนก กล่าวถึงพระธาตุนครศรีดอนคำ ว่าสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1078 พร้อมพระธาตุขวยปู, พระธาตูปูต๊ับ, พระธาตุไฮสร้อย และพระธาตุแหลมลิ้น ตามตำนานสร้างขึ้นเมื่อคราวพระนางจามเทวีเสด็จจากเมืองละโว้ไปเมืองหริภุญไชย ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุนครศรีดอนคำ ยังคงเป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ที่หลงเหลืออยู่ภายในวัด เมื่อปีพ.ศ. 2198 พระมหาสังฆาธิการ วัดยอดชัยเมืองแพร่ ได้บูรณะพระธาตุห้วยอ้ออีกครั้ง ภายในวัดยังมีพิพิธภัณฑ์จัดแสดงโบราณวัตถุ พบพระพิมพ์แม่จันทน์ จำนวน 3 แม่

แม่ที่ 1

ลักษณะแม่พิมพ์: สลักเป็นกรอบปลายมนลงรัก ขนาดกว้าง กว้าง 42 เซนติเมตร สูง 62 เซนติเมตร (ภาพที่ 49)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสถาปรรคมุทราในซุ้มปราสาทเป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานบัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง องค์พระประทับอยู่ในซุ้มปราสาท (ลายเส้นที่ 38)

จำนวนพระพิมพ์: 51 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.2 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 49 แม่พิมพ์วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่

ลายเส้นที่ 38 พระพิมพ์ปางมารวิชัย
ภายในซุ้มเรือนแก้ว

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มปราสาท ลงรัก ขนาดกว้าง กว้าง 49 เซนติเมตร สูง 75 เซนติเมตร (ภาพที่ 50)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์สูง พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระพักตร์ใหญ่ พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 39)

จำนวนพระพิมพ์: 62 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5.2 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 50 แผงพระพิมพ์วัดศรีดอนคำ
จังหวัดแพร่

ลายเส้นที่ 39 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มปราสาท ลงชาติ ขนาดกว้าง กว้าง 51 เซนติเมตร สูง 69 เซนติเมตร (ภาพที่ 51)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปปางภูมิสมุทราเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งแบบสมาธิราบ บนบัลลังก์สูง พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระพักตร์ใหญ่ พระเกศรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 40)

จำนวนพระพิมพ์: 32 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 51 แผงพระพิมพ์วัดศรีดอนคำ
จังหวัดแพร่

ลายเส้นที่ 40 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

วัดสะแล่ง

ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง ตามตำนานกล่าวถึง พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่ดอยสะแล่งแก้วดอนมูล หรือดอยสะแล่งหลวง เมื่อชาวบ้านทราบ จึงพากันนำอาหารไปถวาย ซึ่งมีนางคำพูน และนายคำแพง มเหสีเจ้าเมืองรวมอยู่ด้วย นางไม่เพียงนำอาหารไปถวาย แต่ยังนำดอกสะแล่งไปถวายเป็นพุทธบูชา วัดนี้จึงได้ชื่อว่าวัดสะแล่ง แต่นั้นเป็นต้นมา แต่เดิมวัดสะแล่งเป็นวัดร้าง ต่อมามีการสร้างกุฏิ วิหารยังเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานซึ่งเป็นแหล่งรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุต่าง ๆ จากการสำรวจพบพระพิมพ์แม่ไม้ จำนวน 1 แผง

ลักษณะแม่ไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ลงชาดปิดทอง ขนาดกว้าง 43 เซนติเมตร สูง 55 เซนติเมตร (ภาพที่ 52)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรสมุทรา เป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ขนาดใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นตอมกกลมซ้อนด้วยดอกบัวตูม ครองจีวรห่มเฉียง ด้านข้างพระวรกายขนานด้วยก้านดอกไม้ หรือกิ่งก้านสาขาของต้นโพธิ์ทั้งสองข้าง องค์พระประทับอยู่ภายใต้โพธิพฤกษ์ (ลายเส้นที่ 41)

จำนวนพระพิมพ์: 29 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 52 แผงพระพิมพ์วัดสะแล่ง
จังหวัดแพร่

ลายเส้นที่ 41 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้โพธิ
พฤกษ์ (สันนิษฐานจากร่องรอย)

พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา

ตั้งอยู่ที่ตำบลโนนเวียง อำเภอเมือง พระพิมพ์แผงไม้ที่พบ จำนวน 1 แผง

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มหน้านาง ลงรักปิดทอง ขนาดกว้าง 33 เซนติเมตร สูง 63 เซนติเมตร (ภาพที่ 53)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรรมุทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนฐานสี่เหลี่ยม พระพิมพ์มีขนาดเล็ก พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีรูปดอกบัวตูม พระวรกายครองจีวรห่มเฉียง (ลายเส้นที่ 42)

จำนวนพระพิมพ์: 28 องค์

ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 1.5 เซนติเมตร สูง 3 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 53 แผงพระพิมพ์พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา
จังหวัดแพร่

ลายเส้นที่ 42 พระพิมพ์ปางมารวิชัย

พระพิมพ์แม่จันทน์

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ตั้งอยู่ที่ตำบลในเวียง อำเภอเมือง เดิมชื่อวัดหลวงกลางเวียง หลักฐานทางโบราณสถานคือ พระเจดีย์ช้างค้ำ ซึ่งเป็นศิลปะสมัยสุโขทัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 รอบเจดีย์ มีรูปปั้นช้างปูนปั้น เพียงครึ่งตัวประดับอยู่โดยรอบ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย และจากเจดีย์ทรงลังกา สร้างด้วยอิฐถือปูน มีสี่เหลี่ยมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนกัน 3 ชั้น กว้างด้านละ 9 วา ฐานจากชั้นแรกสูงถึงชั้นสอง มีรูปช้างค้ำอยู่ในลักษณะ เหมือนฐานรองรับไว้ด้านละ 6 เชือก รวมทั้งหมด 24 เชือก ช้างแต่ละตัว โผล่ส่วนหัว ลอยออกมาครึ่งตัว นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางลีลา จารึกกล่าวถึงพระเจ้าจันทรพราหมณ์ เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ 14 แห่งราชวงศ์สุโขทัยเป็นผู้สร้าง จากการสำรวจพบพระพิมพ์แม่จันทน์ จำนวน 3 แม่

แม่ที่ 1 (ภาพที่ 54)

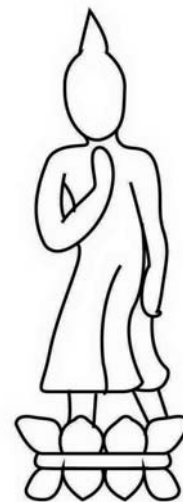
ลักษณะแม่พิมพ์: สลักเป็นรูปกรอบซุ้ม ลงชาติ ขนาดกว้าง 26 เซนติเมตร สูง 50 เซนติเมตร

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับยืนตรีภังค์แสดงปางวรมุทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนแบบตรีภังค์ หรือยืนเอียงพระโสภี บนฐานรูปกลีบบัว พระหัตถ์ขวายกขึ้นองนิ้วพระหัตถ์คล้ายกับวรมุทรา พระหัตถ์ซ้ายวางลงแนบข้าง พระวรกายครองจีวรแบบห่มเฉียง มีชายจีวรตกเป็นเส้นตรงใกล้กับข้อพระบาท (ลายเส้นที่ 43)

จำนวนพระพิมพ์: 23 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 2 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย:

ภาพที่ 54 แม่พิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำ
วรวิหาร จังหวัดน่าน

ลายเส้นที่ 43 พระพิมพ์ปางลีลา

แผงที่ 2

ลักษณะแผงไม้: สลักเป็นรูปกรอบซุ้มปลายมนโค้ง ขนาดกว้าง 36 เซนติเมตร สูง 0.60 เซนติเมตร (ภาพที่ 55)

ลักษณะพระพิมพ์:

แบบที่ 1 พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรศมฺทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ขนาดใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระชงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมซ้อนด้วยดอกบัวตูม ครองจิวรห่มเฉียง ด้านข้างพระวรกายขนานด้วยก้านดอกไม้ หรือกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ทั้งสองข้าง องค์พระประทับอยู่ภายใต้โพธิพฤกษ์ (ลายเส้นที่ 44)

แบบที่ 2 ลักษณะพระพิมพ์พระพุทธรูปประทับยืนตรีภังค์แสดงปางวรมุทรา เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนแบบตรีภังค์ หรือยืนเอียงพระโสภี บนฐานรูปกลีบบัว พระหัตถ์ขวายกขึ้นอง นิ้วพระหัตถ์คล้ายกับวรมุทรา พระหัตถ์ซ้ายวางลงแนบข้าง พระวรกายครองจิวรแบบห่มเฉียง มีชายจิวรตกเป็นเส้นตรงใกล้กับข้อพระบาท (ลายเส้นที่ 45)

จำนวนพระพิมพ์:

แบบที่ 1 แสดงปางลีลา 16 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 2 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

แบบที่ 2 แสดงปางมารวิชัย 7 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

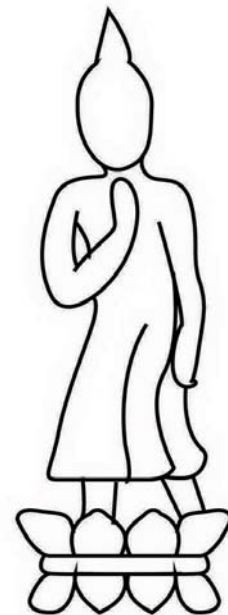
จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 55 แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำวิหาร

ลายเส้นที่ 44 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้
โพธิ์พฤกษ์

ลายเส้นที่ 45 พระพิมพ์ปางลีลา

แผงที่ 3

ลักษณะแผงไม้: เป็นกรอบไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ ลงชาติ กรอบปิดทอง ขนาดกว้าง 160 เซนติเมตร สูง 52 เซนติเมตร (ภาพที่ 56)

ลักษณะพระพิมพ์: พระพิมพ์พระพุทธรูปแบบภูมิสปรรมุทรา เป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ บนบัลลังก์ขนาดใหญ่ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาวางพาดพระขงฆ์ข้างขวาโดยให้นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง พระรัศมีเป็นต่อมกลมซ้อนด้วยดอกบัวตูม ครองจีวรห่มเฉียง ด้านข้างพระวรกายขนานไปด้วยก้านดอกไม้ หรือกิ่งก้านสาขาของต้นโพธิ์ทั้งสองข้าง องค์พระประทับอยู่ภายใต้โพธิพฤกษ์ (ลายเส้นที่ 46)

จำนวนพระพิมพ์: 175 องค์ ขนาดพระพิมพ์: กว้าง 2 เซนติเมตร สูง 3.5 เซนติเมตร

วัสดุ: เนื้อชิน

จารึก/อายุสมัย: -

ภาพที่ 56 แผงพระพิมพ์วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน

ลายเส้นที่ 46 พระพิมพ์ปางมารวิชัยภายใต้โพธิพฤกษ์

วัดน้ำลาด

ตั้งอยู่ที่ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างวัด ไม่พบพระพิมพ์ พบแต่แผงไม้จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา กล่าวถึงผู้สร้างคือ“ศักราช ๑๑๖๐ ตัวปีเปกสะง่าปถมมลู ศรัทธาอ้ายมีเป็นเค้าเป็นประธานแก้บิดาภริยาแลลกเต้าสมพันธวงศาพระเจ้าหือได้”³ โดยกำหนดอายุจากเลขศักราชที่ปรากฏในจารึกบรรทัดที่ 1 คือ “ศักราช ๑๑๖๐ ตัว” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2341 (ภาพที่ 57)

ภาพที่ 57 แผงพระพิมพ์วัดน้ำลาด จังหวัดน่าน
(ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย)

แม่พิมพ์

แม่พิมพ์พระพิมพ์ (ภาพที่ 58) พบเพียง 2 ชิ้น ที่พิพิธภัณฑสถานวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง ลักษณะเป็นแม่พิมพ์โลหะสำริด พบแม่พิมพ์ใหญ่ ขนาดกว้าง 5.5 เซนติเมตร สูง 8.8 เซนติเมตร และแม่พิมพ์เล็ก ขนาดกว้าง 4.5 เซนติเมตร สูง 7.5 เซนติเมตร ลักษณะแบบแม่พิมพ์ ปรากฏภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย บนฐานรูปกลีบบัวภายใต้โพธิพฤกษ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพิมพ์ปางมารวิชัยแบบปกโพธิ์ ที่เชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ด้านล่างแม่พิมพ์เป็นร่องคล้ายท่อยื่นออกมา สันนิษฐานว่าเป็นท่อส่งน้ำโลหะในการหล่อองค์พระ คติการสร้างพระพิมพ์ปางมารวิชัยแบบปกโพธิ์นี้ สันนิษฐานว่ายังคงเป็นที่นิยมและสร้างเลียนแบบของเก่าต่อมา

³ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย, เข้าถึงเมื่อ 7 มกราคม 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/>

ภาพที่ 58 แม่พิมพ์พระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

จากที่กล่าวมาในบทนี้ พบว่าพระพิมพ์แม่พิมพ์ที่พบตามศาสนสถาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและในความครอบครองของเอกชน ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งกลุ่มการศึกษาและจำแนกข้อมูลตามพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งมีความสอดคล้องกันในด้านวัฒนธรรม รวมถึงรูปแบบของศิลปะและความนิยมในแต่ละท้องถิ่น เพื่อต้องการทราบถึงคติความเชื่อในด้านศาสนา รวมถึงความสัมพันธ์กับชุมชนในประเทศไทย และความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปในบทวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผ่นไม้จากการสำรวจ

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผ่นไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผ่นไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผ่นไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
1. จังหวัด เชียงใหม่	1. วัดพระสิงห์ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง		กว้าง 60 ซม. สูง 1.30 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 6.2 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	2. พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติเชียงใหม่ อำเภอเมือง		กว้าง 49 ซม. สูง 92 ซม.	กว้าง 3 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 50 ซม. สูง 1.05 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 4 ซม.	จำนวน 60 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
1. จังหวัด เชียงใหม่ (ต่อ)	2. พิพิธภัณฑสถาน- แห่งชาติเชียงใหม่ อำเภอเมือง		กว้าง 50 ซม. สูง 98 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 6 ซม.	จำนวน 28 องค์	นาคปรก	รักสมุก	พบจารึกความ ว่า “สร้างบูชา พระศาสนาเมื่อ พ.ศ.2397” ตรง กับปี พ.ศ.2397
	3. วัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง		กว้าง 60 ซม. สูง 1.40 ซม.	กว้าง 3 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 80 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว 63 องค์	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 2.5 ซม. สูง 6 ซม.	กว้าง 2.5 ซม. สูง 6 ซม.	ประทับยืน 13 องค์			
4. วัดวงศ์เมธา อำเภอหางดง		กว้าง 45 ซม. สูง 70 ซม.	กว้าง 3 ซม. สูง 4.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย	

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
1. จังหวัด เชียงใหม่ (ต่อ)	5. วัดพระธาตุศรี- จอมทอง อำเภอจอมทอง		กว้าง 55 ซม. สูง 200 ซม.	กว้าง 3 ซม. สูง 4.5 ซม.	จำนวน 800 องค์	มารวิชัย	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	6. วัดทางดง อำเภอทางดง		ประดับตาม ผนังวิหาร	กว้าง 3 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 755 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
2. จังหวัด ลำพูน	1. พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติหริภุญ- ไชย อำเภอเมือง		กว้าง 37 ซม. สูง 80 ซม.	กว้าง 5 ซม. สูง 7.5 ซม.	จำนวน 18 องค์	มารวิชัย	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
2. จังหวัดลำพูน (ต่อ)	2. วัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง		กว้าง 52 ซม. สูง 160 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 4.5 ซม.	จำนวน 88 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 55 ซม. สูง 158 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 4.5 ซม.	จำนวน 120 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 45 ซม. สูง 80 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	“สกกราชได้ ๑๒๐๘ ตัวปี รวายสง่า สหธา หนานปรมะและ ภริยาลูกเต้าพ่อ แม่พี่น้องผู้ชู คนได้ถวายทาน

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
								ขอนิพพานเป็น ยอดจิมเทอะ ” ตรงกับปี พ.ศ. 2389
2. จังหวัดลำพูน (ต่อ)	2. วัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง		กว้าง 52 ซม. สูง 73 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 52 ซม. สูง 70 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
			กว้าง 52 ซม. สูง 65 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
2. จังหวัดลำพูน (ต่อ)	2. วัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง		กว้าง 52 ซม. สูง 75 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 52 ซม. สูง 70 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
2. จังหวัดลำพูน (ต่อ)	3. วัดศรีเตี้ย อำเภอป่าซาง		กว้าง 50 ซม. สูง 75 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.5 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 48 ซม. สูง 110 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 5.7 ซม.	จำนวน 29 องค์	มารวิชัย จำนวน 20 องค์	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 2.5 ซม. สูง 6 ซม.	จำนวน 9 องค์	ประทับยืน			
3. จังหวัดลำปาง	1. วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง		กว้าง 47 ซม. สูง 80 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
3. จังหวัดลำปาง	1. วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง		กว้าง 58 ซม. สูง 115 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 30 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 58 ซม. สูง 95 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	2. วัดเขาแก้ว อำเภอเถิน		กว้าง 62 ซม. สูง 110 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 72 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
3. จังหวัดลำปาง (ต่อ)	2. วัดเขาแก้ว อำเภอเถิน		กว้าง 75 ซม. สูง 125 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 110 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 42 ซม. สูง 62 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 17 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 82 ซม. สูง 150 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 118 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
3. จังหวัดลำปาง (ต่อ)	2. วัดเขาแก้ว อำเภอเถิน		กว้าง 64 ซม. สูง 114 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 72 องค์	มารวิชัยใน ซุ้มเรือนแก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	3. วัดพระแก้วดอน- เต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง		กว้าง 50 ซม. สูง 82 ซม.	กว้าง 5 ซม. สูง 6 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	แผ่นเงิน (ดุนลาย)	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 58 ซม. สูง 110 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 6 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	รักสมุก	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
3. จังหวัดลำปาง (ต่อ)	4. วัดพระธาตุ ลำปางหลวง อำเภอเกาะคา		ฐานถึงยอด 29 ซม.	กว้าง 4 ซม. สูง 7 ซม.	จำนวน 12 องค์	มารวิชัย ในซุ้มเรือน แก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	5. วัดปากกล้วย อำเภอเมือง		กว้าง 18 ซม. สูง 30 ซม.	กว้าง 8 ซม. สูง 11 ซม.	จำนวน 1 องค์	มารวิชัย	แผ่นเงิน (ดุนลาย)	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	6. วัดบ้านคำ อำเภอเมือง		กว้าง 15 ซม. สูง 31 ซม.	กว้าง 8 ซม. สูง 13 ซม.	จำนวน 1 องค์	มารวิชัย	แผ่นเงิน (ดุนลาย)	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
4. จังหวัด เชียงราย	วัดป่าซาง อำเภอแม่จัน		กว้าง 38 ซม. สูง 60 ซม.	กว้าง 3.5- ซม. สูง 4 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย ในซุ้มเรือน แก้ว	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
5. จังหวัดพะเยา	วัดลี อำเภอเมือง		กว้าง 20 ซม. สูง 31 ซม.	กว้าง 4.5 ซม. สูง 7.5 ซม.	จำนวน 1 องค์		แผ่นเงิน (ดุนลาย)	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
6. จังหวัดแพร่	1. วัดศรีดอนคำ อำเภอลอง		กว้าง 42 ซม. สูง 62 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.2 ซม.	จำนวน 52 องค์	มารวิชัย ในซุ้ม ปราสาท	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
6. จังหวัดแพร่ (ต่อ)	1. วัดศรีดอนคำ อำเภอลอง		กว้าง 49 ซม. สูง 75 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5.2 ซม.	จำนวน 62 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 51 ซม. สูง 69 ซม.	กว้าง 3 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 32 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	2. วัดสะแล่ง อำเภอลอง		กว้าง 43 ซม. สูง 55 ซม.	กว้าง 3.5 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 29 องค์	มารวิชัย ภายใต้โพธิ พฤกษ์	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
6. จังหวัดแพร่ (ต่อ)	3. พิพิธภัณฑ ์บ้านบุญมา อำเภอเมือง		กว้าง 33 ซม. สูง 63 ซม.	กว้าง 1.5- ซม. สูง 3 ซม.	จำนวน 28 องค์	มารวิชัย	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
7. จังหวัดน่าน	1. วัดพระธาตุ ช้างค้ำวิหาร อำเภอเมือง		กว้าง 26 ซม. สูง 50 ซม.	กว้าง 2 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 23 องค์	ปางลีลา	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
			กว้าง 36 ซม. สูง 60 ซม.	กว้าง 2 ซม. สูง 5 ซม.	จำนวน 23 องค์	ปางลีลา จำนวน 16 องค์	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
				กว้าง 3.5 ซม. สูง 5 ซม.		มารวิชัย จำนวน 7 องค์		

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนพระพิมพ์แผงไม้จากการสำรวจ (ต่อ)

จังหวัด	สถานที่สำรวจ	พระพิมพ์แผงไม้ จากการสำรวจ	ขนาด แผงไม้	ขนาด พระพิมพ์	จำนวนพระพิมพ์ ที่พบในแผงไม้	ลักษณะปาง	วัสดุ	จารึก/ อายุสมัย
7. จังหวัดน่าน (ต่อ)	1. วัดพระธาตุ ช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง		กว้าง 160 ซม. สูง 52 ซม.	กว้าง 2 ซม. สูง 3.5 ซม.	จำนวน 175 องค์	มารวิชัย ภายใต้โพธิ พฤกษ์	เนื้อชิน	ไม่พบจารึก/ ไม่ทราบอายุ สมัย
	2. วัดน้ำลัด อำเภอนาน้อย		-	-	-	-	-	พบศักราชที่ ปรากฏใน จารึก “ศักราช ๑๑๖๐ ตัว” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๑

บทที่ 5

การวิเคราะห์เปรียบเทียบและแปลความ

จากการศึกษาพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา โดยแบ่งพื้นที่การศึกษาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ อันได้แก่ แอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชิงเขา-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) สืบค้นพบพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนาทั้งหมด 41 แอ่งพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนาทั้งหมดมีรูปแบบที่แตกต่างกันทั้งทางศิลปะและพุทธลักษณะ สามารถนำมาศึกษาเปรียบเทียบและแปลความ ได้ดังนี้

รูปแบบของแม่ไม้อันล้านนา

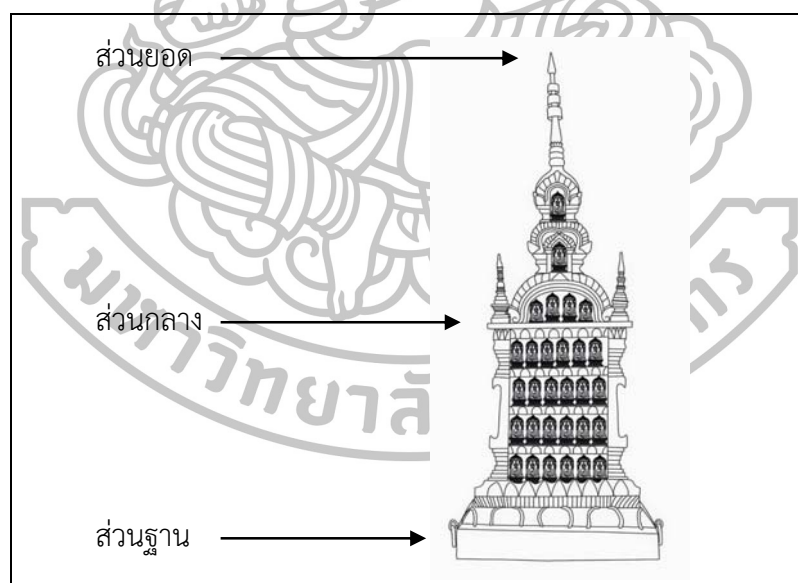
พระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนา ถือเป็นงานพุทธศิลป์ ที่รวบรวมงาน ประติมากรรม จิตรกรรม และหัตถกรรมเข้าด้วยกันในอดีตสันนิษฐานว่าการสร้างพระพิมพ์แม่ไม้อันล้านนาเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ ชาวบ้านสามัญชนจะสร้างขึ้นเองไม่ได้ แม่ไม้อันล้านนาจำนวนมากจึงต้องมีความวิจิตรบรรจงเพื่อเป็นการบ่งบอกฐานะของผู้ถวาย เพื่อหวังผลแห่งนิพพาน หรือการเกิดในยุคพระศรีอาริย์ ดังจารึกฐานพระพุทธรูปวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ “พระแสนทองนี้...นายอินปี ปรารถนาว่าขอเป็นสาวกพระอรยมตเตย ในปีเต้ายี (จุล) ศักราช 844”¹ จากการศึกษาแม่ไม้อันล้านนาพบว่า ลักษณะแม่ไม้อันล้านนามักทำด้วยไม้เนื้อแข็ง โดยเฉพาะไม้สัก และยังมีนิยมใช้ไม้สะหรี (ไม้โพธิ์), ไม้หนูน (ไม้ขนุน) ซึ่งถือว่าเป็นไม้มงคล ที่ชาวล้านนาเชื่อในเรื่องของการค้าชูพระพุทธศาสนาให้อยู่ตราบ 5,000 ปี การทำพระพิมพ์มักทำจากวัสดุที่หาง่ายคงทน และสามารถทำได้ครั้งละมาก ๆ เช่น ดิน (ดินเผา) รักสมุก ดิบุก ตะกั่ว เพราะมีความเชื่อว่า การสร้างพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ จะได้รับบุญกุศลมหาศาลและไม่ต้องใช้ทุนทรัพย์ในการสร้างมากมาย สำหรับเจ้านาย เจ้าผู้ครองนคร หรือคหบดีส่วนมากมักนิยมทำพระพิมพ์จากวัสดุแผ่นเงินและแผ่นทอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคม

¹ ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), 65.

นอกจากนี้ในธรรมเนียมโบราณพื้นเมืองเหนือเรื่อง อานิสงค์ตานพระเจ้า² กล่าวถึงอานิสงค์ การสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่าง ๆ กล่าวว่า

1. เขียนด้วยใบไม้, กระจดาช มีอานิสงค์ 5 กัปป 2. เขียนด้วยผ้า (พระบฏ) มีอานิสงค์ 10 กัปป 3. สร้างด้วยดินที่ ดินเหนียว (มตีกมยง) มีอานิสงค์ 15 กัปป 5. สร้างด้วยครึ่ง (ชตุกาย) มีอานิสงค์ 20 กัปป 6. สร้างด้วยกระดูก, เขา, นอ และงา (ทันตมยง) มีอานิสงค์ 30 กัปป 7. สร้างด้วยปูนส ทาย (สทายมย) มีอานิสงค์ 35 กัปป 8. สร้างด้วยหิน (สิลมย) มีอานิสงค์ 40 กัปป 9. สร้างด้วยชิน (ติ ปุกมย) มีอานิสงค์ 45 กัปป 10. สร้างด้วยทอง (กัสมยง) มีอานิสงค์ 50 กัปป 11. สร้างด้วยเงิน (รัชฎามย) มีอานิสงค์ 55 กัปป 12. สร้างด้วยแก้ว (รัตนมย) มีอานิสงค์ 60 กัปป 13. สร้างด้วยคำ (สุวณณมย) มีอานิสงค์ 65 กัปป 14. สร้างด้วยการผสมวัสดุหลาย ๆ อย่าง มีอานิสงค์ 70 กัปป เห็นได้ ว่าอานิสงค์ของการสร้างพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์จากวัสดุต่าง ๆ อานิสงค์ล้วนต่างกัน ขึ้นอยู่ตาม ความปรารถนาผู้สร้าง

แผนพระพิมพ์แบ่งได้เป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนฐาน ส่วนกลาง และส่วนยอด (ภาพ ลายเส้นที่ 46)

ลายเส้นที่ 47 พระพิมพ์แม่ไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

² ธรรมอานิสงค์ตานพระเจ้า (ธรรมอานิสงค์ถวายเป็นพระพุทธรูป) เป็นธรรมเนียมพื้นเมืองเหนือ จารเมื่อปี จ.ศ.1210 ปีเบิกสัน เดือน 7 เหนือ ออก 13 คำ กล่าวถึง พระสุรินทร์ ได้สร้างธรรม โตนผูกนี้ ถวายไว้กับโชตกะพระศาสนาพระเจ้าปัจจุบันใช้เทศน์พร้อมกับการถวายเป็นพระพุทธรูป

ส่วนฐานของแผงพระพิมพ์ ส่วนมากนิยมแกะสลักเป็นรูปบัวคว่ำ-บัวหงาย หมายถึง ปัทมาสน์ เพื่อรองรับพระพุทธรูป บางพื้นที่ทำเป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยมเรียบไม่มีการตกแต่งส่วนที่สองคือ ส่วนกลางของแผงพระพิมพ์จะมีขนาดพื้นที่เท่ากับการประดับจำนวนพระพิมพ์ เช่น 5 แถว 8 แถว ตามขนาด แล้วเจาะเป็นช่องเพื่อประกอบพระพิมพ์ให้คงทน บริเวณกรอบด้านข้างมักแกะสลักเป็นรูป เสาทรงขอม, รูปมะหวด, รูปนาคเกี่ยวกรอบตรง และใช้เทคนิคปั้นรักสมุกเข้าประดับแผงไม้แล้วปิดทองหรือประดับด้วยกระจกเงินสำหรับส่วนยอดจากการศึกษา ส่วนใหญ่พบว่านิยมทำเป็นกรอบซุ้ม หน้านางเพียงอย่างเดียว คล้ายกับซุ้มเรือนแก้ว ปรากฏองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ กรอบซุ้ม กนก ตรงช่วงโค้งกรอบซุ้ม และแถวครีบนี้อกรอบซุ้ม

บางพื้นที่พบว่าส่วนยอดทำเป็นลักษณะพิเศษ เป็นรูปทรงปราสาทซ้อนชั้น แกะสลักเป็น ลายเครือเถา ลายกนก, รูปหงส์, ลายดอกไม้สี่กลีบ, ลายพันธุ์พฤกษา หรือแม้กระทั่งรูปปิ่นกษัตริย์ เปรียบเสมือนตัวแทนของผู้ถวาย จากการศึกษาพบว่าแผงพระพิมพ์รูปทรงปราสาทซ้อนชั้น เป็นการ ใช้เทคนิคที่วิจิตรบรรจง ส่วนมากพบในวัดสำคัญ ๆ ที่มีเจ้านายหรือคหบดีอุปถัมภ์อยู่ เช่น วัดพระธาตุ ลำปางหลวง จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 59), วัดปงสนุกด้านเหนือ จังหวัดลำปาง ,พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติหริภุญไชย (จากวัดพระธาตุหริภุญไชย) จังหวัดลำพูน (ภาพที่ 60), วัดหลวงศรีเตี้ย จังหวัด เชียงใหม่ เป็นต้น และยังพบแผงพระพิมพ์ทำเป็นรูปปราสาทซ้อนชั้น ที่วัดบ้านเกว่น รัฐฉาน ประเทศ พม่า (ภาพที่ 61) คดีการสร้างแผงพระพิมพ์เป็นรูปทรงปราสาทซ้อนชั้นนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่ามาจาก แนวคิดที่เปรียบพระพุทธรองค์ว่าเป็นพระมหาจักรพรรดิในลักขณสูตร พระสูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ระบุถึง “มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ”³ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าและพระมหาจักรพรรดิ อาจเป็นไปได้ว่าการสร้างแผงพระพิมพ์รูปทรงปราสาทซ้อนชั้นนี้ สะท้อนถึงการเป็นพระมหาจักรพรรดิ ของพระพุทธรองค์ก็เป็นได้

ส่วนของลักษณะพื้นดิน จากการศึกษาพบการทำแผงพระพิมพ์แบบเรียบง่าย มักเรียงรูป พระพุทธรูปลงในกรอบไม้สี่เหลี่ยมไม่มีฐานไม่มีส่วนยอด ลักษณะแบบนี้มักนิยมใช้แขวนหรือประดับ ตามผนังอาคารศาสนสถาน พบที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน (ภาพที่ 62), วัดหางดง จังหวัดเชียงใหม่, วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 63) เป็นต้น ลักษณะแผงพระพิมพ์แบบนี้แตกต่าง กับแผงพระพิมพ์ที่มีฐานที่ใช้สำหรับตั้งด้านข้างพระประธาน และยังพบแผงพระพิมพ์ที่มีลักษณะ พิเศษอีกแบบหนึ่งคือ การดุนลวดลายรูปพระพุทธรูปเรียงกันเป็นแถวในลักษณะวางเป็นชั้น ๆ คล้าย ธง (ตุ่ง) แขวนไว้กับเสาด้านหน้าพระประธาน (ภาพที่ 64) พบที่วัดธัมโมธิยะ รัฐฉาน ประเทศพม่า

³ พระบาลีสถิตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2530), 158-160.

นอกจากนี้ยังพบการประดับตกแต่งแผงพระพิมพ์ด้วยเทคนิคพิเศษ ถือเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาได้แก่ การลงรักปิดทองการประดับลวดลายทอง, การประดับลวดลายทองแบบฮายลาย, การประดับกระจกจีน, การปั้นรักกระแหง

อนึ่ง จากการศึกษารูปแบบความนิยมการทำแผงไม้ ไม่เพียงเฉพาะการประดับพระพิมพ์ลงในแผงไม้เท่านั้น ยังพบการทำแผงไม้เพื่อประดับรอยพระพุทธรบาท พบแผงพระพุทธรบาทประดับมุกที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แผงพระพุทธรบาทที่วัดเทพประสิทธิ์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งรอยพระพุทธรบาทนั้น เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแห่งการเสด็จมาบำเพ็ญพุทธกิจ จากจารึกด้านหลังแผงพระพุทธรบาทประดับมุกวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร มีข้อความกล่าวถึงการบูรณะแผงไม้เมื่อ พ.ศ.2337 เป็นอักษรไทยยวน ภาษาบาลีและภาษาไทยยวน ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่าแผงพระพุทธรบาทนี้ อาจสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21⁴ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าแผงพระพุทธรบาทนี้ อาจได้รับการซ่อมในสมัยของพระเจ้ากาวิละ ในปีพ.ศ. 2337 แต่น่าจะมีมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ร่วมสมัยกับความนิยมในการประดับมุกในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ไม่น่าเกินไปกว่านี้⁵ ดังนั้นรูปแบบการทำแผงไม้น่าจะมีความนิยมตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา

ภาพที่ 59 ชุ่มพระพิมพ์วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

⁴ ฮันส์ เพนธ์, “พระพุทธรบาทที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่,” ศิลปากร 18, 5 (มกราคม 2518): 49-55.

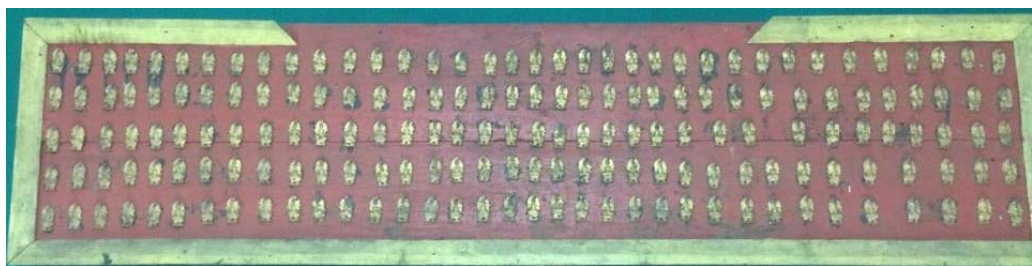
⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรบาทไม้ประดับมุกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่,” พิพิธภัณฑสาร 2, 3 (พฤษภาคม 2532): 19-23.

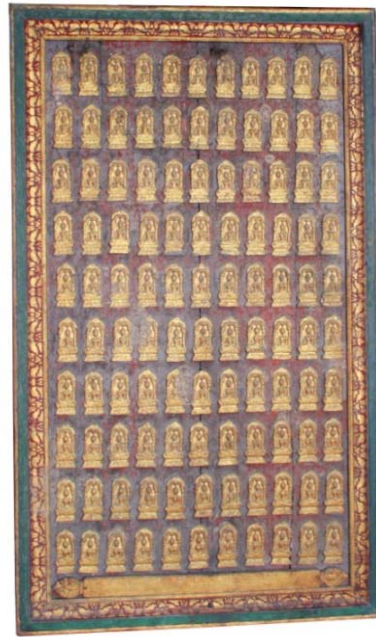
ภาพที่ 60 พระพิมพ์แผงไม้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 61 พระพิมพ์แผงไม้วัดบ้านเกว้น รัฐฉาน ประเทศพม่า

ภาพที่ 62 พระพิมพ์แผงไม้วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน

ภาพที่ 63 พระพิมพ์แผงไม้วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 64 ตุงพระพิมพ์วัดวัดธัมโมธิยะ รัฐฉาน ประเทศพม่า

เทคนิคการลงรักปิดทอง เป็นรูปแบบหนึ่งที่ยิยมในงานพุทธศิลป์ขั้นตอนโดยการนำยางรักทาบนแผงไม้จนแห้งสนิท แล้วเช็ดด้วยยางรักอีกครั้ง จากนั้นนำแผ่นทองคำเปลวมาปิด การลงรักปิดทองนั้นส่วนมากใช้กับงานโครงสร้างหลักหรือมีพื้นที่มาก ตัวอย่าง เช่น แผงพระพิมพ์ที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ (ภาพที่ 65) การประดับลวดลายทองหรือลายคำ คือการฉลุลวดลายเป็นแบบพิมพ์ ใช้แผ่นหนังสัตว์ฉลุด้วยสิ่ว ต่อมาใช้กระดาษเป็นพื้น⁶ พิมพ์สีแดง (ชาด) หรือสีดำ (รัก) ก่อนปิดทองคำเปลวลงในแบบที่ฉลุ ถือเป็นวิธีการที่ยิยมใช้กันในล้านนา ซึ่งวิธีการฉลุแบบลายอาจแตกต่างกันตามสกุลช่าง เช่น แผงพระพิมพ์วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 66), แผงพระพิมพ์วัดเขาแก้ว อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 67)

การประดับลวดลายทองแบบฮายลาย เป็นวิธีการขูดขีดลวดลายบนพื้นที่ลงรักปิดทองแล้วแต่ยังไม่แห้งสนิท เป็นวิธีการที่ใช้ความชำนาญในรายละเอียด ตัวอย่างการใช้เทคนิคประดับลวดลายทองแบบฮายลาย เช่น แผงพระพิมพ์วัดวงษ์เมธา (หนองโขง) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 68) การปั้นรักกระแหนะคือกระบวนการสร้างลวดลายด้วยวิธีการปั้นที่พบมากในล้านนา เกิดจากรักสมุกที่ผสมกันจนได้ที่ มีความเหนียวเหนียวคล้ายดินน้ำมันจากนั้นนำมาปั้นประดับลวดลาย มักปั้นเป็นเส้นเล็ก ๆ เป็นชั้น ๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลายประแจเงิน จากการสำรวจพบเทคนิคการปั้นรักกระแหนะ ในแผงพระพิมพ์ที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 69) แผงพระพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ (ภาพที่ 70)

ส่วนการประดับกระจกเงินนั้น กระจกเงินนิยมใช้ประดับตกแต่งงานพุทธศิลป์และศาสนสถาน มีความนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-25 ลักษณะเป็นแผ่นตะกั่วฉาบแก้วบาง ๆ สามารถใช้กรรไกรตัดตามส่วนโค้งเว้าของโครงสร้างชิ้นงาน กระจกเงินพบเพียง 4 สีเท่านั้นคือสีทอง สีเงินสีเขียว และสีน้ำเงิน⁷ การประดับกระจกเงินนั้น ใช้ยางรักเป็นตัวประสานระหว่างชิ้นงานกับแผ่นกระจกเงินเทคนิคนี้มักเป็นที่นิยมในกลุ่มลำปาง และเชียงใหม่ ตัวอย่างการใช้เทคนิคประดับกระจกเงิน เช่น แผงพระพิมพ์ วัดศรีเตี้ย อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน (ภาพที่ 71) เป็นต้น

⁶ วัดรำเปิง (ตโปทาราม), **พุทธศิลป์ล้านนา** (เชียงใหม่: สามัญญรัฐพลการพิมพ์, 2557), 21.

⁷ คณะวิจัย ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **พุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์** (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2555), 193.

ภาพที่ 65 พระพิมพ์แผงไม้พิพิธภัณฑสถานบ้านบุญมา จังหวัดแพร่

ภาพที่ 66 พระพิมพ์แผงไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 67 พระพิมพ์แผงไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 68 พระพิมพ์แผงไม้วัดวงษ์เมธาจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 69 พระพิมพ์แผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 70 พระพิมพ์แผงไม้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

ภาพที่ 71 พระพิมพ์แผงไม้วัดศรีเตี้ยจังหวัดลำพูน

คติการสร้าง

พระพิมพ์ถือเป็นอุเทสิกเจดีย์ ที่สร้างตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อระลึกถึงการเดินทางไปแสวงบุญยังสังเวชนียสถาน 4 แห่ง สำหรับประเทศไทยการทำพระพิมพ์ ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในสมัยทวารวดี ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 พบพระพิมพ์สมัยทวารวดีสร้างด้วยดินเผาแบบองค์เดียว และมีจารึกคาถา “เย ธมมาฯ” ซึ่งเป็นหัวใจของหลักธรรม ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การสร้างพระพิมพ์พบว่ามีารสร้างรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการสืบพุทธศาสนา การส่งสมบุญเพื่อให้เกิดในยุคพระศรีอารีย์ อีกทั้งยังเชื่อในคติคัมภีร์ของลังกา คือ ปัญจอันตรธาน

คติปัญจอันตรธานได้กล่าวว่าเมื่อครบ 5,000 ปี พระพุทธศาสนาจะเสื่อมทรามลง การรับคติปัญจอันตรธานเข้าสู่ล้านนาอาจจะรับมาในสมัยเมืองพุกาม ในพระราชพงศาวดารฉบับหอแก้วกล่าวว่า ในรัชกาลพระเจ้าอโนรธาทรงมีพระราชประสงค์หันตราบูที่เมือง Tarop มาบูชาเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจนครอบอายุพระศาสนา 5,000 ปี⁸ ดังนั้นคติอายุพุทธศาสนา 5,000 ปี ได้ปรากฏในพุกาม อาจจะเป็นการตีความคณະสงฆ์เมืองมอญ และจากนั้นจึงแพร่กระจายไป

⁸ Pe Maung Tin and Luce G. H., trans. **The Glass palace chronicle of the kings of Burma** (Rangoon: Rangoon University, 1960), 80.

ยังดินแดนส่วนอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากพุกามในชั้นหลัง ซึ่งคณะสงฆ์ล้านนาได้เดินทางไปศึกษาที่พุกามและจากการติดต่อความสัมพันธ์กับล้านนา จึงได้ปรากฏร่องรอยวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนาในเชียงใหม่และเมืองในวัฒนธรรมล้านนา⁹

ในวรรณกรรมล้านนาได้กล่าวถึงคติปัญญาอันตรธาน ในตำนานมูลศาสนาหรือคัมภีร์สารสังคหะ ได้กล่าวถึงความเสื่อมสูญของพุทธศาสนาทั้ง 5 ช่วงเวลาที่จะเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด ได้แก่ 1. อธิคยอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล 2. ปฏิบัติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ 3. ปริยัติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติธรรม 4. ลิงคอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ 5. ธาตุนันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ

การสร้างพระพิมพ์แม่จาง จากหลักฐานพบพระพิมพ์ประเภทแม่จาง อิทธิพลศิลปะลพบุรีจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ แสดงถึงการสร้างรูปพระพุทธรูปขนาดเล็กหลายองค์นั่งเรียงรายรวมกันในกรอบสี่เหลี่ยมปลายมน ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าการสร้างพระพิมพ์ประเภทแม่จางนี้อาจเกิดขึ้นก่อนหน้านั้นในช่วงสมัยลพบุรีและส่งผ่านมายังสมัยอยุธยาตอนต้น (ภาพที่ 72) การปรากฏพระพิมพ์ประเภทแม่จางนี้ ยังพบหลักฐานจากพระพิมพ์ประเภทแม่จางศิลปะพุกาม (ภาพที่ 73) ซึ่งรับผ่านจากศิลปะปาละทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ปรากฏรูปพระพุทธรูปหลายองค์นั่งเป็นแถวเรียงรายอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมปลายมน และยังมีประดับศาสนสถานที่ถูกสร้างขึ้นจำนวนมากด้วยจิตรกรรมพระพุทธรูป ซึ่งชุดของพระอดีตพุทธที่ปรากฏทั่วไปและมีความสำคัญที่สุดก็คือ ชุด 28 พระองค์¹⁰ นอกจากนี้ยังพบจารึกบางหลักได้กล่าวถึงจำนวนพระอดีตพุทธเจ้า 28 พระองค์¹¹ และมีวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีความสำคัญทางศาสนา คือ หรือพระพุทธรูปเจ้า 28 พระองค์ ซึ่งเขียนขึ้นราวปี พ.ศ. 2203¹² Kyak trai ba Coh Dcam ปรากฏรูปพระพุทธรูปหลายองค์นั่งเป็นแถวเรียงรายอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมปลายมนเช่นกัน จากการศึกษาและวิเคราะห์ สามารถสันนิษฐานได้ว่า พระพิมพ์แม่จางไม่ได้ถูกสร้างขึ้นตามคติความเชื่อในเรื่อง “อดีตพุทธ” ซึ่งปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือนิกายเถรวาท และนิกายมหายาน มีความเชื่อที่ผสมผสานควบคู่กัน ทั้งที่ปรากฏในรูปแบบวัฒนธรรม

⁹ เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งความศรัทธา (กรุงเทพฯ: อาคเนย์, 2551), 337.

¹⁰ Pierre Pichard, *The Pentagonal Monuments of Pagan* (Bangkok: White Lotus, 1991).

¹¹ Toru One, *Mural Paintings of The Buddhist Temples in Burma* (Japan: Kodansha, 1978).

¹² Robert Halliday, *The Mons of Burma and Thailand*, Vol 1. The Talains (Bangkok: White Lotus, 2000).

ประเพณีของชาวล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยากที่จะแยกให้เห็นได้ชัดเจน ทั้งนี้การสร้างพระพิมพ์ของชาวล้านนา ก็เพื่อสร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพุทธศาสนา การอุทิศกุศลให้กับบรรพชน การปรารถนาในยุคพระศรีอริย์ และสร้างขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญและตามความปรารถนาในอานิสงค์

ภาพที่ 72 พระพิมพ์แม่คงคาศิลปะลพบุรี
ที่มา: พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี-โบราณสถาน พระพิมพ์ (พระนคร: แพร่พิทยา, 2512) , 80.

ภาพที่ 73 พระพิมพ์แม่คงคาศิลปะลพบุรี
ที่มา: Gordon H. Luce, **4 Old Burma Early Pagan**. Vol. 3 (New York: J. J. Augustin Publisher, 1970), 65a.

จากการศึกษาสำรวจข้อมูลพระพิมพ์สมัยล้านนา จำแนกตามแ่งที่ราบลุ่ม ได้แก่

1. แ่งที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน
2. แ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ได้แก่ จังหวัดลำปาง
3. แ่งที่ราบลุ่มเชียงราย-พะเยา ได้แก่ จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา
4. แ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน ได้แก่ จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน

เพื่อให้ง่ายต่อการเปรียบเทียบและแปลความ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งกลุ่มจำนวนพระพิมพ์ออกเป็น 4 กลุ่มได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าจำนวนน้อยกว่า 28 องค์ ได้แก่

จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้า จำนวน 1 องค์ พบจำนวน 3 แ่ง พบที่วัดปากกล้วย จังหวัดลำปาง วัดบ้านคำ จังหวัดลำปาง และ วัดลี จังหวัดพะเยา พระพิมพ์ทั้งหมดแสดงปาง ภูมิสมุทรมุทรา จำนวน 12 องค์ พบจำนวน 1 แ่งพบที่วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา จำนวน 17 องค์ พบจำนวน 1 แ่ง พบที่วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปางแสดง ปางภูมิสมุทรมุทรา จำนวน 20 องค์ พบจำนวน 1 แ่งพบที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูนแสดงปางภูมิสมุทรมุทรา จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้า จำนวน 23 องค์ พบจำนวน 2 แ่ง พบที่วัดช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน แ่งที่ 1 แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา และแ่งที่ 2 แสดง ปางลีลา

พระพิมพ์แ่งไม่ในกลุ่มนี้ พบว่าจำนวนของพระพิมพ์แตกต่างกันมากพระพิมพ์จำนวน 1 องค์ สันนิษฐานว่าหมายถึงพระโคตรมเหษณ์เจ้า ซึ่งก็คือพระปัจจุบัณพุทธเจ้า ส่วนจำนวนของพระพิมพ์ที่ไม่ความแน่นอนนั้นอาจจะหมายถึงจำนวนอดีตพระพุทธเจ้า หรือสันนิษฐานได้ว่า อาจจะเกิดจากการนำพระพิมพ์โดยการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่มาประดับแ่งไม้ก็เป็นได้

กลุ่มที่ 2 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าจำนวน 28 องค์

จำนวนพระพิมพ์แ่งไม่ในกลุ่มนี้พบมากที่สุดพบจำนวน 18 แ่ง ได้แก่ วัดพระสิงห์ วรมหาวิหาร พบจำนวน 1 แ่ง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่พบ จำนวน 2 แ่ง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา 1 แ่ง และปางนาคปรก 1 แ่ง, วัดวงศ์เมธา จังหวัด เชียงใหม่ พบจำนวน 1 แ่ง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา, วัดหนองเจือก จังหวัดลำพูน พบจำนวน 7 แ่ง ทั้งหมดแสดงปางภูมิสมุทรมุทรา, วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พบจำนวน 2 แ่ง แสดงปาง ภูมิสมุทรมุทรา, วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง พบจำนวน 2 แ่ง แสดงปาง ภูมิสมุทรมุทรา, พิพิธภัณฑบ้านบุญมา จังหวัดแพร่ พบจำนวน 1 แ่ง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา, และ วัดป่าซาง จังหวัดเชียงราย พบจำนวน 1 แ่ง แสดงปางภูมิสมุทรมุทรา และจำนวนพระพิมพ์ รูปพระพุทธเจ้า จำนวน 29 องค์ พบจำนวน 2 แ่ง พบที่วัดศรีเตี้ย จังหวัดลำพูน และวัดสะแล่ง

จังหวัดแพร่ ทั้งหมดแสดงปางภูมิสมุทรา พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้าจำนวนตั้งแต่ 30 องค์ขึ้นไป พบที่วัดปงสนุกเหนือ พบจำนวน 1 แฉง แสดงปางภูมิสมุทราทั้งหมด จำนวน 30 องค์

การประดับพระพิมพ์ในจำนวน 28 องค์นี้ สันนิษฐานว่าคงได้รับแนวคิดเกี่ยวกับ “อดีตพุทธ” ของนิกายเถรวาท ปรากฏในคัมภีร์ภาษาบาลีหลายฉบับ ได้แก่ พุทธวงศ์ นิทานกถา โสวัตตถกนิชกาลมาลีปกรณ์ และมจรูตถวิลาสินี ซึ่งแต่ละคัมภีร์มีเนื้อหาที่คล้ายกัน กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า 28 พระองค์ พระพุทธรูปเจ้าองค์แรก ๆ ที่มาตรัสรู้ในโลก จะทำนายถึงการตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไป จนถึงโคตมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ทรงทำนายการมาถึงของศรีอริเมไตรยะ

คัมภีร์หลายฉบับได้กล่าวถึงพระนามอดีตพระพุทธรูปเจ้า 28 องค์ที่คล้ายกัน ได้แก่ 1.พระที่ปังกร 2.พระโกทัตถ 3.พระมังคละ 4.พระสุนนะ 5.พระเรวัตตะ 6.พระโสภิตะ 7.พระอนินทาสี 8.พระปทุม 9.พระนารทะ 10.พระปทุมุตระ 11.พระสุเมธะ 12.พระสุชาติ 13.พระปิยทัสสี 14.พระอรรถทัสสี 15.พระธรรมทัสสี 16.พระสิทธะ 17.พระติสสะ 18.พระปัสสะ 19.พระวิปัสสี 20.พระสิขี 21.พระเวสสภู 22.พระกกุสันณะ 23.พระโกนาคม 24.พระกัสสป 25.พระศากยะ 26.พระตันหังกร 27.พระเมธังกร 28.พระสรณังกร

กลุ่มที่ 3 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้า 50 องค์ ได้แก่

จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้า 52 องค์ ที่พระพิมพ์วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่พบจำนวน 1 แฉง แสดงปางภูมิสมุทรา, พระพิมพ์จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ พระพิมพ์ทั้งหมดแสดงปางภูมิสมุทรา จำนวน 60 องค์, พระพิมพ์จากวัดดอกเอื้อง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปแสดงมุทราต่างกัน โดยแสดงมุทราภูมิสมุทรา มากกว่ามุทราอื่นจำนวน 63 องค์

จากจำนวนพระพิมพ์นี้ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นไปได้หรือไม่ ที่จำนวนพระพิมพ์กลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับคตินิพพานในคัมภีร์มหาเวสสุ และลลิตวิสตระ เป็นคัมภีร์ที่สำคัญของมหายาน ที่ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้า 56 องค์มีความเชื่อว่ามีอดีตพุทธ ลงมาตรัสรู้บนโลกมนุษย์จำนวนมาก มหายานเรียกพระอดีตพุทธเหล่านี้ว่า มานุสิพุทธ แต่ที่รู้จักกันดีคือ พระที่ปังกร พระประภูตรัตนะ และอดีตพุทธ 7 องค์สุดท้าย คือ 1. พระวิปัสสี (วิปัสสี) 2. พระสิขี (สิขี) 3. พระวิศวกุ (เวสสภู) 4. พระกระกุฉันณะ (กกุสันณะ) 5. พระกณภูมิ (โกนาคม) 6. พระกาศยป (กัสสป) 7. พระศากยสิงหะ (โคตมะ)

กลุ่มที่ 4 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้าจำนวนมากกว่า 60 องค์ ได้แก่

พระพิมพ์จากวัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง แสดงปางภูมิสมุทราทั้งหมด จำนวน 72 องค์ พระพิมพ์จากวัดดอกเอื้อง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 80 องค์ แสดงปางภูมิสมุทรา 63 องค์ และปางประทับยืน 17 องค์, พระพิมพ์จากวัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน จำนวน 2 แฉง ทั้งหมดแสดงปางภูมิสมุทรา แฉงที่ 1 จำนวน 88 แฉงที่ 2 จำนวน 120 องค์, พระพิมพ์จากวัดเขาแก้ว

จังหวัดลำปาง พบจำนวน 2 แฉก แฉกที่ 1 จำนวน 110 องค์ แฉกที่ 2 จำนวน 118 องค์ ทั้งหมดแสดงปางภูมิสมุทราธรรม, พระพิมพ์จากวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน พบจำนวน 1 แฉก แสดงปางภูมิสมุทราธรรมภายใต้โพธิพฤกษ์ จำนวน 175 องค์, พระพิมพ์จากวัดหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ประดับตามผนังภายในวิหาร พระพุทธรูปทุกองค์แสดงปางภูมิสมุทราธรรม จำนวน 755 องค์ และพระพิมพ์จากวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปทุกองค์แสดงปางภูมิสมุทราธรรม จำนวน 800 องค์

พระพิมพ์แฉกไม้ที่ปรากฏรูปพระพุทธรูปจำนวนมากภายในลักษณะเช่นนี้ มีความคล้ายคลึงกับพระพิมพ์แฉกในประเทศเมียนมา เช่น พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้าร้อยองค์ จากเมืองพุกาม¹³ พระพิมพ์ในกลุ่มนี้ อาจถูกสร้างขึ้นตามคติความเชื่อในเรื่อง “อดีตพุทธ” ซึ่งปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน คติของมหายานยัง “ถือว่าพระพุทธรูปเจ้ามีจำนวนมากมายับไม่ถ้วน ได้มีพระพุทธรูปเจ้ามาก่อนหน้าพระโคตมพุทธแล้ว และจะมีต่อไปอีกภายหน้าจวบจนกาลปาวสาน”¹⁴ จากอปริเมตธารณีของนิกายมหายาน ยังกล่าวอีกว่า “พระพุทธรูปเจ้าผู้ซึ่งได้บังเกิดมาแล้ว และกำลังจะเกิดมาอีก มีจำนวนมากมายิ่งกว่าเม็ดทรายริมฝั่งแม่น้ำคงคา”¹⁵ ในคัมภีร์ลลิตวิสตรและลลิตธรรมปุณทริกสูตรได้กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าว่า พระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงมิได้สถิตอยู่ในโลกนี้ แต่สถิตบนสรวงสวรรค์ ที่สถิตพระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงเรียกว่า “พุทธเกษตร” หรือ “แดนแห่งพุทธรูปเจ้า” และมีชื่อต่างกันไป คัมภีร์ได้ระบุชื่อของพระพุทธรูปเจ้าเหล่านี้ โดยเรียกว่า ธยานิพุทธรูป¹⁶

ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ได้กล่าวในคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินี (อรรถกถาอปทาน ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย) ความว่า “คงคาวาลูกูปมานอนเกล็ดพุทธานันทานปารมิตาธิสมมติสปรมิตา การณานิ (บารมี 30 ประการมีทานบารมี เป็นต้น เป็นเหตุแห่งพุทธรูปทั้งหลายจำนวนมาก ซึ่งเปรียบดังเม็ดทรายในคงคา)”¹⁷ คัมภีร์โสตถกิมิทานาน เชื่อกันว่าพระจุฬพุทธรูปโส รจนานขึ้นในลังกาทวีป ได้กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้าที่มีจำนวนมากกว่า 28 พระองค์ กล่าวถึง การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังเสวยชาติเป็นโพธิสัตว์ที่ปรารถนาพุทธภูมิ

¹³ Gardon H. Luce, *Old Burma-Early Pagan*, 19a.

¹⁴ ผาสุข อินทรารุส, *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน*, 34.

¹⁵ Alice Getty, *The Gods of Northern Buddhism: Their History, Iconography and Progressive Evolution Through the Northern Buddhist*, Rutland, Vt. Charles E. Tuttle (Oxford: The Clarendon press, 1962), 16.

¹⁶ ผาสุข อินทรารุส, *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน*, 34.

¹⁷ บำเพ็ญ ะวิน, *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา* (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540), 201.

ได้ตั้งปณิธานต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าจำนวน 125,000 พระองค์ ดังนั้น การประดับพระพิมพ์ลงบน
 แฉงไม้อาจเป็นไปได้ว่า การปรากฏพระพิมพ์รูปพระพุทธรูปจำนวน 28 องค์ หรือมากกว่า 28 องค์ใน
 แฉงไม้นั้น น่าจะได้รับอิทธิพลจากคติเรื่อง “อดีตพุทธ” ที่มีมากมายนับไม่ถ้วนจากคติในพุทธศาสนา
 ทั้งสองนิกาย หรือพระพิมพ์ทั้งหมดที่ถูกประดับบนแฉงไม้ในจำนวนที่แตกต่างกัน สันนิษฐานได้ว่า
 ผู้สร้างคงไม่สร้างเพียงแต่อดีตพุทธที่ผ่านมาเท่านั้น แต่อาจหมายถึงพระพุทธเจ้าทั้งหมด ทั้งที่ตรัสรู้
 แล้ว และจะตรัสรู้ต่อไปในอนาคตก็เป็นได้

ข้อสันนิษฐานหนึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่า จำนวนของพระพิมพ์ที่ไม่มีความแน่นอนนี้มีการนำ
 พระพิมพ์หลากหลายรูปแบบเข้ามาประดับแฉงไม้ เกิดจากการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและ
 ของทำขึ้นใหม่ ที่เป็นวัสดุเดียวกันเข้ามาประดับแฉงไม้ในภายหลัง สันนิษฐานจากพระพิมพ์แฉงไม้ที่
 พบจากวัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่ (ภาพที่ 74) พบว่า มีการจัดเรียงพระพิมพ์ที่ไม่เป็นระเบียบ
 แตกต่างจากพระพิมพ์แฉงไม้ที่พบทั่วไป สันนิษฐานจากขนาดช่องที่เจาะสำหรับใส่พระพิมพ์ไม่มีความพอดี
 กับขนาดของพระพิมพ์ และพระพิมพ์ยังมีขนาดความแตกต่างกันเกือบทุกองค์

อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งคือ การสร้างพระพิมพ์ตามจำนวนอายุ จากการสัมภาษณ์ พระ
 จินดารัตนาภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง¹⁸ พบว่า ในอดีตมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการทำบุญ
 อายุโดยสร้างพระพิมพ์เพิ่มจำนวนอีกหนึ่งองค์ จากจารึกวัดทุ่งยูง จังหวัดเชียงใหม่กล่าวถึงการสร้าง
 พระพิมพ์เงินคู่อายุในปี พ.ศ. 2479 ว่า

....เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก สร้างพระพิมพ์เงินคู่อายุ และเพิ่มอีก 1 องค์ รวมเป็น 60 องค์
 พระอภัยสรธา วัดทุ่งยูง พร้อมทั้งลูกศิษย์ได้อุปถัมภ์ช่วยจัดการหล่อและเตรียมที่ถาวรไว้ เพื่อ
 คำบูชาพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นที่ไว้และบูชาสำหรับคนและเทวดาทั้งหลาย...¹⁹

เพื่อสืบต่อชาติชีวิตตามความเชื่อของชาวล้านนา อีกนัยยะหนึ่งนั่นก็คือการสืบต่ออายุ
 พุทธศาสนา เพื่อไม่ให้สูญสิ้นไปในอนาคตกาล เช่นเดียวกับคติการถวายไม้ค้ำศรี (โพธิ์) คือ การค้าชู
 ศาสนา ด้วยหวังผลแห่งบุญและผลอาานิสงค์ตามที่ตนปรารถนา

¹⁸ สัมภาษณ์, พระจินดารัตนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้ว
 ดอนเต่าสุชาดาราม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 7 มกราคม 2558.

¹⁹ ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ
 จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519), 191.

ภาพที่ 74 พระพิมพ์แผงไม้วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่

สิ่งที่น่าสนใจคือการแสดงมูทตราของพระพิมพ์ จากการศึกษาพบว่าพระพิมพ์ส่วนมากนิยมแสดงปางภูมิสมุทรา เป็นที่นิยมและแพร่หลาย มากกว่าแบบอื่น ๆ ทั้งในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน และแอ่งที่ราบเชิงทราย-พะเยา ทั้งนี้ น่าจะสื่อถึงเหตุการณ์พุทธประวัติในช่วงก่อนตรัสรู้ กล่าวถึงตอนที่พระพุทธเจ้าประทับบำเพ็ญสมาธิอยู่ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้พระธรณี ครั้งที่พระย้าวสวัติมาร ทรงช้างคีรีเมขล พร้อมด้วยพลพรรค คือ บุคลาธิษฐานของกิเลสที่รุมเร้าขัดขวางพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์มิได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงชี้ด้นลงที่พื้นดินเพื่อเรียกพระแม่ธรณีเป็นพยานว่า ในอดีตชาติพระองค์ได้สั่งสมบำเพ็ญบารมีมากพอ ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน แม่พระธรณีจึงสำแดงร่างบีบมวยผม หลังน้ำที่พระโพธิสัตว์เคยทรงบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ กลายเป็นกระแสน้ำไหลท่วมเหล่ามารและไพร่พลปลาสนาการไป²⁰ ทั้งนี้ การแสดงปางมารวิชัยเป็นรูปแบบที่นิยมมากสุดในล้านนา จากการสำรวจพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา ผู้วิจัยยังพบการแสดงปางรูปแบบอื่น เช่น พระพิมพ์ปางนาคปรก ที่จังหวัดเชียงใหม่และพระพิมพ์ปางลีลาที่จังหวัดน่าน อีกด้วย

²⁰ ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาสน์, 2544), 21.

ข้อสันนิษฐานที่แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการทำพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าแสดงปาง ภูมิสมพรสมุทธานี้ แสดงถึงการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย แสดงให้เห็นอิทธิพลอินเดียแบบปาละ ที่เข้ามาในพม่า จากหลักฐานทางเอกสารได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับล้านนา โดยพม่าส่งคนเข้ามาดูแลเมืองเชียงแสน หลักฐานทางโบราณคดีพบพระพิมพ์พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชรใต้โพธิ์พฤกษ์ แสดงปางภูมิสมพรสมุทธานี้ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นหลักฐานจากการได้รับอิทธิพลอินเดียแบบปาละ โดยฝ่ายทางชุมชนโบราณในประเทศพม่า และพัฒนารูปแบบพระพิมพ์รวมถึงวัสดุพระพิมพ์ จนกระทั่งเกิดพระพิมพ์รูปแบบต่างๆ

จากที่กล่าวมาในสมัยล้านนาไม่พบหลักฐานพระพิมพ์แผงไม้ในลักษณะเช่นนี้ แต่มาปรากฏอีกครั้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 อาจจะหมายความว่าในการทำพระพิมพ์แผงไม้ในลักษณะเช่นนี้มีความนิยมในภายหลังก็เป็นได้

การกำหนดอายุสมัยของพระพิมพ์แผงไม้ล้านนา

การกำหนดอายุสมัยของพระพิมพ์แผงไม้ล้านนา จากจารึกและการตีความโดยการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ ที่ร่วมสมัยในช่วงเวลาเดียวกันสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระยะได้ ดังนี้

พระพิมพ์แผงไม้ระยะแรก (พุทธศตวรรษที่ 24) กลุ่มแรกอยู่ที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน และแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง จากจารึกพระพิมพ์แผงไม้วัดผ้าขาว จังหวัดเชียงใหม่ ระบุศักราชในปี จ.ศ. 1183 หรือ พ.ศ. 2364²¹ จารึกพระพิมพ์แผงไม้จากวัดหนองเหียงอก จังหวัดลำพูน ระบุศักราชในปี จ.ศ. 1208 หรือ พ.ศ. 2389 และจารึกพระพิมพ์แผงไม้จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ระบุศักราชในปี พ.ศ. 2397 ลักษณะพระพิมพ์แผงกลุ่มนี้เคยปรากฏมาก่อนในศิลปะพุกาม ซึ่งแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-19 และแพร่กระจายเข้ามายังชุมชนโบราณหริภุญไชย ได้แก่ พระสิบสอง พระสิบแปด

ในส่วนของกลุ่มแอ่งที่ราบลุ่มเชียงราย-พะเยา และแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน พบจารึกพระพิมพ์แผงไม้จากวัดน่านน้อย จังหวัดน่าน ปรากฏศักราชในปี จ.ศ. 1160 หรือ พ.ศ. 2341 และยังพบพระพิมพ์ที่มีความคล้ายกับพระพุทธรูปแบบไทลื้อ คือลักษณะแบบทูกาง อาจได้รับอิทธิพลจากเมียนมาร์ และสิบสองปันนา ซึ่งสันนิษฐานว่าในสมัยพระเจ้ากาวิละได้ทำสงครามขับไล่พม่าออกจากเชียงแสน ในพ.ศ. 2347 และกวาดต้อนชาวลื้อสิบสองปันนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่าน ซึ่งน่าจะ

²¹ ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519), 119.

เป็นเหตุผลที่ทำให้พระพิมพ์ในกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพล และพบมากที่สุด ในจังหวัดน่านและจังหวัดแพร่ รวมถึงการได้รับอิทธิพลตามแบบศิลปะสุโขทัย โดยการสร้างพระพิมพ์ปางลีลา เลียนแบบจากงานประติมากรรมพระพุทธรูปปางลีลา สร้างขึ้นในสมัยเจ้าจ้าวหารผาสุม ในปีพ.ศ. 1969 ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน อย่างไรก็ตามพระพิมพ์กลุ่มนี้อาจจะมีการสร้างมาก่อนตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนปลาย ซึ่งมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาเป็นจำนวนมาก พระพิมพ์ปางลีลาที่อาจจะจัดอายุในสมัยสุโขทัยตอนปลายได้เช่นกัน เพียงแต่พระพิมพ์ปางลีลาที่พบนั้นไม่มีจารึก

พระพิมพ์แผงไม้ระยະหลัง (พุทธศตวรรษที่ 25) พบว่า มีการสร้างพระพิมพ์โดยคลี่คลายจากแบบเดิม มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุการสร้างจากชิน เป็นการสร้างพระพิมพ์จากรักสมุก ซึ่งพบมากในจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ จากจารึกวัดทุ่งยู จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวถึงการสร้างพระพิมพ์แผงไม้คู่อายุในปี พ.ศ. 2479²²

สำหรับการกำหนดอายุสมัยพระพิมพ์แผงไม้ โดยการเปรียบเทียบแผงไม้กับงานศิลปกรรมต่างๆ โดยสันนิษฐานจากการประดับกระจกจีน ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 และเมื่อเทียบกับจารึกของพระพิมพ์แผงไม้ จากข้อสันนิษฐานนี้อาจเป็นไปได้ว่าการสร้างพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนาอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

²² ฮันส์ เพนธ์, คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519), 191.

บทที่ 6

สรุป

จากผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบและแปลความคติการสร้างพระพิมพ์แผงไม้ ทำให้ทราบถึงคติความเชื่อการสร้างพระพิมพ์แผงไม้ล้านนา ในบริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชิงทราย-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา ดังนี้

พบว่าการสร้างพระพิมพ์แผงไม้มาจากจากคติความเชื่อของพุทธศาสนานิกายเถรวาท และนิกายมหายานจำนวนพระพิมพ์ที่ประดับในแผงไม้ส่วนมากมาจากคติของเถรวาทมากกว่าคตินิกายมหายาน ถึงแม้จะมีการรับและยืมคติความเชื่อทั้ง 2 นิกายเข้าด้วยกัน เนื่องจากพบว่ามีารประดับพระพิมพ์จำนวน 28 องค์ มากกว่าจำนวนอื่นๆ ทั้งหมด

พระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา สันนิษฐานว่าคงได้รับความนิยมในการสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ารับแนวคิดนี้มาจากการสร้างพระพิมพ์แผงในศิลปะพุกาม ซึ่งแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-19 โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโนรุท พบมีการสร้างพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากและแพร่กระจายเข้ามาอย่างชุมชนโบราณที่มีพื้นที่ติดต่อกับเมียนมา ได้แก่ หริภุญไชย นอกจากการสร้างพระพิมพ์ดินเผาอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากแล้ว ยังนิยมการตุนแผ่นทองคำ แผ่นเงิน และโลหะเป็นรูปพระพุทธรูปในอิริยาบถต่างๆ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ประเทศเมียนมา และได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยล้านนา พบหลักฐานพระพิมพ์แผงดินเผาในกลุ่มตรีภย พระสิบสอง และพระสิบแปด และยังได้รับคติในเรื่อง “อดีตพุทธ” จากพุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน ที่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้ามีมากมายทั้งในอดีตและที่จะตรัสรู้ในอนาคต

ความแพร่หลายของพระพิมพ์แผงไม้ พระพิมพ์เหล่านี้ถูกประดับบนแผงไม้ ตามจำนวนคติในเรื่อง “อดีตพุทธ” โดยนิยมประดับพระพิมพ์จำนวน 28 องค์มากกว่ารูปแบบจำนวนอื่น ๆ อาจเป็นหลักฐานที่บ่งบอกถึงพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นนิกายหลักก็เป็นได้

สำหรับพระพิมพ์ที่ประดับบนแผงไม้ อาจสร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมายเกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า ได้แก่

กลุ่มที่ 1 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าจำนวนน้อยกว่า 28 องค์ พระพิมพ์แผงไม้ในกลุ่มนี้พบว่าจำนวนของพระพิมพ์แตกต่างกันมาก พระพิมพ์จำนวน 1 องค์ สันนิษฐานว่าหมายถึงพระโคตรมะพุทธเจ้า ซึ่งก็คือพระปัจจุบันพุทธเจ้า ส่วนจำนวนของพระพิมพ์ที่ไม่ความแน่นอนนั้นมีข้อสันนิษฐานได้ว่าอาจจะหมายถึงจำนวนอดีตพระพุทธเจ้า หรือเกิดจากการนำพระพิมพ์โดยการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่มาประดับแผงไม้ก็เป็นได้

กลุ่มที่ 2 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าจำนวน 28 องค์ พระพิมพ์กลุ่มนี้พบมากที่สุด กลุ่มที่มีพระพิมพ์ในแผงไม้ 28 สันนิษฐานว่าคงได้รับแนวคิดเกี่ยวกับ “อดีตพุทธ” ของนิกายเถรวาท ปรากฏในคัมภีร์ ได้แก่ พุทธวงศ์ นิทานกถา โสวัตตถกั ชินกาลมาลีปกรณ์ และมรุตตวิลาสินี ซึ่งแต่ละคัมภีร์มีเนื้อหาที่คล้ายกัน กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า 28 พระองค์ พระพุทธเจ้าองค์แรก ๆ ที่มาตรัสรู้ในโลก จะทำนายถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าองค์ต่อ ๆ ไป จนถึงโคตมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ทรงทำนายการมาถึงของศรีอริเมไตรยะ

กลุ่มที่ 3 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้า 50 องค์ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นไปได้หรือไม่ที่จำนวนพระพิมพ์กลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับคติอดีตพุทธในคัมภีร์มหาวิสตุ และลลิตวิสตุระ เป็นคัมภีร์ที่สำคัญของมหายาน ที่ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้า 56 องค์มีความเชื่อว่าเมื่ออดีตพุทธ ลงมาตรัสรู้บนโลกมนุษย์จำนวนมาก มหายานเรียกพระอดีตพุทธเหล่านี้ว่า มานุษิพุทธ จากการศึกษายังพบว่าการประดับของพระพิมพ์ในจำนวนที่ไม่แน่นอนนั้น สันนิษฐานว่าอาจมีการนำพระพิมพ์จากหลายแห่ง ที่เกิดจากการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่ เข้ามาประดับแผงไม้ในภายหลัง เนื่องจากพบร่องรอยของแผงไม้ที่เจาะขนาดไว้สำหรับพระพิมพ์ที่พอดี

กลุ่มที่ 4 จำนวนพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าจำนวนมากกว่า 60 องค์ พระพิมพ์แผงไม้กลุ่มนี้มีความคล้ายคลึงกับพระพิมพ์แผงในประเทศเมียนมา เช่น พระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าร้อยองค์ จากเมืองพุกาม อาจถูกสร้างขึ้นตามคติความเชื่อในเรื่อง “อดีตพุทธ” ซึ่งปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน

ในจำนวนของพระพิมพ์ที่ไม่มีความแน่นอนนี้ อาจจะมีการนำพระพิมพ์หลากหลายรูปแบบเข้ามาประดับแผงไม้ เกิดจากการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่ ที่เป็นวัสดุเดียวกันเข้ามาประดับแผงไม้ในภายหลัง อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งคือ การสร้างพระพิมพ์ตามจำนวนอายุ พบว่าในอดีตมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการทำบุญอายุโดยสร้างพระพิมพ์เพิ่มจำนวนอีกหนึ่งองค์ จากจารึกวัดทุ่งยู จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวถึงการสร้างพระพิมพ์เงินคู่อายุในปี พ.ศ. 2479 ว่า

...เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก สร้างพระพิมพ์เงินคู่อายุ และเพิ่มอีก 1 องค์ รวมเป็น 60 องค์ พระอภัยสราท วัดทุ่งยู่พร้อมทั้งลูกศิษย์ได้อุปถัมภ์ช่วยจัดการหล่อและเตรียมที่ถาวรไว้ เพื่อ คำบูชาพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นที่ไว้และบูชาสำหรับคนและเทวดาทั้งหลาย....

นอกจากการสร้างพระพิมพ์แผงไม้ตามคติในเรื่อง “อดีตพุทธ” แล้วนั้นยังสร้างขึ้นตาม คติปัญญาอันตรธาน ที่กล่าวว่าเมื่อครบ 5,000 ปีพระพุทธศาสนาจะเสื่อมทรามลง การรับคติปัญญา อันตรธานเข้าสู่ล้านนาอาจจะรับมาในสมัยเมืองพุกาม ซึ่งคณะสงฆ์ล้านนาได้เดินทางไปศึกษาที่ พุกามและจากการติดต่อความสัมพันธ์กับล้านนา จึงได้ปรากฏร่องรอยวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วย พุทธศาสนาในเชียงใหม่และจังหวัดอื่นๆ ในวรรณกรรมล้านนาที่กล่าวถึงคติปัญญาอันตรธาน คือ ตำรานามมูลศาสนาหรือคัมภีร์สารสังคหะ ได้กล่าวถึงความเสื่อมสูญของพุทธศาสนาทั้ง 5 ช่วงเวลาว่า จะเกิดขึ้นในแต่ละช่วง ได้แก่ 1. อธิษฐานอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล 2. ปฏิบัติ อันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ 3. ปริยัติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติธรรม 4. ลิงคอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ 5. ธาตุอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ

และยังพบว่าได้ผสมผสานความเชื่อในเรื่องของ “อานิสงค” ที่เป็นตัวสนับสนุนในเรื่องของ ความเชื่อ ดังข้อความที่พบในจารึกบนแผงไม้ที่มักจะเป็นคำปรารภนา โดยหวังผลบุญที่ได้รับจากการ สร้างถวายไว้เช่น ปรารภนาเพื่อขอให้เกิดในยุคพระศรีอาริยมตไทย, ปรารภนาให้ถึงแห่งพระ นิพพาน เป็นต้น

ในบริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำ วัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) พบว่ามีการทำพระ พิมพ์รูปพระพุทธเจ้าแสดงปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้ว และซุ้มปราสาทซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมมากที่สุด ส่วนแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) พบการทำพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้า ปางประทับยืน และปางมารวิชัยในบางส่วนอีกด้วย การสร้างพระพิมพ์ด้วยวัสดุเนื้อชินซึ่งเป็นที่นิยม และพบมากในบริเวณแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา (จังหวัด เชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) ส่วนพระพิมพ์ ที่สร้างด้วยวัสดุรักปั้น เป็นที่นิยมและพบมากที่สุดที่สุดในบริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัด เชียงใหม่, จังหวัดลำพูน)

รูปแบบของแผงไม้ค่อนข้างมีความหลากหลาย และเป็นสกุลช่างในแต่ละท้องถิ่น รูปแบบ ของแผงไม้นั้นไม่มีแบบแผนตายตัวในการสร้าง ทำให้รูปแบบที่ออกมาค่อนข้างมีความแตกต่างกัน มาก ทั้งปัจจัยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายเพื่อการบูชา และตามเจตนาของผู้สร้าง จากตัวอย่างแผง ไม้ พบว่าวัดที่มีเจ้านายชนชั้นสูงหรือคหบดีอุปถัมภ์อยู่ มักพบพระพิมพ์แผงไม้ที่มีลักษณะพิเศษ ถือเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาได้แก่ การลงรักปิดทองการประดับลวดลายทอง, การประดับลวดลายทอง

แบบฮายลาย, การประดับกระจกเงิน, การปั้นรักกระแหง ลงบนแผงไม้ แผงไม้มักเป็นทรงปราสาท ซ้อนชั้นประดับตกแต่งด้วยลวดลายทองอย่างวิจิตรงดงาม และยังพบแผงพระพิมพ์ทำเป็นรูปปราสาท ซ้อนชั้น ที่วัดบ้านเกว็น ภูวนาน ประเทศพม่า การสร้างแผงพระพิมพ์เป็นรูปทรงปราสาทซ้อนชั้นนี้อาจสันนิษฐานได้ว่ามาจากแนวคิดที่เปรียบพระพุทธองค์ว่าเป็นพระมหาจักรพรรดิ ระบุถึงมหาบุรุษ ลักษณะ 32 ประการ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าและพระมหาจักรพรรดิ อาจเป็นไปได้ว่าการสร้างแผงพระพิมพ์รูปทรงปราสาทซ้อนชั้นนี้ สะท้อนถึงการเป็นพระมหาจักรพรรดิของพระพุทธองค์ก็เป็นได้

ส่วนในลักษณะพื้นถิ่นพบมากในแถบวัดที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเมือง พบว่ามีการทำแผงไม้ในลักษณะที่เรียบง่ายไม่มีการประดับตกแต่งมากนัก และมักนิยมแขวนหรือติดกับฝาผนังมากกว่าการวางตั้ง การทำแผงไม้ไม่เพียงเฉพาะการทำเพื่อประดับพระพิมพ์เท่านั้น นอกจากนี้ยังพบการทำแผงไม้เพื่อประดับรอยพระพุทธรูปเพื่อการบูชา ได้แก่ แผงพระพุทธรูปประดับมุกวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

จึงสรุปได้ว่าพระพิมพ์แผงไม้ล้านนาที่พบในบริเวณแอ่งที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน และแอ่งที่ราบลุ่มเชียงราย-พะเยา ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้มีวิวัฒนาการรูปแบบอิทธิพลศิลปะมาจากอิทธิพลศิลปะพุกาม อิทธิพลศิลปะลพบุรี อิทธิพลศิลปะอยุธยา ศิลปะรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังมีความคล้ายคลึงกันกับพระพิมพ์แผงไม้ศิลปะล้านช้างอีกด้วย การสร้างแผงไม้ประดับพระพิมพ์ ส่วนของแผงไม้ได้เปลี่ยนแปลงตามรูปแบบและความนิยมศิลปะของแต่ละท้องถิ่น และความหลากหลายของคติความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ด้วยหวังว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา

งานศิลปกรรมที่พบบนแผงไม้ถือเป็นงานพุทธศิลป์ ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น แสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าพระพิมพ์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา นับเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ยังรอคอยให้ผู้ที่สนใจศึกษาเพิ่มเติม อาจจะมีพระพิมพ์แผงไม้มากกว่านี้เพื่อให้ข้อมูลหรือประเด็นที่ขาดหายไป เพิ่มเติมสมบูรณ์ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนาบริเวณแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน (จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดลำพูน) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง (จังหวัดลำปาง) แอ่งที่ราบเชียงราย-พะเยา (จังหวัดเชียงราย, จังหวัดพะเยา) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-แม่น้ำน่าน (จังหวัดแพร่, จังหวัดน่าน) นั้นทำให้เกิดแนวคิดและข้อเสนอสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาต่อเพิ่มเติมดังนี้

1. จากการศึกษพบว่าในช่วงสมัยล้านนา ไม่พบพระพิมพ์แผงไม้ซึ่งยังเป็นข้อสงสัยว่าในช่วงระยะเวลาความนิยมในการทำพระพิมพ์แผงไม้มีหรือหายไปไหน ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อเพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับความนิยมพระพิฆเนศวร์ในประเทศไทยใกล้เคียงเพิ่มมากขึ้นเช่น พระพิฆเนศวร์ไม้ศิลปะล้านช้าง จากการศึกษาพบว่าพระพิฆเนศวร์ไม้ในล้านนามีความคล้ายคลึงกันกับ พระพิฆเนศวร์ไม้ศิลปะล้านช้าง หากมีการศึกษาเพิ่มเติมจะทำให้ได้ข้อมูลความสัมพันธ์และคติความ นิยมที่ชัดเจนมากขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. **ประชุมจารึกภาคที่ 3 ศิลปจารึกวัดหนองหนาม จังหวัดลำพูน**. พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508.
- กฤษฏา พิณศรี. “พระพิมพ์ขี้ผึ้งพุทธคยา,” **เมืองโบราณ** 30, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 125-127.
- _____. “พระพิมพ์สมัยเมืองพุกาม แบบพระเจ้าอนิรุทธ.” **ศิลปากร** 40, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2540): 63.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. **พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งความศรัทธา**. กรุงเทพฯ: อาคเนย์, 2551.
- ไชศรี ศรีอรุณ. **พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาสน์, 2544.
- ของ บวชเชอลีเย่. **ประติมากรรมขอม**. สุภัทรดิศ ดิศกุล. เรียบเรียง. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2515.
- เซเดส์, ยอร์ช. “ตำนานพระพิมพ์.” ใน **ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก ศิลปะไทยสมัยสุโขทัย ราชธานีรุ่งแรกของไทย**. แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526.
- จิตร บัวบุศย์. **ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: อัมพลพิทยา, 2514.
- จิตร ภูมิศักดิ์. **ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม**. กรุงเทพฯ: ไม้งาม, 2525.
- _____. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2525.
- ตำราภาษานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพุทธเจดีย์**. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2531.
- เทิม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ, **จารึกในประเทศไทย อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ 12-21**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.
- ธนิต อยู่โพธิ์. แปลและเรียบเรียง. **นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น**. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2530.
- ธีระพงษ์ จตุรพาณิชย์. “พระพิมพ์กัณฑ์ทวิชัย: นาคูน ฟ้าแดดสงยาง เมืองไพร พุทธศิลป์ทวารวดี.” **เมืองโบราณ** 26, 1 (มกราคม-มีนาคม 2543): 94-99.
- ธำรง ทำบุญ. “ก่อนสมัยทริภุชชัยและเงินยางเชียงลาว การวิเคราะห์เบื้องต้น.” **วารสารธรรมศาสตร์** 12 (1 มีนาคม 2556): 135-140.

- บำเพ็ญ ะวิน. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2540.
- ผาสุข อินทราวุธ. **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**. นครปฐม: แผนกบริการกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.
- ผาสุข- อินทราวุธ. **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**. นครปฐม: แผนกบริการกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.
- _____. **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, 2543.
- ผาสุข อินทราวุธ, สิ้นชัย กระบวนแสง และเพียววีนาคเวค. **รายงานการวิจัย เรื่องการศึกษา ร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19** กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- พระครูโสภิตขันติยาภรณ์. **ประวัติวัดปงสนุกเหนือ**. ลำปาง: สหกิจการพิมพ์, 2539.
- พระจินดารัตนาภรณ์. **รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระอารามหลวง**. สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2558.
- พระบาลีสุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค**. กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2530.
- พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูปงาม. **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2519.
- _____. **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 8**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.
- _____. **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 9**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.
- พระโพธิ์รังสี. **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย**. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2463.
- _____. **นิทานพุทธสังคีต**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร: กรมศิลปากร, 2501.
- พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร: กรมศิลปากร, 2501.
- พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, 2555.
- พูนพล อาสนจินดา. “ภูมิศาสตร์ล้านนาไทย.” ใน **ล้านนาไทย**. เชียงใหม่: พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, 2526.
- ภาสกร โทณะวนิก. “การศึกษาเมืองโบราณพระธาตุลำปางหลวง.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 2529.

- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะวิจัยศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์. **พุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2555.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์. **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง, 2539.
- ลิขิต ลิขิตนนท์. **ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย ล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2527.
- วัดร้างเปิง (ตโปทาราม). **พุทธศิลป์ล้านนา**. เชียงใหม่: สามัญญะการพิมพ์, 2557.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “พระพุทธบาทไม้ประดับมุกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่.” **พิพิธภัณฑสถาน** 2, 3 (พฤษภาคม 2532): 19-23.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย**. เข้าถึงเมื่อ 7 มกราคม 2558. เข้าถึงได้จาก <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/>
- สงวน โชติสุขรัตน์. ผู้แปล. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. พระนคร: คณะกรรมการการพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.
- _____. “ตำนานนางจามเทวี.” ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย**. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2515.
- สุรัสวดี อ่องสกุล. **ชุมชนโบราณในแอ่ง เชียงใหม่-ลำพูน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2543.
- _____. **พื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.
- สังฆะ วรรณสัย. **ตำนานพระธาตุหริภุญไชย**. เชียงใหม่: แสงศิลป์, 2531.
- สันติ เล็กสุขุม และกมล ฉายาวัดนะ. **จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ. **รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเวียงกุมกาม**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534.
- สุรัสวดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.
- สุรัสวดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2557.
- สุรพล ดำริห์กุล. **ประวัติศาสตร์และศิลปหริภุญไชย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547.
- _____. **ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม, 2542.

- แสง มนวิฑูร. “ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย.” **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** 3, 4 (กรกฎาคม-กันยายน 2519): 84.
- หนานดิตต์ ตัณฑไพบูลย์. “พลังแห่งชีวิตหลังความตาย.” เอกสารในการประชุมสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, มิถุนายน 2557.
- หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่. **โบราณสถานในแคว้นล้านนา**. กรุงเทพฯ: โบราณวัตถุ, 2552.
- หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. **เรื่องของพระพิมพ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2531.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. **ตำนานพระยาเจือง**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (2524). 9.
- เอนก ขำทอง. **พุทธวงศ์: ประวัติพระพุทธเจ้า 25 พระองค์**. กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2541.
- อันส์ เพนซ์. **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517.
- _____. **คำจารึกฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519.
- _____. “พระพุทธรูปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่.” **ศิลปากร** 18, 5 (มกราคม 2518): 49-55.

ภาษาต่างประเทศ

- Benoytosh Bhattacharyya. **The Indian Buddhism Iconography**. New Delhi: Cosmo Publications, 1985.
- Bunker, Emma C. **Khmer bronzes : new interpretations of the past**. Chicago: Art Media Resources, 2011.
- Cunningbam, Alexander. **Mahabodhi**. Varanasi: The Eureka Publication, 1982.
- Das Gupta and Charu Chandra. **Origin and Evolution of India Clay Sculpture** Calcutta: The Art Union Printing Works Private, 1961.
- Foucher, Alfred. **The Beginnings of Buddhist Art and Other Essays in Indian and Central-Asian archaeology**. New Delhi: AES, 1994.
- Getty, Alice. **The Gods of Northern Buddhism: Their History. Iconography and Progressive Evolution Through the Northern Buddhist**. Rutland. Vt. Charles E. Tuttle. Oxford: The Clarendon press, 1962.

- Halliday, Robert. **The Mons of Burma and Thailand.** Vol 1. The Talaings. Bangkok: White Lotus, 2000.
- I-Tshing. **A Record of Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago.** trans. J. Takakusu. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1982.
- Lawson, Simon D. "A Catalogue of Buddhist Clay Sealing in British Museums." Ph.D. dissertation, Oxford University, 1982. quoted in M.L. PattaraTorn Chirapravati. "The cult of Votive Tablets in Thailand (sixth to thirteenth centuries)." Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1994.
- Luce, Gordon. **Old Burma-Early Pagan.** vol. 3. New York: ArtibusAsiae, 1969.
- Pe Maung Tin and G. H. Luce. Trans. **The Glass palace chronicle of the kings of Burma** Rangoon: Rangoon University Press, 1960.
- Pichard, Pierre. **The Pentagonal Monuments of Pagan.** Bangkok: White Lotus, 1991.
- Skilling, Peter. "Buddhist Sealings :Reflection on terminology, motivation, donors' status, school-affiliation and print-technology." **Paper presented at South Asian Archaeology Conference. Paris.** (4 July 2001): 8.
- Toru One. **Mural Paintings of The Buddhist Temples in Burma.** Japan: Kodansha. 1978.
- Tu One. **Mural Paintings of The Buddhist Temples in Burma.** Japan: Kodansha, 1978.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นายยุทธภูมิ มั่นตรง
ที่อยู่	214 ถนนประตู่มา ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง 52000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2553	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
พ.ศ. 2554	ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2558	ผู้ช่วยวิจัย บริษัท คณวัชร เทคโนโลยี คอนซัลแตนท์ จำกัด

